

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

X

MINISTERIET FOR OFFENTLIGE ARBEJDER
OG TRAFIKMINISTERIET UNDER BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1949

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

X

MINISTERIET FOR OFFENTLIGE ARBEJDER
OG TRAFIKMINISTERIET UNDER BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1949

INDHOLDSFORTEGNELSE

Folketingets beslutning om kommissionens nedsættelse	5
Forskrifter for kommissionen	6
Kommissionens medlemmer	8
Indledende bemærkninger	9

Kommissionens Beretning.

A. Telegrafcensuren og telefonaflytningen	10
B. Postcensuren	17
C. Postvæsenets standsning af illegale masseforsendelser	17
D. Danmarks stilling til deltagelsen i dannelsen af en europæisk postforening	17
E. Tyske krav om bevæbning af danske færger	20
F. Minister for offentlige arbejder Gunnar Larsen	20
I. A/S Hans Olsens børstefabrik	24
II. Økonomisk støtte til dagbladet »Fædrelandet«	25
III. Økonomisk støtte til Christian Marius Rudolf Christiansen (kaldet »Hestetýven«)	29
IV. Økonomisk støtte til ugebladet »Arbejderavisen« og til Foreningen af danske Arbejdere i Udlandet« (P. M. Asmussen og Robert Hansen). (Den konservative generalkorrespondances angreb på direktør Sthyr, udenrigsministeriet, august 1948)	33
V. Økonomisk støtte til redaktør Axel Høyer	39
VI. Økonomisk støtte til Finlandsfrivillige	42
VII. Økonomisk støtte til presseorganet »Europa-Kabel«	48
VIII. Økonomisk støtte til nationalsocialisten Wilfred Petersen ..	50
IX. Gunnar Larsen og forhandlingerne om en told- og møntunion med Tyskland	53
X. Gunnar Larsen og »Østrumudvalget«	53
XI. Gunnar Larsen og de af ham som minister iværksatte offentlige arbejder	53
XII. Andre forhold, udsendelse af en mand til Grønland, Gunnar Larsens rejser og taler	61
XIII. Gunnar Larsens forhold til England og til sabotagen	63

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

- Bet. I, ber. II o. s. v. s. 00 betyder betænkning I afgivet af den parlamentariske kommission af 15. juni 1945, side 00, henholdsvis ber. II afgivet af den parlamentariske kommission af 19. december 1945 eller beretning IV, afgivet af den parlamentariske kommission af 8. januar 1948, o. s. v., side 00.
- Bet. I. (ber. II o. s. v.) A. nr. 00 betyder aktstykke til fornævnte, nr. 00.
- Bet. I. (ber. II o. s. v.) st. 00 betyder det stenografiske referat til fornævnte, spalte 00.
- A. nr. 00 betyder aktstykke til nærværende beretning, nr. 00.
- A. 00 betyder aktstykkerne til nærværende beretning, side 00.
- St. 00 betyder det stenografiske referat til nærværende beretning, spalte 00.

Beslutning af Folketinget om Nedsættelse af en Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

Vedtaget af Folketinget den 8. Januar 1948.

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i Henhold til Grundlovens § 45 en Kommission med den Opgave i Fortsættelse af Kommissionen af 19. December 1945:
at undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,
at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede, med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis.
 Kommissionen skal endvidere, saafremt den maatte skønne, at de ved de under 15. Juni 1945 og 19. December 1945 nedsatte parlamentariske Kommissioner tilvejebragte Oplysninger vedrørende Forholdene ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 kan og bør suppleres paa væsentlige Punkter, have til Opgave
at foretage de derfor fornødne Undersøgelser.
 Endelig skal det paahvile Kommissionen snarest
at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.
2. Medlemmernes Antal fastsættes til 24.
3. Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.
4. Selve Kommissionens Drøftelser og Afgivelsen af Oplysninger, Forklaringer og Redegørelser foregaar i lukkede Møder, men der vil til Oplysning for Offentligheden, naar Undersøgelsen af et Forhold er bragt til et saadant Punkt, at Kommissionen mener, at en Redegørelse derfor kan afgives, være at afgive saadan Redegørelse i den Form og paa den Maade, som Kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne Beslutnings Udførelse.

Forskrifter for den Kommission, der af Folketinget i Henhold til Tingets Beslutning af 8. Januar 1948 er nedsat i Henhold til

Grundlovens § 45,

fastsat i Henhold til nævnte Beslutning af *Folketingets Formand* den 15. Januar 1948.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin Sammentræden en Formand og en Næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttet af sin Formand. Denne bestemmer ved hver enkelt Sammenkaldelse Samlingsstedet; for saa vidt dette er København, holdes Kommissionens Møder i Rigsdagens Lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet Medhjælp uden for sin Midte saavel som til at foretage de til dens Virksomhed fornødne Udgifter, herunder Rejseudgifter efter Regning til Medlemmerne, for saa vidt Kommissionen afholder Møder uden for København.

Under Iagttagelse af de i Tjenestemandslovens § 814 indeholdte Regler vil der være at udbetale Kommissionens Medlemmer Diæter, dog saaledes, at der ikke ydes Diæter for Dage, paa hvilke Folketinget holder Møde.

§ 4.

Den, der ophører at være Medlem af Folketinget, ophører tillige at være Medlem af Kommissionen.

Naar en enkelt ophører at være Medlem, afgør Kommissionen under Hensyn til sine Arbejders Standpunkt og Tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 Medlemmer, eller om den skal gøre Indstilling til Folketinget om nyt Valg af et Medlem.

Skulde det ske, at flere ophører at være Medlemmer, skal Kommissionen gøre saadan Indstilling.

§ 5.

Om Udbyttet og Udfaldet af sine Undersøgelser vedtager og afgiver Kommissionen Beretning til Folketinget.

Beretning er vedtaget, naar ved den endelige Afstemning mindst 13 af Kommissionens Medlemmer har stemt for den.

Vedtages Beretning ikke med Enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at faa en Fremstilling af deres afvigende Meninger optaget i et Tillæg til Kommissionens Beretning.

§ 6.

Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.

§ 7.

De til Afholdelse af Udgifter efter § 3 fornødne Pengemidler hæves af Kommissionens Formand hos Rigsdagens Kasserer efter Anvisning af Folketingets Formand. For deres Anvendelse aflægges Kommissionen Regnskab til Folketingets Formand.

§ 8.

De øvrige Regler for Kommissionens Virksomhed fastsættes af den selv.

Jul. Bomholt.

Eigil Olsen.

Kommissionens Medlemmer.

Tingets valg af medlemmerne fandt sted den 14. januar 1948*), og der valgtes følgende:

Skoleinspektør *Alfred Andreassen*,
 Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*,
 Redaktør *Holger Eriksen*,
 Sekretær *Victor Gram*,
 Højskoleforstander *Poul Hansen* (Grenaa),
 Forbundsformand *Peder Knudsen*,
 Maskinarbejder *Holger Larsen*,
 Togfører *M. Larsen*,
 Sekretær *Lindberg*,
 Maskinarbejder *Th. Poulsen*,
 Dommer *Holm*,
 Førstelærer *Arnth Jensen*,
 Sekretær *Harald Nielsen*,
 Landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
 Gårdejer *Jørgen Gram*,
 Gårdejer *Niels Eriksen*,
 Forstander *Johs. Larsen*,
 Økonomiinspektør *Ladefoged*,
 Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*,
 Fængselspræst *Kristen Amby*,
 Lektor *Karl Olsen*,
 Landmand *Oluf Steen*,
 Overlæge *Viggo Starcke*.

..... **).

Efter *Fr. Dalgaards* udtræden af folketinget gjorde kommissionen i henhold til forskrifternes § 4 indstilling til tinget om valg af et nyt medlem, og tinget valgte herefter den 9. november 1948 fg. kontorchef *Hækkerup* til medlem.

Kommissionen konstituerede sig med *Aage G. Holm* som formand og *Fr. Dalgaard* som næstformand. Efter *Fr. Dalgaards* udtræden valgtes *Holger Eriksen* til næstformand.

Til kommissionens sekretær antoges chefen for rigsdagens bureau, *Eigil Olsen*, og som medarbejder i sekretariatet fuldmægtig i rigsdagens bureau *Erik Jacobsen*.

*) Den i henhold til folketingets beslutning af 19. december 1945 nedsatte kommission bestod af: førstelærer *Arnth Jensen*, gårdejer *J. Chr. Jensen-Broby*, gårdejer *Jørgen Gram*, dommer *Aage G. Holm* (formand), sekretær *Harald Nielsen*, gårdejer *Laust Nørskov*, fhv. minister, statsrevisor *A. M. Hansen*, landmand *Oluf Steen*, formand for radiorådet *Jul. Bomholt*, fhv. minister, overretssagfører *J. Busch-Jensen*, forretningsfører *Chr. Christiansen*, landsretssagfører *Fr. Dalgaard*, fhv. minister *H. C. Hansen*, redaktør *Rasmus Hansen* (næstformand), redaktør *Frede Nielsen*, fængselspræst *Kristen Amby*, landsretssagfører *Poul Hjerminde*, ekspeditionssekretær, nu statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*, kommandør *C. A. S. Westermann*, redaktør *Martin Nielsen*, fhv. minister, professor *Mogens Fog*, landsrets-sagfører *Robert Mikkelsen*, lektor *Paul E. Holt* og overlæge *Viggo Starcke*.

**) Mandat nr. 23, der ville kunne besættes af Danmarks kommunistiske Partis folketingsgruppe, står indtil videre åbent, jfr. folketingstidende 1947—48, sp. 1251.

Indledende Bemærkninger.

Nærværende beretning med bilag, der omhandler ministeriet for offentlige arbejder (fra 14. november 1942 tillige trafikministeriet) under besættelsen, er udarbejdet på grundlag af materiale indhentet af den anden parlamentariske kommission, kommissionen af 19. december 1945, hvilket materiale af nærværende kommission har været genstand for nærmere undersøgelse og supplerung.

Beretningen med bilag indeholder herefter, stemmende med kommissoriet, kommissionens undersøgelse af samtlige de forhold, hvis klarlæggelse, for så vidt angår de nævnte ministerier, kommissionen har anset nødvendig til bedømmelse af, hvorvidt der måtte være grundlag for at drage ministre eller andre særlig ansvarlige til ansvar i anledning af deres embedsvirksomhed under den tyske besættelse (kommissoriets 1ste led).

Minister for offentlige arbejder var den 9. april 1940 *Axel J. Sørensen**), som ved rekonstruktionen af ministeriet den 8. juli 1940 efterfulgtes af *Gunnar Larsen*, der fungerede besættelsestiden ud, dog blev ved rekonstruktionen den 9. november 1942 en række sager udskilt fra ministeriet for offentlige arbejder og henlagt til et særligt trafikministerium under ledelse af *N. Elgaard*.

Under trafikministeriet henlagdes følgende sager:

statsbanerne, post- og telegrafvæsenet og sager angående private jernbaner, jernbanekommissariatene, transportbaner i henhold til lov af 20. marts 1918, tjenesteboligerne ved Gedser, sporveje, koncessionerede telegraf- og telefonselskaber, omnibus- og fragtmandskørsel, færgevæsenet samt subventionering af skibsruter.

Endvidere blev det ved kongelig resolution af 2. december 1942 fastsat, at der til ministeriet for offentlige arbejder overføres

fra statsministeriet: sager angående efterforskning og indvinding af råstoffer i Danmarks undergrund, jfr. lov nr. 27 af 19. februar 1932 med senere ændringer og tilføjelser,

fra indenrigsministeriet: sager om tekniske installationer i henhold til lov nr. 151 af 7. maj 1937 og

fra ministeriet for landbrug og fiskeri: sager vedrørende udlæg og anlæg af mindre broer på søterritoriet, sager om kystfredning i henhold til lov nr. 149 af 18. maj 1906 og sager vedrørende inddæmning og opfyldning på søterritoriet, bortset fra landvindingsarbejder i henhold til lov nr. 599 af 14. november 1940;

endvidere bestemtes det,

at de til statens centralstyrelse henlagte forretninger vedrørende anlæg af veje, gader o. lign. og vedrørende administrationen af disse anlæg i det

*) Afgået ved døden den 28. oktober 1947.

store og hele samles i ministeriet for offentlige arbejder, hvoraf følger, at der til nævnte ministerium overføres

- fra statsministeriet: projektering og anlæg af veje og stier i henhold til lov nr. 595 af 13. november 1940 om stianlæg m. v. i Københavnsegnens grønne områder,
- fra justitsministeriet: sager om anlæg af cyklestier og gangstier i henhold til lov nr. 165 af 31. marts 1941 og
- fra indenrigsministeriet: de i lov af 14. december 1857, indeholdende nogle forskrifter om gader, veje og vandløb i København med senere ændringer og tilføjelser, omhandlede sager, bortset fra de i §§ 12—14. § 15, 1. stk., jfr. § 15, stk. 2, og §§ 16—17 omhandlede forhold samt de i § 23, stk. 1, i lov nr. 87 af 25. marts 1933 om købstadkommunernes styrelse, i lov nr. 90 af 23. marts 1932 om anlæg, overtagelse og vedligeholdelse af gader og veje i landkommuner med bymæssig bebyggelse og i lov nr. 275 af 28. november 1928 om fastsættelse af byggelinier ved veje og gader omhandlede sager.

Yderligere blev Danmarks geologiske undersøgelse ved kgl. resolution af 24. februar 1943 overført fra undervisningsministeriet til ministeriet for offentlige arbejders forretningsområde.

Som det af den følgende fremstilling fremgår er de emner, der af kommissionen er taget op til undersøgelse og overvejelse, følgende: Telegrafcensuren og telefonaflytninger under besættelsen, postcensuren, postvæsenets stilling til illegale masseforsendelser samt Danmarks deltagelse i dannelsen af en europæisk postforening. Endvidere foreligger redegørelser for de i 1943 fremsatte tyske krav om bevæbning af danske færges.

Vedrørende daværende minister for offentlige arbejder *Gunnar Larsen* har det grundlæggende materiale for kommissionens undersøgelser været de ved Københavns byret i anledning af den mod ham rejste sag fremlagte akter og de her optagne stenografiske referater, dels redegørelser afgivet af *Gunnar Larsen* m. fl. overfor kommissionen. Om den række forhold, der for hans vedkommende er taget op, henvises til indholdsfortegnelsen A. 5 ff.

Da daværende generaldirektør for statsbanerne, P. Knutzens forhold under besættelsen, herunder i første række hans formandsskab i Dansk-tysk Forening, foreligger endelig afgjort, dels ved en beslutning af 2. november 1946 af den daværende justitsminister, hvorefter der, efter at forundersøgelsen var afsluttet ved byretten, ikke ville være at rejse kriminelt tiltale, dels ved den af tjenestemandsdømstolen den 20. juni 1947 afsagte dom (stadfæstet den 27. januar 1948 af ankedømstolen for tjenestemandssager), har kommissionen ikke fundet anledning til at underkaste den daværende generaldirektørs forhold nærmere undersøgelse, hvortil kommer, at generaldirektør Knutzen afgik ved døden den 23. februar 1949.

A. Telegrafcensuren og telefonaflytninger.

Under besættelsen blev der, som det fremgår af det for kommissionen foreliggende materiale, udøvet telegrafcensur og som et led i denne tillige telefonsensur.

Kontrollen foregik indtil den 29. august 1943 under ledelse af »Udenrigsministeriets og ministeriet for offentlige arbejders udvalg for telegrafcensuren«. Dette udvalg blev nedsat af regeringen i efteråret 1939 og bestod af den daværende chef for udenrigsministeriets pressebureau K. J. Eskelund og af daværende, senere afdøde kontorchef i generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet M. J. C. Gredsted. Censurudvalget sorterede direkte under udenrigsministeren og ministeren for offentlige arbejder (A. nr. 11).

Nedsættelsen af »Udenrigsministeriets og ministeriet for offentlige arbejders udvalg for telegrafcensuren«.

Denne såkaldte telegrafcensur indførtes på foranledning af den daværende minister for offentlige arbejder Axel Sørensen ved en regeringsbeslutning af 18. oktober 1939 for, som det hedder i en dengang herom affattet erklæring (A. nr. 12)*), »at sikre sig at landets neutralitet hævdes og at enhver samt ind- og udførsel ikke lider skade ved, at meddelelser om forhold af denne art ekspederes ud af landet.« I samme erklæring refereres det møde i udenrigsministeriet, som den 14. oktober gik forud for regeringsbeslutningen af 18. oktober, og det udtales herom, at udenrigsministeren, der ligesom ministeren for offentlige arbejder, justitsministeren og nogle embedsmænd deltog i bemeldte møde, herved havde lagt vægt på, at telefonen (radiotelefonen) kontrolleredes, således at man søgte at sikre sig, at »der navnlig efter visse særlige begivenheder i ind- og udland ikke telefoneres meddelelser af skadelig art«, og om disse forhold skulle — ifølge referatet — i hvert forekommende tilfælde gives direktiver til censurledelsen. Hvad iøvrigt angår de nærmere omstændigheder ved telegrafcensurens oprettelse, foreligger disse belyst i to af daværende kontorchef Gredsted affattede rapporter af henholdsvis 26. februar 1944 og maj 1945 (A. nr. 11 og 13), ligesom der i en note til ministermøde (A. nr. 12) gøres nærmere rede for ordningen, der foreslås indført under henvisning til lignende gældende ordninger i andre neutrale lande.

I nævnte note, pkt. 3, udtales, at hjemmelen til kontrollen forelå i den internationale telekommunikationskonventions artikel 26, § 1, der er sålydende: »De kontraherende regeringer forbeholder sig ret til at standse ethvert privat telegram eller radiotelegram, som måtte anses for farligt for statens sikkerhed eller som måtte stride mod landets love, den offentlige orden eller sædelighed, mod at indleveringskontoret øjeblikkelig underrettes om, at det pågældende telegram eller en del deraf er blevet standset, medmindre denne underretning må anses for at være farlig for statens sikkerhed.«**)

Om de indskrænkninger i telegraf-, telefon og radiotelegraf- og -telefontjenesten, der nødvendiggjordes ved den vedtagne kontrolordning, fik offentligheden af ministeriet for offentlige arbejder meddelelse gennem pressen den 21. oktober 1939 (A. nr. 52).

Denne censurordning har formentlig ikke været forelagt rigsdagen

*) Erklæringen er signeret A. S. og formenes udarbejdet af eller i hvert fald tiltrådt af daværende senere afdøde minister Axel Sørensen.

**) Jfr. nærmere Den internationale telegrafkonvention af 22. juli 1875, lov nr. 84 af 11. maj 1897 samt reglement nr. 170 af 24. juni 1909 (A. nr. 51) samt de den 9. marts 1939 i landstinget stedfundne forhandlinger om den af ministeriet for offentlige arbejder under 22. april 1938 udfærdigede instruks for de koncessionerede telefonselskaber vedrørende telefonhæmmeligheden. (Rigsdagstidende 1938—39, landstingets forhandlinger, sp. 1344 ff.).

(herom A. nr. 10), og det fremgår ikke af udenrigsministeriets akter, hvorvidt og i hvilket omfang der senere ex officio måtte være tilgået rigsdagen eller repræsentanter for denne underretning om den gennemførte kontrol (A. nr. 32, jfr. 12).*)

Oprindelig omfattede (ifølge Gredsted A. nr. 11) telegrafcensuren kun censur af telegrammer med udlandet samt en så godt som betydningsløs stikprøvecensur af telefonsamtaler med udlandet, hvilken sidste blev udført af telefonekspedienterne under samtalerne ekspedition.

Heri skete en ændring efter den 9. april 1940.

Ordningen
efter den 9.
april 1940.

Som det fremgår af beretning IV A. 20, stillede den tyske regering i den »Aufzeichnung«, som den tyske gesandt den 9. april 1940 overrakte den danske udenrigsminister, bl. a. krav om, at ethvert telegraf-, telefon- og post-samkvem med udlandet straks skulle standses. Endvidere krævedes, at dette samkvem med østersøstaterne skulle indskrænkes til bestemte ruter og kontrolleres på anfordring af vedkommende kommandant.

De danske myndigheder optog straks efter den 9. april forhandlinger med de tyske om en genoptagelse af den med udlandet afbrudte telefon- og telegraftrafik, og som resultat af disse forhandlinger opnåedes, at forbindelse med udlandet efterhånden kunne genoptages dog på betingelse af, at der efter henstilling fra »Deutsche Abwehrstelle« indrettedes en systematisk aflytning af udenlandske telefonsamtaler tilligemed en kontrolaflytning, der blev udført af tyske censorer gennem et specielt kontrolbord, igennem hvilket kun ledningerne til udlandet passerede. (A. nr. 11).

Kontrollen forestodes stadig af det i 1939 nedsatte censurudvalg, men udvalget kom nu efter besættelsen under tilsyn af »Deutsche Abwehrstelle« gennem tyske tilsynsførende.

De forhandlinger, der i tiden umiddelbart efter den 9. april 1940 og senere førtes med de tyske myndigheder af udenrigsministeriet og i vidt omfang direkte af generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet, foreligger belyst i en række fra udenrigsministeriet på kommissionens anmodning fremsendte bilag. Den 19. april 1940 undertegnede således en protokol (A. nr. 36) (fra dansk side undertegnet af daværende generaldirektør C. Mondrup). Protokollen underkastedes nærmere drøftelse i et møde i udenrigsministeriet den 23. april, hvor bl. a. var til stede udenrigsministeren og minister Krag. På dette møde forhandlede bl. a. betimeligheden af, at kontrollen ikke blev udøvet af den danske regering (A. nr. 35).** I et senere møde, hvori kun embedsmænd — såvel fra dansk som fra tysk side — deltog, drøftedes forbindelserne med de forskellige lande, krigsførende som neutrale, og navnlig forbindelserne til de nordiske lande samt Grønland og Færøerne. (A. nr. 39). (Om tavshedspligt for det danske personale og dets sprogfærdighed, se A. nr. 19—23. Om adgang for personer fra »Abwehrstelle« til telegrafstationer og -kontorer A.

*) Anderledes kontorchef Gredsted, der i sin rapport af maj 1945 meddeler, at det var sket med rigsdagens tilslutning.

**) I et ministermøde den 23. april 1940 forelagde minister Axel Sørensen udkast til meddelelse til offentligheden om kontrol med telefon-, telegram- og postforbindelsen til udlandet, hvilket tiltrådtes, og bekendtgørelse udstedtes samme dag.

nr. 15 og 24. Om standsning af en tysk diplomats lykønskningstelegram A. nr. 25).

Det ved disse foranstaltninger fremskaffede censurmateriale og referater af telegramsamtaler blev af censurledelsen daglig leveret til udenrigsministeriet (kontorchef Eskelund) og til ministeren for offentlige arbejder personlig. »Abwehrstelle« fik også dette udenlandske samtalemateriale. Samtidig fik de øvrige ministerier særreferater af samtaler m. m. af interesse for deres ressort. (Herom Gredsted A. nr. 11).

Umiddelbart efter undtagelsestilstandens indførelse den 29. august 1943 blev — hedder det i udenrigsministeriets redegørelse — udenrigsministeriets repræsentant i censurudvalget på foranledning fra tysk side faktisk afskåret fra at deltage i ledelsen af telegrafcensuren, og udvalget ophørte derefter at eksistere. Telegrafcensuren videreførtes herefter under ledelse af kontorchef Gredsted.*)

Ordningen under og umiddelbart efter undtagelsestilstanden.

Den ordning, der under undtagelsestilstanden kom til at gælde, havde sit grundlag i en af den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark (v. Hanneken) udstedt forordning af 20. september 1943, hvorefter »Abwehrstelle« bemyndigedes til at indrette aflytningsposter i de danske telefoncentraler (A. nr. 43) (gældende såvel rigstelefonen som de koncessionerede selskaber), og det dekretedes, at de således oprettede 4 aflytningsposter skulle underlægges lederen af telegrafcensuren, kontorchef Gredsted, som direkte befuldmægtiget ved »Abwehrstelle«. Samtidig bestemtes, at aflytninger kun skulle kunne foretages af telegrafcensuren og kun denne skulle have adgang til at erholde oplysninger om telefonsamtaler udleveret. (A. nr. 44).

For at undgå, at danske tjenestemænd kom til at virke under tysk myndighed, indledtes fra dansk side forhandlinger om de tyske myndigheders overtagelse af hele censurtjenesten med anvendelse af tysk personale. Af hensyn til den værdi, som det materiale, der tilvejebragtes gennem telegrafcensuren, kunne have for danske myndigheder, vandt imidlertid det synspunkt overhånd, at man burde tilstræbe en ordning, hvorved censuren påny henlagdes til dansk myndighed, og dette opnåedes på en række særlig angivne betingelser (A. nr. 45).

Ved således at holde ledelsen af censuren på danske hænder efter den 29. august 1943 opnåedes ifølge Gredsted, at de interesser af censurmæssig karakter, som danske erhvervsinstitutioner (ministerier) havde — med en kortere afbrydelse —, blev varetaget som hidtil, ligesom politiets særlige aflytninger også blev foretaget i det af politiet ønskede omfang. At også tyske officielle samtaler aflyttedes, og at referater heraf tilgik den danske statsledelse, herom Gredsted A. nr. 11 og justitsministeriets skrivelse af 11. juni 1947, af hvilken sidste det fremgår, at aflytning også fandt sted af samtaler ført af personer i det tyske gesandtskab og referat heraf tilstilledes det danske politi (A. nr. 2).

Det var forholdsregler herimod, tyskerne havde taget ved undtagelsestilstandens indtræden; man ville afskære de danske myndigheder fra det

*) Gredsted erklærer i sin rapport, at grunden til, at man fra tysk side på denne måde lod udenrigsministeriets repræsentant i udvalget »glide ud«, var ham ganske ubekendt.

nævnte tyske samtalestof og tillige opnå, at dansk-udenlandsk samtalestof af interesse for den tyske øverstkommanderende blev forelagt »Abwehrstelle«. Men denne ordning, der vel formelt stadig opretholdtes efter undtagelsestilstandens ophør, blev igen af »Abwehrstelle« ført tilbage til sin oprindelige skikkelse (Gredsted A. nr. 11), og der var, hævder Gredsted i sin rapport, i den forløbne tid — tiden indtil rapportens affattelse den 26. februar 1944 — ikke indtrådt noget tilfælde, hvor der fra »Abwehrstelle«s side var stillet krav om at få foretaget aflytning til skade for danske statsinteresser (heller ikke om bistand til eftersporning af sabotører).

Aflytning af
indenrigske
telefonsamtaler.

Censurmaterialet omfattede ifølge Gredsted indtil 29. august 1943 foruden referater af de på telefonledninger til udlandet førte samtaler tillige stikprøver af visse *indenrigske telefonsamtaler* efter særlig regeringsbeslutning (strækningsaflytning). Efter den 29. august organiseredes overfor telefonselskaberne (Københavns Telefon A/S og Jydsk Telefon A/S) en aflytning af indenrigske lokale og mellembys telefonsamtaler, men aflytningerne var dog heller ikke efter nævnte dato sket i større omfang end tidligere, og disse er ikke i telegrafcensuren — hedder det i kontorchefens rapport — »i noget tilfælde blevet foretaget overfor indenrigske statsorganisationer eller disses ledende mænd.« Da det overfor kommissionen er oplyst, at der på censurudvalgets foranledning er foretaget aflytninger i vidt omfang af bl. a. de politiske partiers og partilederes telefoner, hvorom nærmere i det følgende, har kommissionen, foranlediget ved fornævnte passus i rapporten, anmodet ministeriet for offentlige arbejder om en nærmere redegørelse herfor, og ifølge denne (A. nr. 26) havde telegrafcensuren intet at gøre med den overfor telefonselskabernes organiserede aflytning af indenrigske, lokale eller mellembys samtaler, idet disse foretoges af tyskerne, og hvad angik samtaler over rigs-telefonens ledninger, blev — bortset fra Bornholmssamtalerne, der regelmæssigt aflyttedes — aflytning kun foretaget i ringe omfang (kun stikprøver og aflytning af visse nazisters telefoner). Hverken postkontrollør Aslund, der under kontorchef Gredsteds forfald havde fungeret som leder af telegrafcensuren, eller hans kolleger kender ifølge ministeriet noget til, at den danske censur skulle have aflyttet danske statsorganisationers eller disses ledes samtaler over rigstelefonen (bortset fra samtalerne med Bornholm). Den tyske telegrafcensur, der arbejdede ganske uafhængigt af den danske, havde derimod ifølge ministeriet adgang til at aflytte alle samtaler. Iøvrigt mente ministeriet ikke at kunne give yderligere oplysninger, idet sagen vedrørende telegrafcensuren ikke havde passeret ministeriet.

Foruden strækningsaflytningen (aflytning på hovedledningerne), hvorom den tekniske fremgangsmåde nærmere beskrives i en af fru Karin Lyager, der på daværende tidspunkt gjorde tjeneste i telefonaflytningen, affattet erklæring (A. nr. 6), foretoges imidlertid som foran anført en direkte aflytning efter bestemte af censurudvalget givne retningslinier. På rigstelefonen og i telefoncensuren fandtes enslydende lister over personer, hvis samtaler ønskedes aflyttet, deriblandt samtlige politiske partiers kontorer, rigsdagens telefoner (C. 6600), de fremtrædende politikeres private telefonnumre og samtlige D. N. S. A. P.s afdelingskontorer for hele landet. Teknisk var det — hævdes

det — umuligt for tyskerne at gå ind på indlandsaflytningen, og fra ledelsens side er det altid — på forespørgsel fra personalet — meddelt, at tyskerne ikke modtog rapporter om denne aflytning, iøvrigt blev der på dette tidspunkt, da personalets antal var steget ganske overordentligt, og da det måtte påregnes, at der også var kommet mindre heldige elementer ind, såvel fra de overordnede side som blandt personalet indbyrdes såvidt muligt sørget for kun at anbringe folk med »den rette indstilling« på disse pladser (herom Karin Lyager A. nr. 6).*)

At der allerede på et tidligere tidspunkt under besættelsen foretoges daglige aflytninger af en række specielle indenlandske telefonsamtaler, fremgår af de for kommissionen foreliggende aflytningsrapporter samt af en notits af 8. november 1940, hvori chefen for udenrigsministeriets pressebureau, kontorchef Eskelund, oplyser, at der af disse udfærdiges 6 eksemplarer, der tilstilledes følgende: kontorchef Gredsted, statsministren, trafikministeren**), rigspolitichefen, statsadvokat Eivind Larsen og chefen for udenrigsministeriets pressebureau. Hvad angår det danske politi, havde dette ikke — hævdes det i en sværskrivelse fra justitsministeriet af 4. november 1946 (A. nr. 1) — i besættelsestiden aflyttet danske statsborgeres telefoner uden retskendelse, derimod har notaterne over den af censurudvalget foranstaltede aflytning været stillet til rådighed for justitsvæsenet i de tilfælde, hvor disse skønnedes af særlig interesse***).

Om det princip, der blev lagt til grund for de aflytninger af indenrigske telefonsamtaler, der fandt sted, turde en samtale, der fandt sted den 26. februar 1941, og hvorom der foreligger referat (A. nr. 41), mellem A. Carstens, telegrafcensuren og kontorchef Eskelund, være oplysende. Af referatet fremgår, at kontorchefen ønskede aflytningerne lagt om efter et andet system, idet disse for tiden var meget ensidige — de bestod næsten udelukkende af aflytning af de danske nationalsocialisters samtaler, og det ville være ønskeligt, om andre politiske partiers samtaler også blev aflyttet.

Samtalen resulterede i, at man blev enig om med bibeholdelse af den liste over telefonnumre, som man hidtil var gået frem efter, og som ifølge Carstens var leveret af sikkerhedspolitiet****), fremtidig tillige at ville foretage aflytningerne efter en af kontorchef Eskelund udarbejdet liste over de forskellige større og mindre politiske partier, hvis telefoner af udenrigsministeriet ønske-

*) Telegrafcensurens samlede personale var ifølge en den 14. maj 1941 foretagen opgørelse ialt 117 personer (A. nr. 16).

**) Vedrørende de minister for offentlige arbejder, Gunnar Larsen, tilstillede rapporter oplyses i justitsministeriets skrivelse af 11. juni 1947 (A. nr. 2), at disse i ministeriet for offentlige arbejder blev opbevaret af ministerens private sekretær Lademann, der umiddelbart før den 29. august 1943 fjernede disse fra ministeriet sammen med Gunnar Larsens øvrige papirer. Foranlediget heraf tilskrev kommissionen den daværende minister for offentlige arbejder og anmodede om en nærmere redegørelse herfor. Denne findes optrykt som bilag (A. nr. 31).

***) Hvad iøvrigt angår sådanne tilfælde af aflytning af enkelte telefoner, som kommissionen har draget ind under sine undersøgelser (således daværende folketingsmand Robert Strømoses telefon, hvorom nærmere i aktstykkerne 2—8), henvises til bind VII, retsplejen.

****) Om hvorvidt der her forelå retskendelse henvises til bilag A nr. 47.

des aflyttet. I en skrivelse af 1. marts 1941 fremsendte Eskelund derefter en liste herover med adresser og telefonnumre (A. nr. 42). Listen skulle dække »praktisk talt alle større og mindre bestående partiers centralkontorer«, og det henstilledes samtidig, at man ved referaterne over aflytningerne kun medtog »ting, der har politisk eller anden lignende betydning, medens private forhold af enhver art holdes udenfor« (A. nr. 41). Kommissionen har således foranlediget gennem udenrigsministeriet anmodet daværende kontorchef Eskelund om en redegørelse for den nærmere begrundelse for den her rettede anmodning om en udvidelse af telefonaflytningerne, og der er fra ministeriet modtaget en sådan redegørelse, bilagt en udtalelse af daværende direktør O. C. Mohr, i hvilken sidste det bl. a. oplyses, at Eskelund, inden afsendelsen af nævnte liste, hos udenrigsministeren indhentede en udtrykkelig godkendelse af »aflytningslisten«, bl. a. i betragtning af, at den omfattede de politiske partier, der var repræsenteret i regeringen (herom og om den nærmere begrundelse for den af udenrigsministeriet ønskede omlægning af censuren Mohr og Eskelund A. nr. 29).

Politimæssig
undersøgelse
mod embeds-
mænd ved
telegramcen-
suren.

Det var med tiltrædelse af udenrigsministeriet og ministeriet for offentlige arbejder (departementcheferne) Gredsted overfor »Abwehrstelle« under undtagelsestilstanden var gået ind på at varetage censurledelsen, dog med det forbehold, at det ikke kom i modstrid med hans stilling som dansk embedsmand (herom Gredsted A. nr. 11 og foran s. 13), men i en erklæring til rigsadvokaten af 7. juni 1945 havde ministeriet for offentlige arbejder i anledning af en artikel i dagbladet »Information« imidlertid udtalt, at man måtte anse det for rettest, at der blev foretaget en politimæssig undersøgelse mod kontorchef Gredsted, og den 8. august s. å. videresendte justitsministeriet til rigsadvokaten nogle fra minister Frode Jacobsen modtagne redegørelser vedrørende kontorchefen og fhv. telegrafbestyrer A. Carstens (herom A. nr. 10). Foranlediget heraf udbad kommissionen sig tilstillet fornævnte materiale samt rigsadvokatens eventuelle bemærkninger til sagen. Af akterne fremgår, at de pågældende havde været sigtet henholdsvis efter straffelovstillæggets §§ 11 og 16 samt 11, 12 og 16, men sagerne sluttedes af anklagemyndigheden, forsåvidt angår Gredsted, fordi han var afgået ved døden forinden efterforskningens tilendebringelse, og hvad Carstens angår på grund af bevisets stilling (A. nr. 27).

Referater
hidrørende
fra telefon-
aflytningen.

Som foran anført blev de daværende *minister for offentlige arbejder, Gunnar Larsen*, i sin tid tilstillede referater af telefonaflytningerne under besættelsen tilintetgjort efterhånden, og det samme blev tilfældet med den i udenrigsministeriet beroende komplette samling af referater, der tilintetgjordes den 28. august 1943; kun de i pressebureauet beroende referater forefindes, og disse er på anmodning tilstillet kommissionen (A. nr. 54).

Disse rapporter drejer sig væsentlig om samtaler, ført af bladkorrespondenter i udlandet, danske og fremmede, og kommissionen har intet fundet heri af værdi for dens undersøgelser. Vedrørende de kopier, der i sin tid tilstilledes statsministeren, rigspolitichefen og daværende statsadvokat Eivind Larsen, er det overfor kommissionen oplyst, at der ikke i statsministeriets arkiver findes referater som de omhandlede (A. nr. 56). Hvad angår de i sin tid

til rigspolitichefen som til daværende statsadvokat Eivind Larsen fremsendte rapporter, henvises til den fra justitsministeriet fremsendte redegørelse (A. nr. 58).

B. Postcensuren.

Vedrørende oprettelsen af den fra 9. april 1940 indførte postcensur og de forhandlinger, der herom førtes mellem danske og tyske myndigheder, har kommissionen fra generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet på anmodning modtaget en redegørelse, der optrykkes som bilag (A. nr. 60).

C. Postvæsenets standsning af illegale masseforsendelser.

Af ministermødeprotokollen for den 23. juni 1942 (ber. IV A. 470) fremgår af et referat, indsat efter anmodning af daværende *minister Gunnar Larsen*, at man havde drøftet spørgsmålet om, at postvæsenet skulle standse illegale postforsendelser og aflevere disse til politiet, og det hedder tilsidst i protokoltilføjelsen, at man enedes om at give postvæsenet bemyndigelse til at foretage sådanne foranstaltninger. Foranlediget heraf tilskrev kommissionen ministeriet for offentlige arbejder og anmodede om en kortere redegørelse herfor. I den fra ministeriet den 18. januar modtagne svarsskrivelse (A. nr. 62) meddelte ministeriet imidlertid, at der ikke forelå noget om, at post- og telegrafvæsenet under besættelsen havde foretaget standsning af illegale masseforsendelser og overgivet disse til politiet, og det udtales til slut: »Man er af den mening, at en påstand herom ikke har noget på sig«. Kommissionen forelagde derefter spørgsmålet for *Gunnar Larsen*, der herom — i en skrivelse af 28. januar 1949 A. nr. 64 — udtalte: »Jeg skal hertil bemærke, at den af ministeriet for offentlige arbejder givne meddelelse utvivlsomt er korrekt. Jeg har aldrig videregivet den instruks til post- og telegrafvæsenet, som blev vedtaget på det omhandlede ministermøde, idet jeg efter nærmere overvejelse kom til det resultat, at dette kunne få alt for vidtrækkende konsekvenser. Jeg har ikke nogen erindring om, hvorvidt jeg overhovedet har nævnt spørgsmålet overfor post- og telegrafvæsenets embedsmænd.

Jeg må til ovenstående udtalelse knytte den bemærkning, at min dagbog i øjeblikket befinder sig i udlandet, hvorfor jeg i dette tilfælde ikke har haft lejlighed til at støtte mig på denne. Når jeg om nogen tid får min dagbog tilbage, skal jeg komme tilbage til sagen, hvis der i denne findes bemærkninger til yderligere belysning af spørgsmålet. Ved beretningens afgivelse var intet yderligere fremkommet fra *Gunnar Larsen*.

D.⁵ Danmarks stilling til deltagelsen i dannelsen af en europæisk postforening.

»Den europæiske post- og telegraforening« oprettedes efter en konference i Wien den 19. oktober 1942 af Tyskland med tilslutning af 13 lande, deriblandt Danmark.

Som forløbere for denne europæiske postforening havde den tyske poststyrelse tidligere afsluttet tosidede overenskomster med poststyrelsen i nogle

lande, således Finland og Holland, og med den danske poststyrelse blev afsluttet to tilsvarende den 25. april og den 2. maj 1942, hvorom henvises til to af generaldirektøren for post- og telegrafvæsenet til ministeren fremsendte noter af februar 1942 (A. nr. 66). Det fremgår heraf, at den danske poststyrelse allerede ved disse overenskomsters afslutning var klar over, at Tyskland tog sigte på en videregående generalordning, og i maj og juni s. å. modtog generaldirektoratet fra det tyske rigspostministerium forskellige videregående forslag, således om bortfald af betaling af transitafgifter for brevpost og telegrammer mellem Danmark og Tyskland samt vedrørende afregning af gebyrer for fjernskrivning. I en note (udateret) fra generaldirektøren til ministeren, hvori generaldirektøren gør nærmere rede for de tekniske forhold i forbindelse med gennemførelsen af de af tyskerne stillede forslag, udtales til slut: »Medens man under normale forhold ville anse det for rigtigt at forhandle med rigspostministeriet angående deres gennemførelse, ville en tilslutning fra dansk side under de nuværende forhold kunne give anledning til misforståelse, men i betragtning af de fordele, de alt i alt synes at byde såvel den danske administration som det danske publikum, nærer man ingen betænkelighed ved at gå ind på dem, hvorfor man anmoder om bemyndigelse til at fortsætte forhandlingerne med rigspostministeriet og eventuelt afslutte overenskomster angående de pågældende forhold«, og ved en påskrift på nævnte note oplyses, at »ministeren er enig i, at vi forhandler og eventuelt afslutter overenskomst disse spørgsmål vedrørende«. Der fremkom herefter fra tysk side indbydelse til en forberedende konference, der skulle tilrettelægge arbejdet. Dette skete i et brev af 16. juni 1942, hvori ministerialdirektor, dr. Risch, rigspostministeriet, Berlin, på den tyske rigspostministers vegne indbød Danmark til deltagelse.*) Denne indbydelse forelagdes af *minister Gunnar Larsen* i et ministermøde den 23. juni 1942, og det hedder herom i ministermødeprotokollerne (ber. IV A. 470):

»Efter anmodning af trafikministeren er nedenanførte af trafikministeren udarbejdede notat indsat:

»Jeg, trafikministeren, forelagde derefter den indbydelse, det danske postvæsen har modtaget fra det tyske postvæsen om deltagelse i en foreberedende konference i Italien, som skulle tilrettelægge arbejdet for en efterfølgende konference i Wien i efteråret vedrørende dannelsen af en europæisk postforening. Jeg redegjorde for de postale hensyn, som i høj grad talte for en tilslutning, men udtalte, at spørgsmålet naturligvis ikke kunne afgøres på et sagligt grundlag; det var først og fremmest det politiske, det drejede sig om. Jeg udtalte her, at på baggrund af de af regeringen afgivne erklæringer ville det efter min mening være umuligt at sig nej til en sådan indbydelse, navnlig når det slet ikke kunne begrundes sagligt, det ville jo være en åbenlys desavouering af regeringserklæringerne og kunne kun udlægges som en demonstration, hvilket man vel navnlig ikke kunne indlade sig på, når stemningen i forvejen var så dårlig. Dette var der almindelig enighed om, idet dog forsvarsministeren gerne ønskede sagen underkastet endnu en behandling.«

Om et ministermøde tre dage senere, den 26. juni, hvilket møde oplyses at være indkaldt på *minister Gunnar Larsens* foranledning for at få spørgsmå-

*) Om indbydelsens nærmere karakter og de danske deltagere A. nr. 78.

let vedrørende postvæsenets stilling til indbydelsen til afdelingschef Krog om deltagelse i den forberedende postkonference i Italien afgjort, hedder det videre i protokollen (beretning IV A. 471):

»Jeg (trafikministeren) redegjorde kort for sagen i overensstemmelse med, hvad jeg havde udtalt på mødet den 23. ds., og der udspandt sig en kort diskussion, hvorunder statsministeren gjorde opmærksom på, at det jo foreløbig kun drejede sig om en forberedende konference. Jeg svarede, at dette var rigtigt, men at man på den anden side måtte være klar over, at det ville være vanskeligt at trække os ud senere, når vi først var gået med, medmindre der opstod helt nye momenter i sagen, som man ikke på nærværende tidspunkt kunne overse. Indenrigsministeren udtalte, at det jo var rigtigt, at det i den slags sager var det første skridt, der var det afgørende, for når vi havde sagt A, måtte vi også sige B. Han udtalte blot, at man, når man til sin tid skulle indgå den endelige overenskomst, da ikke accepterede en overenskomst, der var bindende for tid og evighed, men at der blev indsat en opsigelsesfrist. Jeg svarede, at der var koutume for dette i de internationale postoverenskomster, og et sådant krav ville man derfor altid kunne gennemføre. Der var iøvrigt enighed om, at indbydelsen skulle accepteres.«

Af en koncept til en svarskrivelse til ministerialdirektor, dr. Risch dateret den 25. juni 1942 fremgår det bekræftende danske svar på indbydelsen*) til det forberedende møde, der skulle afholdes i begyndelsen af august (A. nr. 65 og 67), og der deltog fra dansk side *afdelingschef Arne Krog* (A. nr. 78).

Med en skrivelse af 2. juli 1942 tilsendte derefter det tyske rigspostministeriums befuldmægtigede i Danmark, postrat Burmester en »Vorläufiges Protokoll über einen europäischen Post- und Fernmeldevertrag« (A. nr. 69), og der bebudes en indbydelse til en kongres i Wien i oktober s. å af europæiske post- og fjernmeldeadministrationer, hvor der skulle tages stilling til nævnte protokol. Sagen behandledes i et ministermøde den 14. juli 1942, hvor *minister Gunnar Larsen* oplæste protokoludkastet, og det blev — hedder det i ministermødeprotokollen — pålagt trafikministeren at »skaffe oplyst, hvorledes rigsdagens og regeringens stilling var, når den endelige stilling skulle tages.« I et ministermøde den 16. juli meddelte trafikministeren imidlertid, at overenskomster, som den anførte, aldrig har været forelagt rigsdagen, men ratificeres af regeringen (beretning IV A. 472).

I en skrivelse af 10. august 1942 fremsendte herefter den tyske rigspostminister indbydelse til deltagelse i den planlagte kongres i Wien af europæiske post- og telegrafforvaltninger (A. nr. 70) og den 14. september s. å. meddelte post- og telegrafvæsenet, at indbydelsen modtoges. Om resultatet af konferencen i Wien oplyser ministeriet på kommissionens anmodning, at nedennævnte 13 lande den 19. oktober 1942 underskrev overenskomsten om dannelsen af »Den europæiske post- og fjernmeldeforening«: Albanien, Bulgarien, Danmark, Finland, Italien, Kroatien, Nederlandene, Norge, Rumæ-

*) Koncepten er som anført dateret den 25. juni, men det ministermøde, hvori gaves tilslutning til modtagelsen af indbydelsen, afholdtes som anført først dagen efter, den 26. juni, men ministeren erklærer på forespørgsel intet at kunne oplyse om datoen for skrivelsens afsendelse. Skrivelsen er afgået på generaldirektørens ansvar og formentlig med dennes underskrift. A. nr. 67, 77 og 78.

nien, San Marino, Slovakiet, Tyskland og Ungarn.*) Overenskomsten indeholdt bestemmelser om lavere posttakster og bortfald af transitafgifter, om europæisk enhedstakst for telegrammer og nedsat omtelgraferingsgebyr m. v. (jfr. nærmere ministeriets redegørelse nr. 72). På kongressen nedsattes et stående udvalg, der i dagene 24.—30. juni 1943 afholdt møde i København. I november 1945 ophævedes overenskomsten ensidigt fra Danmarks side (jfr. herom A. nr. 75 og 76).

E. Tyske krav om bevæbning af danske færges.

Dette spørgsmål blev første gang forelagt for generaldirektoratet for statsbanerne i form af en indberetning af 26. januar 1943 fra en af skibsførerne fra Storebælt, mod hvis protest der af transportføreren for 300 tyske soldater på færge 47 fra Korsør den 24. januar s. å. på færgen blev opstillet maskingeværer til værn mod et eventuelt engelsk flyverangreb.

Om de forhandlinger, der derefter af daværende generaldirektør Knutzen førtes med tyskerne, og som resulterede i et cirkulære fra søfartschefen med instrukser til førerne ved Storebæltsoverfarten, henvises til den af trafikministeriet ved skrivelse af 16. juli 1945 til kommissionen givne udførlige redegørelse med bilag (A. nr. 79).

F. Minister for offentlige arbejder Gunnar Larsen.

Minister Gunnar Larsen tiltrådte som nærmere i beretning IV anført ministerstillingen ved rekonstruktionen af ministeriet den 8. juli 1940. Om de bevæggrunde, der blev de ledende for ham, da han fulgte daværende statsminister Staunings opfordring til at blive minister, og om hans ønske om ved dannelsen af regeringen Buhl efter Staunings død den 3. maj 1942 at træde tilbage, idet han beklagede sig over manglende loyalitet fra de politiske ministres side overfor de tre upolitiske ministre (Scavenius, Thune Jacobsen og Gunnar Larsen), henvises til den udførlige redegørelse i ber. IV, s. 30 og 46).

De kontroverser, der ved de forskellige sagers afgørelser havde vist sig indenfor ministeriet — oftest mellem de politiske ministre og rigsdagens partier på den ene side og de upolitiske ministre på den anden —, skyldtes, som det bl. a. fremgår af ministermødeprotokollerne og samarbejdsudvalgets protokol, ved flere lejligheder den politik, der på forskellige områder førtes af ministeren for offentlige arbejder, Gunnar Larsen, og der blev mod ministeren, navnlig henimod besættelsestidens slutning, i de illegale blade fremsat stærk kritik af hans handlinger, hvoraf flere formentes at være af en sådan karakter, at de burde omfattes af den straffelovgivning, man almindeligvis mente

*) Sverige, med hvem der i 1941 fra tysk side indledtes lignende forhandlinger, svarede afslående på den tyske indbydelse, idet generalpoststyrelsen erklærede, at de finansielle forhold i landet gjorde det overordentligt vanskeligt at gå ind for planer, der medførte reduktion af taksterne (jfr. herom Nordisk posttidskrift 1942 nr. 3). I samme tidsskrift (1942 nr. 11) findes en redegørelse for konferencen i Wien med gengivelse af de her holdte taler, jfr. tillige dansk post- og telegraftidende 1942 nr. 20 med referat af et foredrag afholdt af generaldirektøren, betitlet: de nye udenrigske post- og telegrafoverenskomster.

ville følge umiddelbart efter landets befrielse for besættelsestropperne, og som allerede illegalt var under forberedelse under besættelsen.

Gunnar Larsen blev derfor straks efter Tysklands kapitulation anholdt*), og der rejstes senere straffesag mod ham efter de to straffelovstillæg, der begge havde fået tilbagevirkende kraft fra den 9. april 1940, nemlig lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til borgerlig straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed og lov nr. 406 af 28. august 1945, »værnemagerloven«.

De sigtelser, der rejstes mod Gunnar Larsen for overtrædelse af de nævnte love, omhandlede værnemageri (A/S Hans Olsens børstefabrik), endvidere økonomisk understøttelse til det nazistiske dagblad »Fædrelandet«, en månedlig understøttelse til en angiver, Rudolf Christiansen (kaldet »hesteven«), understøttelser til nazistiske bevægelser og blade, udbetaling af udrustning m. v. til Finlandsfrivillige og finansiel støtte til det på tysk initiativ udgivne »Europa-Kabel«.

Først den 25. juni 1945 var Gunnar Larsen kommet i grundlovsforhør, og i skrivelser, der optrykkes som bilag, fremfører Gunnar Larsen forskellige klager bl. a. over, at han efter at have været arresteret i 12 dage endnu ikke havde været i grundlovsforhør og ikke havde kunnet komme i forbindelse med sin forsvarer (A. nr. 90 og 91 samt statsadvokat Haslunds svar herpå A. nr. 95). I en skrivelse af 11. juni s. å. fremsætter han desuden et »resumé« over behandlingen under fængselsopholdet med klage over frihedskæmpernes optræden (A. nr. 92). I grundlovsforhøret blev Gunnar Larsen, der selv forud havde meddelt, at han ikke ville protestere herimod (A. nr. 93 og 94), fængslet.

Den 26. september 1945 berammedes forundersøgelse ved retten, og forundersøgelsen begyndte den 23. oktober 1945.

Ved kendelsen af 2. november 1945 løslod byretten Gunnar Larsen, men da anklagemyndigheden påkærede kendelsen til Østre Landsret, bestemtes det, at kæremålet skulle have opsættende virkning. Landsretten omstødte imidlertid byrettens afgørelse ved følgende kendelse: Gunnar Larsen bør forblive fængslet.

Gunnar Larsen løslodes den 27. marts 1946, efter at landsretten havde stadfæstet en byretskendelse herom, idet man nu ikke anså betingelserne i retsplejelovstillæggets § 5 for fortsat fængsling for at være til stede og der iøvrigt ikke var særlig grund til at befrygte, at fængslede ville modvirke undersøgelsen.

Den 2. marts 1946 blev der for Københavns byrets 23. afdeling ved anklageskrift af 21. januar 1946 rejst tiltale mod Gunnar Larsen for overtrædelse af

I.

*Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 15, subsidiært lov nr. 406 af 28. august 1945 § 2**),* ved i tiden 14. april 1943 til maj 1945 på utilbørlig måde at have samarbejdet med besættelsesmagten, idet han på et tidspunkt, hvor han var dansk minister, upåkrævet har finansieret A/S Hans Olsens Børstefabrik, der havde store le-

*) Arrestationen fandt sted den 12. maj 1945, efter at han to dage efter kapitulationen (den 6. maj) var vendt tilbage fra Sverige, hvor han havde opholdt sig fra 1944. Ransagning foretoges i Gunhar Larsens hjem i Jylland efter angivelse af en redaktør (jfr. A. nr. 87), men der viste sig herunder intet af interesse for sagen (A. nr. 89).

**) Jfr. A. nr. 96, hvor de pågældende lovbestemmelser er aftrykt.

verancer af geværrenseborster til den tyske værnemagt, med indtil 1,8 mill. kr., hvorved han blev praktisk enebestemmende over virksomheden, og idet han har stillet administrativ, merkantil, regnskabskyndig og teknisk bistand til rådighed for virksomheden, hvorved det muliggjordes for denne at effektuere de tyske ordrer, hvilket virksomheden uden bistand ikke var i stand til, og hvorigennem der ydedes en større og hurtigere produktion end efter omstændighederne påkrævet.

II.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 2,

ved i året fra juli 1940 til juli 1941 at have foranlediget, at der gennem firmaet »Dansk Cementcentral« i syv rater er udbetalt det med besættelsesmagten samarbejdende nationalsocialistiske dagblad »Fædrelandet« en understøttelse på ialt 25.000 kr.

III.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 1,

ved at have ydet besættelsesmagten bistand og på utilbørlig vis modarbejdet den danske modstandsbevægelse,

idet han fra foråret 1941 til sommeren 1943 eller muligt til foråret 1944 har udredet en månedlig understøttelse på oprindelig 500 kr., og for sommeren 1942 på 1500 kr., til den med besættelsesmagten samarbejdende i april måned 1944 af modstandsbevægelsen aflivede spion og angiver Christian Marius Rudolf Christiansen, kaldet »hestetyven«, til fremme af dennes antikommunistiske virksomhed.

IV.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 1,

ved at have ydet besættelsesmagten bistand og på utilbørlig vis modarbejdet den danske modstandsbevægelse,

idet han har foranlediget, at der gennem fa. »Dansk Cementcentral« den 10. april 1942 er udbetalt P. M. Asmussen 1000 kr.,

idet der senere med hans billigelse gennem Axel Høyer af cementcentralens midler er udbetalt P. M. Asmussen 600 kr., og

idet han personlig har udbetalt Robert Hansen 500 kr., alt til støtte for det antikommunistiske arbejde, der udførtes ved udgivelsen af ugebladet »Arbejderavisen« og gennem »Foreningen for danske Arbejdere i Udlandet«.

V.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 1 og 2,

ved at have ydet besættelsesmagten bistand, på utilbørlig måde modarbejdet den danske modstandsbevægelse og ydet væsentlig økonomisk støtte til organisationer, der på utilbørlig måde har samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten,

idet han har foranlediget, at der gennem fa. »Dansk Cementcentral« i februar måned 1942 er udbetalt Axel Høyer 20.000 kr., for at denne skulle anvende dem dels til understøttelse af den nationalsocialistiske organisation »Den nationale Aktion«, der var dannet ved sammenslutning af de nationalsocialistiske organisationer »Den danske Front«, »Dansk Enhedsparti«, »Den nationale Blok« og »Arbejdsfællesskabet« og dels til fremme af antikommunistisk virksomhed, hvilke 20.000 kr. senere med tiltaltes vidende anvendtes udelukkende

til bestridelse af omkostningerne ved »Arbejdsfællesskabet«s antikommunistiske propagandavirksomhed.

VI.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 1,

ved for at fremme tyske interesser at have modarbejdet De Forenede Nationers krigsanstrengelser, idet han efter Finlands indtræden i krigen på tysk side i 1941 med et beløb på 60.000 à 70.000 kr. har betalt rejsepenge og udstyr til et antal personer, der ville rejse til Finland for at melde sig som frivillige på finsk side i den af Finland påbegyndte aggressionskrig mod Sovjetunionen.

VII.

Lov nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 2,

ved at have ydet væsentlig økonomisk støtte til det med besættelsesmagten på utilbørlig måde samarbejdende og af denne delvis finansierede presseorgan »Europa-Kabel«, idet han tegnede for 23.000 kr. aktier i det i 1943 indregistrerede aktieselskab »Europa-Kabel«, der stiftedes med det formål her i landet at udgive en dansk udgave af det tyske økonomiske ugeskrift »Europa-Kabel«.

Under sagens forberedelse til domsforhandling ved byretten påstod tiltaltes forsvarer sagen afvist fra byretten under anbringende af, at de handlinger, som tiltalen omfattede, var udøvet af tiltalte i hans egenskab af minister, hvorfor påkendelsen af ansvaret for disse skulle være unddraget de ordinære domstole. Statsadvokaten, der havde bestridt, at de af anklagen omfattede forhold angik tiltaltes embedsførelse, påstod sagen fremmet til dom ved byretten.

Faldt de pågældende handlinger ind under »embedsførelse«?

Den af byretten afsagte kendelse herom sluttede således:

Efter de under forundersøgelsen fremkomne oplysninger, derunder de af fhv. statsminister Scavenius afgivne vidneforklaringer, finder retten, at de under forholdene II—VII omhandlede handlinger er udført af tiltalte i hans egenskab af minister som et led i den af regeringen under de da herskende forhold førte politik i forholdet til besættelsesmagten og dennes håndlangere, for flere af disse handlingers vedkommende efter samråd eller aftale med andre regeringsmedlemmer. Pådømmelsen af disse forhold findes derfor ikke at kunne ske ved de ordinære domstole.

Hvad angår tiltaltes forhold til og ansvar for den under I omhandlede virksomhed findes derimod nærværende ret kompetent til at pådømme denne del af tiltalen, der efter det foreliggende ikke ses at angå tiltaltes virksomhed som minister, og det selv om dette forhold eventuelt kunne kumuleres med en andre forhold omfattende rigsretsanklage.

T h i e r a g t e s :

Den mod Axel Gunnar Larsen rejste sag vil være at fremme til dom ved nærværende ret, for så vidt angår anklageskriftets forhold I, men vil iøvrigt være at afvise.

P. Hermann.

Kendelsen påkæredes til Østre Landsret, der imidlertid ophævede byrettens kendelse, idet man måtte »give anklagemyndigheden medhold i, at afgørelsen af spørgsmålet om, hvorvidt de handlinger, der omfattes af tiltalen, er udført af tiltalte i hans egenskab af minister, efter de foreliggende oplysninger ikke skønnes egnet til at afgøres uden forudgående bevisførelse under domsforhandling.« (A. nr. 81).

Med justitsministeriets tilladelse påkæredes den af landsretten afsagte kendelse til Højesteret. Under proceduren for Højesteret begrænsedes anklagemyndigheden tiltalen, forsåvidt dens nr. II (bidragene til »Fædrelandet«) angik, til at angå aftale, truffet af tiltalte forud for hans ministertid (tiden 9. april 1940—8. juli 1940) om de i anklageskriftet nævnte udbetalinger. Højesterets kendelse afgaves efter stemmeflertal, idet et flertal af de i påkendelsen deltagende dommere (10^{*)}) stemte for at stadfæste byrettens kendelse, dog fandt de, »at det under II nævnte forhold med den fornævnte begrænsning henhører under de ordinære domstole, således at sagen ej heller forsåvidt vil være at afvise af byretten.«

Af de under I—VII foran nævnte anklagepunkter blev således kun I (A/S Hans Olsens børstefabrik) og II (udbetalingerne til »Fædrelandet«, dog alene forsåvidt angår perioden forud for Gunnar Larsens ministertid) inddraget under de almindelige domstole.

De øvrige anklagepunkter er herved som omfattende Gunnar Larsens embedsførelse som minister henvist til afgørelse ved eventuel rigsret (grundlovens § 14, jfr. 67^{**}).

Om de enkelte forhold bemærkes herefter følgende:

I. A/S Hans Olsens børstefabrik.

Forholdet til
Hans Olsens
børstefabrik.

For dette forhold, der som anført ifølge Højesterets kendelse blev pådømt af de almindelige domstole, blev Gunnar Larsen (og kontorchef Vilhelmsen, der sammen med andre under sagen tiltalte tillige dømtes for andre lovovertrædelser) efter loven af 28. august 1945 § 2 ved Københavns byret den 13. december 1946 dømt for på utilbørlig måde at have samarbejdet med besættelsesmagten. Gunnar Larsen idømtes fængsel i 10 måneder, der ansås som udstået ved det ham overgåede varetægtsfængsel, og tab af de i straffelovstillæggets § 6, stk. 1, nævnte rettigheder for et tidsrum af 5 år. Dommen indankedes for Østre Landsret, der ved dom af 27. august 1947 frifandt Gunnar Larsen. I præmisserne udtales bl. a., at landsretten til grund for pådømmelsen havde lagt den omstændighed, at den afgørende grund for Gunnar Larsen til at ind-

^{*)} Tre andre dommere erklærede sig, forsåvidt angår forhold I og II, enige med flertallet, men bemærkede vedrørende forhold III—VII følgende:

Under hensyn til, at tiltalte i samtlige disse tilfælde har disponeret over egne midler, at det i alle tilfælde drejer sig om forhold, der falder udenfor det tiltalte underlagte ministeriums område, og at tiltalte kun har drøftet spørgsmålet med enkelte andre medlemmer af ministeriet, samt at de af tiltalte foretagne dispositioner ikke iøvrigt ses at fremhæve sig som egentlige embedshandlinger, findes de forhold, for hvilke der under III—VII er rejst tiltale, ikke at kunne anses som hørende under tiltaltes embedsførelse. Disse dommere stemmer herefter for ikke at tage afvisningspåstanden til følge.

^{**}) Om muligheden for trods sagens pådømmelse ved ordinær domstol at kumulere forhold I (A/S Hans Olsens børstefabrik) med en andre forhold omfattende rigsretsanklage, se byrettens kendelse A. 156.

lade sig på finansiering af børstefabrikken var ønsket om som et led i kampen mod de danske nazister at skandalisere Børge Bryld og K. B. Bruun uden selv at søge opnået fortjeneste (jfr. nærmere herom i præmisserne, A. 172).

Dommen indankedes af anklagemyndigheden med justitsministeriets til-ladelse for Højesteret, der ved dom af 18. juni 1948 stadfæstede landsrettens dom (A. nr. 85).

II. Økonomisk støtte til dagbladet »Fædrelandet«.

Vedrørende dette spørgsmål foreligger flere politirapporter over Gunnar Larsen m. fl., optaget til brug for forundersøgelsen ved Københavns byret, og i stenografisk referat de ved byretten foretagne vidneafhøringer. Endvidere har Gunnar Larsen i sin almindelige redegørelse til kommissionen omtalt spørgsmålet.

Af de herigennem modtagne oplysninger fremgår, at Gunnar Larsen — sandsynligvis i januar måned 1940 — første gang fik en henvendelse om pengebidrag til »Fædrelandet«. Henvendelsen foretoges mundtligt af daværende forretningsfører ved »Fædrelandet« Aage Thomsen (kaldet »tykke Tom«).*) Gunnar Larsen udbetalte dengang 2000 kr. til Aage Thomsen.

I de stenografiske referater af forundersøgelserforhørene (A. st. 13) benægter Gunnar Larsen ganske vist at have givet dette bidrag, men denne forklaring ændrer han i en senere optaget politirapport af 24. januar 1946, idet forskellige vidneforklaringer var gået ham imod (A. nr. 169, 170 og 175), hvorfor han så sig nødsaget til at ændre sin oprindelige forklaring. Han kunne i sin tid ikke — forklarer han — indrømme dette, uden at han samtidig måtte fremkomme med sit motiv dertil, og det ønskede han ikke at gøre for ikke at trække en anden person ind i sagen, der var af privat karakter, og som ifølge daværende justitsminister Harald Petersen, hvem Gunnar Larsen, da han senere blev minister, havde sat ind i spørgsmålet, var en ren og skær pengeafpresningshistorie**) overfor Gunnar Larsen, vedrørende dennes private forhold, men som ikke var noget, der i mindste måde beklikkede Gunnar Larsens gode navn og rygte (jfr. herom Harald Petersen, st. 112, samt politirapporten A. nr. 175, hvori gøres nærmere rede for de foranstaltninger, justitsminister Harald Petersen traf for at få klarlagt eventuelle forbindelser med »Fædrelandet«).

En senere henvendelse om penge fra nævnte Aage Thomsen til Gunnar Larsen, foretaget efter den 9. april 1940, men før Gunnar Larsen blev minister, afvistes kategorisk af Gunnar Larsen (st. 14).

Ifølge Gunnar Larsen fremsatte Aage Thomsen nu overfor Gunnar Larsen tilbud om, at »Fædrelandet« ville tage hårdt fat på veksellerer Berthold

*) Ifølge dom af 25. oktober 1946 idømt fængsel i 2 år og rettighedsfortabelse for 5 år i henhold til lovbekendtgørelse nr. 368 af 6. juli 1946 § 16, I, nr. 2 og 3. Ifølge justitsministeriets resolution af 27. juli: løsladt på prøve 28. juni 1947 på vilkår af, at han i et tidsrum af 2 år fra løsladelsen at regne fører et straffrit og ordentligt liv og ikke deltager i utilbørlig politisk-agitatorisk virksomhed samt i samme tidsrum underkaster sig tilsyn ved vedkommende straffelejrs foranstaltning.

**) Om en lignende pengeafpresningshistorie, hvori Aage Thomsen var indblandet, se skrivelse af 24. oktober 1945 fra direktør Aage Stentoft, Apolloteatret, samt politirapport af 5. november 1945 (A. nr. 172 og 171).

Nathansohn, om hvem Thomsen vidste, at der havde været årelange stridigheder mellem Nathansohn og Gunnar Larsens far (st. 14). Thomsen benægter dette (st. 19), men det bekræftes af veksellerer Helge Lüchow, der havde haft en lignende henvendelse, »hvorefter Thomsen ville sælge Nathansohn for konstanter« (st. 36).

Den 8. juli 1948 indtrådte Gunnar Larsen i det rekonstruerede ministerium Stauning som minister for offentlige arbejder, og to dage herefter blev et beløb på hans foranledning udbetalt til »Fædrelandet«. »Beløbet udbetales af »Dansk Cementcentral« gennem en person N. N.,«*) og dette beløb efterfulgtes af flere, og ialt udbetaltes i portioner i perioden juli 1940—juli 1941 på denne måde 25.000 kr.**)

Om de bevæggrunde, der var ledende for Gunnar Larsen for at indtræde som minister, henvises til den udførligere redegørelse i ber. IV, s. 30—31, hvorefter han her så det som en stor opgave at krydse de tyske planer, der gik ud på at få nationalsocialister ind i regeringen. »På den anden side« — udtaler han i de stenografiske referater (ber. IV, st. 85) — »stod det mig klart, at når situationen lå så vanskelig, som den gjorde, måtte der ret drastiske midler til.« Før sin indtræden i ministeriet havde Gunnar Larsen fået forskellige advarsler af tyskeren Schwarzmänn (om denne nærmere ber. IV, st. 78), der overfor Gunnar Larsen havde refereret de stadige angreb, der overfor gesandtskabet fandt sted såvel på Gunnar Larsen som på direktør Sthyr fra de danske nationalsocialisters side, og Schwarzmänn mente, der i »Fædrelandet« ville fremkomme angreb, når Gunnar Larsen blev minister, hvilket ville volde store vanskeligheder i Berlin (ber. IV, st. 85). Efter at en samtale havde fundet sted den 6. juli (A. 243) mellem Sthyr og Schwarzmänn, overvejede Gunnar Larsen nærmere situationen, og det stod ham klart, »at hvis man fra dansk side skulle bringe »Fædrelandet« til tavshed, var det eneste middel antageligvis en eller anden form for bestikkelse,« (ber. IV, st. 86), da det var af uhyre vigtighed at skabe ro for den nye regering i den første tid; og det »ville være den største ulykke, der kunne ramme Danmark, hvis man på det daværende tidspunkt ville komme i en situation, hvor man fra tysk side ville gennemtvinge en nationalsocialistisk præget regering« (ber. IV, st. 86). Gennem en bekendt, der havde kontakt med nationalsocialistiske kredse, (N. N., jfr. foran), blev herefter den 10. juli et beløb udbetalt til »Fædrelandet«.

Dette syntes dog ikke at have den ønskede virkning, idet »Fædrelandet« kort efter startede en serie angreb på Gunnar Larsen og senere på minister Yde. Angrebene var af sagfører Johs. Christensen påbegyndt allerede ved artikler i »Fædrelandet« i maj—juni 1940 og rettedes mod Burmeister & Wains bestyrelse, som Gunnar Larsen var formand for (A. nr. 182 og 183); disse efterfulgtes nu af artikler i bladet den 16., 18., 20. og 21. juli (A. nr. 184—187).

Gunnar Larsen og Sthyr drøftede derfor på ny spørgsmålet, da man var klar over, at Thomsen åbenbart ikke var den rigtige mand, hvorfor N. N. be-

*) Da vedkommende var afgået ved døden i maj 1944, blev det ved forundersøgelsen for byretten henstillet, at hans navn ikke offentliggjordes.

**) Hvorvidt der yderligere måtte foreligge en udbetaling på 25.000 kr., omtales under forhørene, jfr. de herom afgivne hinanden modstridende forklaringer (st. 27 og 53).

myndigedes til at søge højere op og træffe en ordning vedrørende et større beløb, ialt 25.000 kr. Beløbet af erfaringerne skulle beløbet ikke udbetales på een gang, men i mindre portioner. Direktør Sthyr tog derefter en samtale med daværende udenrigsminister Scavenius, som var enig i, at hvis kampagnen kunne standses ved en bestikkelse, burde dette forsøges (A. 195).

Under forundersøgelsesforhørene udtaler *Scavenius* (st. 102) herom bl. a., at han erindrer det møde, der afholdtes herom hos statsministeren under tilstedeværelse af *Scavenius*, *Gunnar Larsen* og *Sthyr*; og den stilling, *Scavenius* indtog til sagen, var den, at da opfattelsen var den, at sagen kunne ordnes ved pengeofre, måtte man se på, »om ikke det formål, man ville opnå, var så vigtigt, at man kunne gå med til noget, der ikke så smagfuldt ud, nemlig at købe de folk til at holde op med angrebet;« og »vi måtte se således på det« — fortsætter *Scavenius* — »at sådanne angreb i »Fædrelandet«, som på en måde var et tysk organ, foruden at det var et nationalsocialistisk organ, havde til formål at svække den modstand, der var, ved at kompromittere dem, der devouerede sig for det aktive arbejde.« *Scavenius* kunne derfor anbefale, at der ofredes noget, hvis dette formål skulle nås (st. 102), jfr. også her den af daværende justitsminister *Harald Petersen* anlagte betragtning, at »Fædrelandet«s taktik overfor de nye ministre gik ud på at skandalisere disse (st. 112).

Udenrigsminister *Scavenius* indforslået med udbetaling af beløb til »Fædrelandet«.

»Det fremgår med al ønskelig tydelighed« — udtaler *Gunnar Larsen* i sin for kommissionen herom afgivne redegørelse — »af en lang række breve, som hofjægmester *Sehested* har skrevet til folketingsmændene *Hartel*, *Frits Clausen* og spionen *Mortensen* (jfr. A. nr. 114—122), at kampagnen var forberedt i »Fædrelandet«, ligesom det af *Sehesteds* korrespondance fremgår, at denne var skuffet over, at kampagnen blev standset (A. 195). Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt gesandt *Renthe-Fink*, der havde accepteret *Gunnar Larsen* som minister, kunne have været bevæget til at gøre sin indflydelse gældende overfor »Fædrelandet« og derved have standset angrebene, hvorved bestikkelse havde været unødvendig, oplyser *Scavenius*, at han mener, henvendelse herom var tilgået *Renthe-Fink*, men at det havde vist sig håbløst at få *Renthe-Fink* til at skride ind (herom *Scavenius*, st. 103). *Sthyr* havde mange gange — erklærer denne — rettet sådan henvendelse til *Renthe-Fink*, men denne havde svaret, at tyskerne ingen indflydelse havde på bladet og på D.N.S.A.P. (st. 45). Herooverfor erklærer *Renthe-Fink* i en politirapport af 29. juli 1946 (A. nr. 181), at han ikke var vidende om, at *Gunnar Larsen* havde indbetalt beløb til »Fædrelandet« for at få angrebene indstillet, ligeså lidt som han erindrer noget om, at der fra dansk side var rettet henvendelse til ham om at foranledige en sådan artikelserie bragt til ophør. Iøvrigt var der ikke fra tysk side lagt nogensomhelst vægt på, at *Gunnar Larsen* indtrådte i den danske regering.

Renthe-Fink og »Fædrelandet«.

Om hvorvidt »Fædrelandet« lod sig bestikke og om bogføringen af de beløb, der såvel fra *Gunnar Larsen*'s side som fra andre bidragsydere tilgik bladet og D.N.S.A.P., henvises til de stenografiske referater fra forundersøgelsesforhørene ved byretten, der omfatter udtalelser herom af en række til bladet i sin tid knyttede personer, således foruden den foran omtalte for-

»Fædrelandet«s bestikkelse.

retningsfører Aage Thomsen (st. 18) landsretssagfører H. C. Bryld*) (st. 24), kasserer og bogholder ved bladet P. Kindbjerg (st. 38), redaktør Steen-Rasmussen (st. 46) og fhv. folketingsmand Frits Clausen (st. 49); fhv. folketingsmand Helge Bangsted om Gunnar Larsens bidrag til »Fædrelandet«, politirapport af 22. oktober 1945 (A. nr. 180).

Københavns
byrets dom af
13. december
1946.

Ved Københavns byret gik anklagemyndighedens påstand — efter at spørgsmålet om domstolenes kompetence til at afgøre sagen var afgjort ved Højesteret — som foran anført kun ud på at omfatte tiden, inden Gunnar Larsen den 8. juli 1940 tiltrådte som minister, og at den første udbetaling til det nævnte dagblad fandt sted den 10. juli 1940. Ved byrettens dom af 13. december 1946 frikendtes Gunnar Larsen, idet — som det udtales i dommen — »retten ikke finder, at tiltaltes forudgående beslutning udgør noget selvstændigt strafbart forhold«, hvorfor han forsåvidt ville være at frifinde (A. 168).

Sagen blev ikke indanket for højere instans.

Den stilling, der af anklagemyndigheden og af forsvaret indtoges vedrørende strafbarheden af de af Gunnar Larsen til »Fædrelandet« foranledigede udbetalinger giver sig udtryk i de indlæg, der af de to parter fremsattes overfor byretten, da denne skulle afgøre forsvarets afvisningspåstand. Såvel forsvareren som statsadvokaten kommer her ind på en kortere udredning af det standpunkt, hver for sig indtager til de enkelte forhold, hvor anklagemyndigheden havde sat ind, og om udbetalingerne til »Fædrelandet« udtaler Gunnar Larsens forsvarer (højesteretssagfører Steglich-Petersen) i sit indlæg af 7. februar 1946 følgende:

»Der forelå følgende politiske situation:

Nazisternes hovedorgan søger at kompromittere tiltalte som minister, jfr. stenogrammet pag. 28: »Det er en utrolig og hidtil uhørt skandale, at Gunnar Larsen, der efter det foran anførte har været leder af et komplot, vedblivende er minister«.

Forud for Gunnar Larsens indtræden var gået de vanskelige forhandlinger om rekonstruktion af ministeriet Stauning, under hvilke Renthe-Fink havde truet med, at »Berlin ville optræde«, se Sthyr's forklaring, stenogram pag. 41.

Efter den vidneforklaring, der er afgivet af Erik Scavenius, stenogrammet pag. 102, var det vanskeligt på det pågældende tidspunkt at finde egnede personligheder til at træde ind i ministeriet, og efter vidnets opfattelse krævede statsinteresser, at der optrådtes.«

»Fra statsadvokatens side« — fortsætter forsvareren sit indlæg — »har man under afhøringen såvel af Sthyr som af Erik Scavenius henvist til, at man kunne søge at få Renthe-Fink til at skride ind overfor »Fædrelandet«. Statsadvokaten fik til svar, at denne fremgangsmåde netop — forgæves — var forsøgt. Henvisningen til at søge bistand hos den tyske gesandt synes at indebære en anerkendelse af, at det drejede sig om en statsopgave at få »Fædrelandet« bragt til tavshed, og den omstændighed, at man har foretaget en sådan henvendelse, viser, at de implicerede betragtede det som en statsopgave, og det bliver ved med at være en statsopgave, selvom der må benyttes andre

*) Ifølge dom af 27. februar 1948 ved Københavns byrets 24. afd. idømt fængsel i 15 år for overtrædelse af lovbekendtgørelse nr. 368 af 6. juli 1946 § 16, stk. 1, § 10 og § 8. Straffelovens § 98 (§ 99, stk. 2) og § 111, stk. 2, jfr. straffelovens tillæg § 8.

midler til at løse den. Spørgsmålet om disse midlers berettigelse kan kun besvares efter en vurdering af den foreliggende politiske situation og af vigtigheden af opgavens løsning, og denne vurdering kan kun foretages af rigsretten.«

I et senere indlæg af 14. februar s. å. føjes hertil følgende:

»Til støtte for det i mit indlæg af 7. d. m. under forhold III: Udbetalinger til »Fædrelandet« anførte, hvor der bl. a. henvises til de af fhv. statsminister Scavenius og direktør Sthyr afgivne forklaringer om, at der fra tysk side arbejdedes kraftigt på at danne en regering af danske nationalsocialister, tillader jeg mig herved at citere følgende af et interview i »Politiken« for den 26. oktober 1945 med den tyske skibssagkyndige v. Duckwitz, der i 1940 var knyttet til den tyske legation:

Intervieweren: »Hvad gjorde tyskerne her i Danmark for at få Frits Clausen ind som regeringschef?«

v. Duckwitz: »Praktisk talt alt. Navnlig i efteråret 1940 søgte man at få ham frem med alle midler.«

Scavenius, Sthyr og Gunnar Larsen har været ganske klar over dette forhold og har derfor naturligt anset det for en statsopgave for dem at undgå uro om det siddende ministerium og derved hindre nationalsocialisterne i at nå deres mål.«

Heroverfor hævder 2. ekstraordinære statsadvokat (Carl Madsen) efter først at have gjort rede for sit principielle synspunkt, hvorefter »intet af de i anklageskriftet omhandlede forhold falder ind under »embedsførelse«, subsidiært, at den objektive bestemmelse af ordet »embedsførelse« må være afgørende: »Det skal derfor for hvert enkelt anklagepunkt undersøges, hvorvidt det pågældende forhold objektivt kan siges at have været et naturligt led i en regerings arbejde. Det bemærkes herved, at der i intet tilfælde foreligger en regeringsbeslutning, hvorved Gunnar Larsen opfordres til at foretage de ommeldte handlinger, så lidt som de blot forudsætningsvis er billigt af regeringen.

Det drejer sig her — fortsætter statsadvokaten sit indlæg — om støtte til et med besættelsesmagten samarbejdende dagblad. Det fremgår af Sthyr's forklaring, jfr. stenogrammet pag. 43, at den første beslutning om at udbetale penge til »Fædrelandet« blev truffet af Sthyr og Gunnar Larsen uden samråd med andre. Det fremgår endvidere af samme forklaring, at beslutningen om udbetaling af det første beløb blev truffet, endnu før Gunnar Larsen blev minister, jfr. stenogrammet pag. 43.

Det er efter min mening klart, at forholdets rent objektive karakter — støtte til et nazistisk dagblad — er fuldt tilstrækkeligt til at bringe det udenfor begrebet »embedsførelse«. Nu foreligger der tillige det moment, at beslutningen om den økonomiske støtte blev truffet, før Gunnar Larsen blev minister, hvorfor det ikke forekommer mig tvivlsomt, at dette forhold må behandles ved de almindelige domstole.«

III. Økonomisk støtte til Christian Marius Rudolf Christiansen (kaldet »Hestetøven«).

I statsadvokatens anklageskrift af 21. januar 1946 var et af de punkter, hvorom der ved byretten var rejst tiltale mod Gunnar Larsen, at han fra foråret 1941 til sommeren 1943 eller muligt til foråret 1944 havde udbetalt en månedlig understøttelse på oprindelig 500 kr. og fra sommeren 1942 på 1500 kr. til den med besættelsesmagten samarbejdende, i april måned 1944 af mod-

standsbevægelsen aflivede spion og angiver Christian Marius Rudolf Christiansen (kaldet »Hestetyven«) til fremme af dennes antikommunistiske virksomhed.

Scavenius sætter Gunnar Larsen i forbindelse med Thune Jacobsen angående Rudolf Christiansen.

Vedrørende dette spørgsmål foreligger nærmere oplysninger i den af Gunnar Larsen til kommissionen afgivne redegørelse. Af denne fremgår, at sagen første gang kom på tale i foråret 1941 under en samtale, der førtes om andre spørgsmål mellem Gunnar Larsen og udenrigsminister Scavenius på denne sidstes kontor i udenrigsministeriet. Scavenius nævnte da, at han i løbet af nogle få minutter ventede besøg af Thune Jacobsen, der dengang var rigspolitichef, og denne indfandt sig lidt senere for med udenrigsministeren at drøfte de yderliggående partiers aktivitet, d. v. s. national-socialisterne og kommunisterne, som man ikke var tilstrækkeligt informeret om (herom Scavenius st. 193 samt st. 105, hvor det oplyses, at kravet ikke var rejst fra tysk side). Om det nærmere forløb af samtalen, hvorunder Thune Jacobsen bl. a. bemærkede, at politiet var under et betydeligt handicap, idet man ikke havde tilstrækkelige pengemidler til den slags informationsarbejde, henvises til Gunnar Larsens redegørelse (A. 202), hvoraf ligeledes fremgår, at Thune Jacobsen ved den nævnte lejlighed som eksempel nævnte, at politiet tidligere havde benyttet en mand, redaktør Rudolf Christiansen (»Hestetyven«)*), som havde vist sig udmærket til at skaffe oplysninger.

Resultatet af samtalen blev, at Gunnar Larsen erklærede sig villig til af sine private midler at yde politiet fornøden bistand, men Gunnar Larsen fandt iøvrigt — erklærede han overfor de to herrer, rigspolitichefen og udenrigsministeren —, »at det var urimeligt, at politiet ikke selv kunne skaffe sådanne midler til løsning af den art opgaver, når man var af den formening, at det var vigtigt for staten (A. 202). Kort tid efter meddelte Thune Jacobsen Gunnar Larsen, at han nu havde talt med Rudolf Christiansen, og Gunnar Larsen udbetalte herefter efter aftale med Thune Jacobsen 500 kr. om måneden indtil et lidt senere tidspunkt, hvor beløbet — ligeledes efter aftale med Thune Jacobsen, der nu var blevet justitsminister — forøgedes til 1500 kr. månedlig (A. 260).

På et senere tidspunkt, i sommeren 1942, hvor arrangementet skulle fornyes, anmodede Gunnar Larsen Thune Jacobsen om en skriftlig udtalelse om, at det hele foregik på Thune Jacobsens ansvar og risiko, hvilket denne bekræftede (A. 261). Grunden til, at Gunnar Larsen nu ønskede en sådan udtalelse, var den kritik og manglende forståelse, han mente at møde hos statsministeren (Buhl) vedrørende hans handlemåde bl. a. med denne understøttelse (jfr. A. 261). Senere tog Gunnar Larsen — erklærer han videre i sin redegørelse — spørgsmålet op igen, om der virkelig var rimelighed i, at han fortsat betalte disse beløb for justitsministeriet, idet han måtte mene, at hvis justitsministeriet var af den opfattelse, at sagen skulle fortsætte over en længere periode, burde staten overtage opgaven og de nødvendige midler søges hertil. Gunnar Larsen tilskrev derfor såvel Thune Jacobsen som Scavenius, der var blevet statsminister (A. 262). Gunnar Larsens andel i hele denne sag

*) Om den daværende justitsminister Unmack-Larsens opfattelse af »Hestetyven« og af politiets benyttelse af samme, A. nr. 189 og st. 67.

har således — udtaler han i sin skriftlige redegørelse — været den »at betale udgifterne for justitsministeriet, respektive rigspolitiet — for at dette kunne være så vel underrettet som muligt om, hvad der foregik.«

Forholdet blev på Gunnar Larsens foranledning bragt til ophør tidligt på sommeren 1943 (A. 203), hvorefter der ikke udbetaltes yderligere beløb trods derom til Gunnar Larsen af Rudolf Christiansen foretagne nye henvendelser (st. 60 og A. nr. 188).

Som foran omtalt var Thune Jacobsen, da han foretog henvendelsen til Gunnar Larsen om at yde støtte til Rudolf Christiansen, rigspolitichef, og *Harald Petersen* var på dette tidspunkt justitsminister. I de stenografiske referater af forundersøgelserforhørene ved byretten udtaler Harald Petersen (st. 115) sin forbavelse over, at den daværende rigspolitichef og udenrigsministeren uden i mindste måde at informere ham havde foretaget en sådan aktion, hvortil han først nu fik kendskab gennem byretsforhørene, og han syntes det »lidt løjerligt«, at rigspolitichefen ikke havde underrettet ham som sin foresatte om, at noget sådant var i gang (jfr. her Harald Petersens udtalelse om rigspolitichefens optræden »som en slags privatdetektiv for udenrigsministeren«). Iøvrigt erklærer Harald Petersen, at han »intet som helst kender til det forhold med »Hestetyven«, han havde kendt mandens navn som forbryder, men havde ikke kendt ham hverken personligt eller på anden måde, før han nu så, at han havde spillet en vis rolle*).

Harald Petersen om støtten til »Hestetyven«.

Hvad angår den stilling, *Scavenius* indtog til Gunnar Larsens støtte til »Hestetyven«, henvises foruden til det foran bemærkede, hvorefter det var på *Scavenius'* foranledning, at Thune Jacobsen blev sat i forbindelse med Gunnar Larsen (herom Gunnar Larsen st. 57, *Scavenius* st. 105), endvidere til en række udtalelser af *Scavenius*, hvor denne foranledning ved spørgsmål af statsadvokaten kommer nærmere ind på de betragtninger, der her var ledende for ham. Det var således — ifølge *Scavenius* — en statsinteresse at være underrettet om, hvad der foregik i de kredse (nationalsocialistiske og kommunistiske), der ikke anerkendte den bestående forfatning (hvorvidt det samme hensyn gjorde sig gældende også efter den 22. juni 1941, da kommunisterne interneredes, herom *Scavenius* st. 106). Havde Gunnar Larsen — hævder *Scavenius* — været mindre tilbøjelig til at hjælpe, havde det været behageligere for ham selv, men den gang måtte det være således, at hvis man derigennem kunne få udrettet noget, som man ikke kunne få udrettet på anden måde, fordi den danske regering ikke rådede over hemmelige fonds — det var på den måde, det fremkom —, måtte man i høj grad anerkende, at Gunnar Larsen ville stille private penge til rådighed (st. 104). Endvidere kommer *Scavenius* i sin skrivelse til Gunnar Larsen af 8. januar 1945 ind på forholdet under sin omtale af den støtte, Gunnar Larsen gennem sin virksomhed gav til gennemførelsen af den politiske linie, der var *Scavenius'*. Han udtaler her bl. a.:

Scavenius vedr. »Hestetyven«.

»Jeg husker ikke, om Deres anonyme angribere har været inde på omtalen af Deres støtte til en ret lyssky person ved navn Christiansen (»Hestetyven«), men jeg ved, at et svensk dagblad har nævnt justitsminister Thune

*) Anderledes med hensyn til Gunnar Larsens støtte til redaktør Axel Høyer, der skete på daværende justitsminister Harald Petersens foranledning (s. 39).

Jacobsens navn i denne forbindelse. I Deres førømtalte brev til Buhl*) omtaler De da også, at Thune Jacobsen, allerede da han var rigspolitichef, foranledigede Deres støtte til Christiansen, og at De, da justitsministeren fornyede sin anmodning i sommeren 1942, også indvilgede i fortsat at yde støtte, men da De på grund af de konservative angreb var blevet klar over, hvad man kan blive udsat for af mistænkeliggørelse på grund af sin offervillighed ved at yde staten støtte af denne art, bad De justitsministeren om at fremsætte sin anmodning skriftligt, hvilket Thune Jacobsen da også beredvilligt gjorde. Om dette spørgsmål kan der vel næppe for Deres vedkommende blive megen diskussion.« (A. nr. 132).

Om spørgsmålet har været forhandlet i et ministermøde, mener Scavenius ikke at kunne erindre, men normalt ville et sådant lille spørgsmål, der måtte betragtes som en ren politisag, ikke blive behandlet her.

Hvad angår benyttelsen af en person som »Hestetyven« i det omhandlede øjemed, erklærer Scavenius, at afgørelsen her måtte bero på et skøn, som han ikke kunne anstille, men han måtte her rette sig efter, hvad man mente fra anden side (st. 105). Om hvorvidt Scavenius iøvrigt havde kendskab til »Hestetyven« (st. 107).

Gunnar Larsen afgiver redegørelse til Buhl. Overfor den daværende statsminister V. Buhl havde Gunnar Larsen i et brev af 1. september 1942 redegjort for sagen. Den nærmere anledning hertil var den diskussion, der herom havde fundet sted på et ministermøde den 31. august (herom ber. IV. A. 473), efter at der offentlig af den konservative generalkorrespondance var fremkommet angreb på direktør Sthyr, formanden for udenrigsministeriets rådgivende handelspolitiske udvalg, for dennes modarbejdelse af den nationale samling ved at yde pengemidler til folk »fra den politiske undergrund«**). I denne redegørelse af 1. september 1942 kommer Gunnar Larsen ind på de forskellige understøttelser, der af ham blev ydet bl. a. til redaktør Axel Høyer og til Asmussen (om disse nærmere det følgende), og han omtaler også heri den støtte, han ydede »Hestetyven« (A. nr. 131). Hvorvidt den daværende statsminister, efter at have fået denne skrivelse, måtte anses at have billiget Gunnar Larsens støtte til »Hestetyven« — før dette tidspunkt var det ifølge Gunnar Larsen næppe sandsynligt, at Buhl havde vidst noget derom —, henvises til de stenografiske referater af forundersøgelsesforhørene (st. 64).

»Hestetyven«. Af det bl. a. gennem de stenografiske referater af forundersøgelsesforhørene oplyste fremgår endvidere, at den omhandlede person »Hestetyven« arbejdede for tyskerne, havde været tysk spion siden 1936, og som særligt speciale havde han interesse i kommunisterne (jfr. herom Thune Jacobsen, st. 66 ff., samt overbetjent Weiss, st. 121).

Oplysningerne fra »Hestetyven«. Hvad angår anvendelse af de oplysninger, der fremskaffedes gennem Rudolf Christiansen, var det — erklærer Gunnar Larsen — hans indtryk, at disse gik til justitsministerens personlige orientering (A. 203), og at det, man ville bruge dem til, var en almen orientering for politiet, justitsministeriet og regeringen i sin helhed (st. 58). Hvorledes justitsministeren iøvrigt anvendte »Hestetyven«s oplysninger, måtte ifølge Gunnar Larsen blive justitsministe-

*) Jfr. herom nedenfor.

**) Jfr. nærmere nedenfor s. 33 om Sthyr-sagen.

rens sag, men Gunnar Larsen havde absolut tillid til, at de alene blev anvendt på en dansk måde (st. 111), og da folketingsmand Aksel Larsen var blevet pågrebet af det danske politi, sikrede Gunnar Larsen sig ved forespørgsel hos Thune Jacobsen, at det ikke var de oplysninger, Christiansen havde fremskaffet, der havde ført til denne anholdelse. Thune Jacobsen havde da erklæret, at de oplysninger, der havde ført til Aksel Larsens arrestation, havde man fået direkte af tyskerne (A. 203 og st. 111)*).

Den anvendelse, daværende justitsminister Thune Jacobsen gjorde af »Hestetysten«, vil sammen med ministerens forhold overfor denne blive gjort til genstand for nærmere undersøgelse under behandlingen af retsplejen under besættelsen (bind VI). Det skal kun her anføres, at Thune Jacobsen under forundersøgelserforhørene bekræfter sin skriftlige erklæring overfor Gunnar Larsen om at tage ansvaret (st. 70), hvorfor Gunnar Larsen ikke behøvede at interessere sig for, hvad Rudolf Christiansen bestilte. Om Thune Jacobsens overgivelse til politiet af noget fra »Hestetysten« modtaget materiale, jfr. st. 70 ff. og nævnte bind VI.

Thune Jacobsen og »Hestetysten«.

IV. Økonomisk støtte til ugebladet »Arbejderavisen« og til »Foreningen af danske Arbejdere i Udlandet« (P. M. Asmussen og Robert Hansen). (Den konservative general-korrespondances angreb på direktør Sthyr, udenrigsministeriet, august 1942).

Tiltalen ved Københavns byret mod Gunnar Larsen gik for disse forholdes vedkommende ud på overtrædelse af straffelovstillægget nr. 259 af 1. juni 1945 § 16, stk. 1 (senere ændret ved lov nr. 356 af 29. juni 1946), og den lød på, at Gunnar Larsen havde overtrådt disse ved at have

Anklagen ved Københavns byret.

»ydet besættelsesmagten bistand, på utilbørlig måde modarbejdet den danske modstandsbevægelse og ydet væsentlig økonomisk støtte til organisationer, der på utilbørlig måde har samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten,

idet han har foranlediget, at der gennem fa.: »Dansk Cementcentral« i februar måned 1942 er udbetalt Axel John Høyer 20.000 kr., for at denne skulle anvende dem dels til understøttelse af den nationalsocialistiske organisation »Den nationale Aktion«, der var dannet ved sammenslutning af de nationalsocialistiske organisationer »Den danske Front«, »Dansk Enhedsparti«, »Den nationale Blok« og »Arbejdsfællesskabet«, og dels til fremme af antikommunistisk virksomhed, hvilke 20.000 kr. senere med tiltaltes vidende anvendtes udelukkende til bestridelse af omkostningerne ved »Arbejdsfællesskabet«s antikommunistiske propagandavirksomhed.«

Vedrørende sagen foreligger for kommissionen en række vidneforkla-

*) Her bør anføres, at et vidne, varetægtsfange Carl Martens Winther, under en den 23. oktober 1945 ved byretten foretaget vidneafhøring har erkendt at have arbejdet som understikker for »Hestetysten« og at have samarbejdet med denne om at skaffe oplysninger, der kunne benyttes til at opspore og arrestere Aksel Larsen. Disse oplysninger gik videre til Gestapo (en mand ved navn Jannes, kaldet Jens). »Hestetysten« arbejdede dog også ifølge Winther for en dansk instans, men hvilken denne var, kunne vidnet ikke oplyse.

ringer afgivet for byretten under forundersøgelsesforhørene samt forskellige politirapporter over de i sagen implicerede, ligesom kommissionen har foretaget mundtlige afhøringer af daværende udenrigsminister Scavenius og daværende justitsminister Thune Jacobsen. De vidneforklaringer, der ved byretten er afgivet om forholdet, er — som det fremgår af den del af det pågældende materiale, der aftrykkes som bilag — ofte indbyrdes modstridende og undertiden uklare, og det samme gælder politirapporterne, såvel overfor hinanden som når de sammenholdes med de mundtlige vidneforklaringer for retten.

Gunnar Larsens forklaring.

Som tidligere omtalt — jfr. foran s. 32 — fandt der på et ministermøde den 30. august 1942 en diskussion sted vedrørende direktør Sthyr's forhold og den støtte til forskellige nazistiske bevægelser, der af Gunnar Larsen blev ydet gennem Sthyr. Dette foranledigede Gunnar Larsen til dagen efter at afgive den omtalte redegørelse til daværende statsminister Buhl (A. 263), og i denne kommer Gunnar Larsen ind på forholdet til Asmussen, hvorom han nærmere forklarer, at han i foråret 1942 i sit kontor i ministeriet på den almindelige modtagelsesdag fik besøg af to herrer, der angav at komme fra »Foreningen af danske Arbejdere i Udlandet«, den ene var arkitekt Robert Hansen. De pågældende var af forretningsføreren for nævnte forening, P. Asmussen, sendt til Gunnar Larsen, idet Asmussen på det pågældende tidspunkt stod og manglede penge til virksomheden (herom Asmussen, st. 98). Foreningens formål var — havde de to herrer meddelt Gunnar Larsen — at hjælpe de danske arbejdere, der var beskæftiget i Tyskland, og først og fremmest deres familier dels socialt, dels ved arrangering af forskellig underholdning, udflugter o. lign., såvel for den hjemmeværende familie som for arbejderne i Tyskland, og det arbejde, foreningen her påtog sig, var, blev det angivet overfor Gunnar Larsen, et arbejde, som man i almindelighed ikke så på med sympati, fordi man fra alle sider ønskede at gøre det så svært som muligt for de danske arbejdere i Tyskland og for deres pårørende for derved at forhindre, at danske arbejdere søgte arbejde i Tyskland. Ud fra de anskuelser — såvel indenrigske som udenrigske — Gunnar Larsen nærede vedrørende de danske arbejderes indsats i Tyskland, og som han nærmere begrundet i sin fornævnte skrivelse til Buhl, var han — erklærer han — principielt indstillet på at yde økonomisk støtte til foreningen og dens formål, og det skyldtes — skriver han — rene tilfældigheder, at han ikke straks på stående fod lovede økonomisk støtte (A. 264). Da Gunnar Larsen imidlertid ikke rigtig var klar over, hvad nævnte forening var for noget, henviste han de pågældende til udenrigsministeriet, som Gunnar Larsen var vidende om på dette tidspunkt beskæftigede sig stærkt med spørgsmålet om de danske tysklandsarbejdere, der på det tidspunkt var et prekært problem, fordi der stadig fra tysk side truedes med drastiske forholdsregler, tvangsudskrivning af arbejdskraft o. lign.

Direktør Sthyr.

Om de henvendelser, der herefter af Asmussen, Robert Hansen m. fl. rettedes til direktør Sthyr, udenrigsministeriet, har denne i en notits af 25. juni 1942 (A. 396) og en erklæring af 9. september s. å. (A. 399) — den sidste fremkom, efter at der i pressen (jfr. det følgende om Sthyr-sagen) var frem-

kommet angreb på ham for disse dispositioner — gjort udførligt rede, og sagen resulterede i, at direktør Sthyr gav kontorchef Jørgensen, A/S Dansk Cementcentral, ordre til, at der skulle udbetales Asmussen 1.000 kr. af centralen*) (A. 400); ca. 14 dage senere henvendte Asmussen sig påny til Sthyr og fik yderligere 500 kr. til en festlig sammenkomst i foreningen (herom Sthyr, st. 95 og A. 399). Dette sidste beløb påstår Asmussen (A. 410) at have fået udbetalt af Gunnar Larsen personlig.

Af de foreliggende politirapporter fremgår videre, at Asmussen har fået yderligere 600 kr. Dette beløb fik han som lån af redaktør Høyer, til hvem han var blevet henvist af Sthyr. (Sthyr herom st. 78 og A. 428, Asmussen A. 426).

Forholdet hørte op, efter at der om Asmussen og hans virksomhed, derved at sagen kom offentlig frem, var fremkommet sådanne oplysninger, at han, som Gunnar Larsen udtrykker det, måtte anses som en »yderst upålidelig herre, som man skulle være varsom med«**), og da hele foretagendet derved måske fik karakter af svindel i mere eller mindre grad, frarådede såvel udenrigsminister Scavenius som direktør Sthyr Gunnar Larsen at give mere støtte til foretagendet (jfr. Gunnar Larsen A. 264, Sthyr st. 95, Scavenius st. 110***).

Før Sthyr havde ladet foretage de nævnte udbetalinger, havde han forelagt sagen for daværende udenrigsminister Scavenius, og det synspunkt, Sthyr ved denne lejlighed havde anlagt, og som Scavenius billigede, var ifølge Scavenius at søge gennemført en frivillig ordning med at skaffe danske arbejdere til Tyskland, således at tyskernes yndlingstanke om indførelse af en tvangsarbejdsordning kunne foregribes; hvilket efter Scavenius' opfattelse kunne ske derved, at man ved siden af de humane hensyn, som også gjorde sig gældende her, søgte at gøre det hele så tiltalende for de danske arbejdere som muligt (Scavenius st. 110). At der skulle være andre formål med Asmussens arbejde, således splittelse af socialdemokratiet og fagforeningerne, var ukendt for Scavenius (st. 195 og 197). Iøvrigt var Scavenius ukendt med, at Asmussen var en uheldig person — dette erfarede han først senere (Scavenius st. 110) —, men Scavenius erkender, at det måske var forkert, at man ikke i forvejen foretog en undersøgelse vedrørende Asmussens person (st. 196).

Scavenius
om støtten til
Asmussen.

*) A/S Dansk Cementcentral var — oplyser Sthyr til en politirapport — de samlede danske cementfabrikkers salgs- og eksportkontor. Sthyr overtog stillingen som direktør her i 1932. Gunnar Larsen var meddirektør i cementcentralen, indtil han i 1940 blev minister. Gunnar Larsen hørte — ifølge Sthyr — til dennes omgangskreds, og Gunnar Larsens fader var gift med en søster til Sthyr.

**) Vedrørende Asmussen oplyses: Den 18. januar 1921 overtrædelse af straffelovens § 28 (anbragt udenfor hjemmet af værgerådsinstitutionen). Den 27. november 1925 betinget dom, straffelovens § 228. Den 7. december 1931 fængsel i 100 dage for tyveri og bedrageri. Den 7. februar 1935 fængsel i 6 måneder for underslæb. Den 6. december 1941 fængsel i 30 dage, forstyrrelse af den offentlige sikkerhed og fred. Den 20. juli 1943 bøde på 600 kr., lovbekendtgørelse nr. 191 af 4. maj 1938. Den 13. november 1947 idømt 20 år med rettighedsfortabelse for bestandig i henhold til straffelovstillægget.

***) Om Asmussens nationalsocialistiske virksomhed og hans organisation af »De nationalsocialistiske Faggrupper«, senere »Den nationalsocialistiske Fagopposition« samt hans bladvirksomhed, st. 96—97 samt A. nr. 205—209.

Asmussens
antikommunistiske virksomhed.

Hvad angår den forbindelse, der bestod mellem »Foreningen af danske Arbejdere i Udlandet« og bladet »Danske Arbejdere«*) (jfr. nævnte forenings love og vedtægter, A. nr. 202), har Asmussen oplyst, at bladet — ligesom foreningen — havde forbindelse med de tyske myndigheder. Såvel foreningen som bladet var antikommunistiske, og deres virksomhed greb på mange måder ind i hinanden, og der var til stadighed forbindelse med de tyske myndigheder, der ganske vist ikke gav økonomiske tilskud hertil, men var interesseret i bladet, da det var antikommunistisk i sin tendens og henvendte sig dels til tidligere tysklandsarbejdere, dels til disses pårørende og sådanne kredse, hvorfra tysklandsarbejderne særlig rekrutteredes (A. 408), og Asmussen erklærer, at såvel Sthyr som Gunnar Larsen måtte være klare over, at nævnte blad var antikommunistisk indstillet, og han hævder, at pengene blev givet til bladet og ikke til foreningen (st. 99). Forespurgt herom erklærer Gunnar Larsen, at den økonomiske støtte, man anmodede ham om, ønskede man givet til foreningen, og han, Gunnar Larsen, kendte dengang ikke noget til dennes forbindelse med nævnte blad (st. 90 og 92), og Scavenius erklærer noget lignende (st. 110 og 198—199). Hvad derimod angår Sthyr, var denne hurtigt blevet klar over, at Asmussen tilhørte et af de løsgående national-socialistiske småpartier, men han fortsatte ikke desto mindre med at støtte denne (A. 435). Om Asmussens blad udtaler Sthyr, at dette var »et rent underholdningsblad, dog med en vis antikommunistisk tendens« (A. 399).

Skrivelsen
fra cementcentralen.

Under forundersøgelsesforhørene ved byretten blev af statsadvokaten fremdraget den skrivelse af 10. april 1942, hvormed kontorchef Jørgensen, cementcentralen, til Asmussen fremsender de 1.000 kr. Skrivelsen (A. nr. 203) var af følgende indhold:

»Under henvisning til Deres konference med direktør Sthyr fremsender vi hoslagt kr. 1.000,00 til Deres antikommunistiske arbejde ved udgivelsen af ugebladet »Arbejderen«.

Vi anmoder Dem om i fremtiden at tilstille os et eksemplar af Deres blad til ovennævnte adresse, ligesom vi anmoder Dem om at holde os underrettet om udviklingen af Deres arbejde.

Deres anerkendelse for beløbets modtagelse imødeses.«

Sthyr hævder her, at der for så vidt angår den i skrivelsen indeholdte passus: »1.000 kr. til Deres antikommunistiske arbejde«, er indløbet en misforståelse derved, at beskeden fra ham til kontorchef Jørgensen blev afgivet telefonisk**), og først senere blev Sthyr efter en foretagen undersøgelse bekendt med brevet. Ved den nævnte udbetaling var der — hævder Sthyr (st. 94) — ved bladet »Arbejderen« tænkt på det i vedtægterne og loven omtalte blad »Danske Arbejdere«, og han var på det pågældende tidspunkt ubekendt med, at Asmussen var ansvarlig for udgivelsen af et politisk blad, der vendte sig mod fagforeningerne. Iøvrigt var Asmussens virksomhed blevet anbefalet Sthyr af Høyer, der igen var blevet introduceret til ham på grundlag af Harald Petersens anbefaling overfor Gunnar Larsen. (A. 400). Gunnar Larsen

*) Om de forskellige navne på de af Asmussen og af foreningen udgivne blade, Asmussen st. 101.

**) Om den opfattelse, kontorchef Jørgensen havde af brevet og Sthyr's besked, herom en politirapport af 4. december 1945 (A. nr. 213).

erklærer, da fornævnte brev fra cementcentralen blev foreholdt ham, at han fik kendskab hertil i sommeren 1942, da sagen kom offentlig frem, men det var Gunnar Larsens indtryk, at Sthyr ikke havde ment det på den måde, som det stod i brevet. Det var almindeligt at bruge den slags udtryk dengang. Det var — ifølge Gunnar Larsen — »en meget bred margin, som dækkede alt muligt og i særdeleshed overfor tyskerne dækkede alt muligt. Det var et yndet udtryk« (st. 93).

Som anført blev hele spørgsmålet allerede under besættelsen fremdraget for offentligheden i en artikel af »Den konservative generalkorrespondance«, fremkommet den 4. august 1942 i »Jydske Tidende«. Artiklen var således formuleret, at det ikke kunne ses, hvem der sigtedes til, men man angreb »en mand, som den nationale samling satte på en af vort lands højeste tillidsposter, og til hvem« — som det hed i artiklen — »der knytter sig den i denne forbindelse særlige interesse, at han menes at have nøglen til de pengemidler, der skal sættes ind for de her omtalte formål.« (En aktion fra den politiske undergrund mod den nationale samling, A. nr. 192).

Sthyr og den konservative generalkorrespondance.

Nævnte avisartikel blev senere — den 29. s. m. — fortsat med en erklæring fra generalkorrespondancen, hvori meddeltes, at der ved de pågældende bemærkninger var sigtet til direktør Knud Sthyr, der var formand for udenrigsministeriets rådgivende handelspolitiske udvalg. Sagen blev — gennem daværende justitsminister Thune Jacobsens formidling — bragt til afslutning derved, at der gennem Ritzaus bureau udsendtes to erklæringer henholdsvis fra Sthyr og generalkorrespondancen (disse erklæringer A. nr. 196 og 197).

For nærmere at få belyst den daværende justitsministers medvirkning til standsningen af generalkorrespondancens angreb på Sthyr, anmodede kommissionen såvel justitsministeriet som Thune Jacobsen om en redegørelse i så henseende (de nævnte redegørelser findes med bilag optrykt som A. nr. 191—201), og ved de mundtlige afhøringer for kommissionen af såvel Thune Jacobsen som af Scavenius er fremkommet supplerende oplysninger om sagen, der herefter i hovedtræk kan refereres som følger:

Allerede på et tidspunkt, før sagen offentlig var blevet rejst af generalkorrespondancen, havde justitsminister Thune Jacobsen fra Københavns opdagelsespoliti modtaget en lille notits, dateret 12. juni 1942, hvori omtales et møde den 11. juni s. å. med tilstedeværelse af følgende personer: Robert Hansen, hos hvem mødet skulle være afholdt, Asmussen, Lønskov og Hinné, fra »Arbejdsfællesskabet« Høyer, Eiler Baastrup og kontorchef Wilhelmsen. Endvidere skulle Sthyr have været til stede. På mødet drøftedes ifølge nævnte notits en »nyordning af Danmarks indenrigspolitiske forhold«, og Sthyr skulle her have givet en del oplysninger, bl. a. om $\frac{1}{2}$ mill. kr., der af cement-koncernen skulle stilles til rådighed til et stormløb mod regeringen, ligesom der i den kommende tid skulle føres en intensiv kamp mod fagforeningerne og socialdemokratiet, da det var disse to faktorer, der var den farligste modstander af en nyordning, og her skulle da tildeles Asmussen den rolle gennem socialistisk arbejderforbund og Foreningen af danske Arbejdere i Udlandet at udnytte alle midler til at splitte parti og fagforeninger. Samtidig skulle D.N.S.A.P.

Notitsen af 12. juni 1942.

bekæmpes (A. 395)*). Da Thune Jacobsen modtog denne notits, forelagde han den straks for Scavenius, ligesom han gjorde statsminister Buhl bekendt dermed, og Scavenius afæskede Sthyr en erklæring derom (st. 198). Denne fremkom ved den skrivelse fra Sthyr af 25. juni 1942, hvori Sthyr efter først at have gjort rede for forholdet til Høyer kommer ind på bidragene til Asmusen og Robert Hansen til den nævnte forening, men Sthyr kendte ikke noget til det nævnte møde den 11. juni og erklærer det i notitsen indeholdte om konspirationer mod regeringen og fagforeningerne »som fri fantasi«. Der måtte her foreligge »personforveksling eller et frækt bedrageri« (A. nr. 194). Thune Jacobsens opfattelse af det i notitsen indeholdte og af sådanne meddelelsers troværdighed i almindelighed st. 178, Scavenius herom st. 199).

Efter fremkomsten af generalkorrespondancens angreb den 4. august og den supplerende erklæring af 29. s. m. afæskede Thune Jacobsen direktør Sthyr en yderligere erklæring, og denne fremkom den 9. september (om denne A. nr. 197 og det foran s. 37 bemærkede). Sagen blev omtalt i et ministermøde, hvor udenrigsminister Scavenius — ifølge Thune Jacobsen, st. 177 — i betragtning af sagens karakter som en i alt fald politisk set alvorlig sigtelse mod ministeriets medhjælper ønskede, at der skulle anlægges offentlig æresfornærmelsessag mod korrespondancen. Scavenius erklærer herom, at hans mening hermed var den, »at dette måtte høre til situationen«; det var udenrigsministerens pligt at beskytte Sthyr, og man indhentede derfor fra kammeradvokaten en erklæring, der imidlertid gik ud på, at det, der var skrevet, ikke gik ud over den politiske ytringsfrihed. Efter denne erklæring måtte man søge på en anden måde at skaffe oprejsning for Sthyr, og dette førte til Thune Jacobsens forhandling med de to parter, en forhandling, der endte med udsendelsen af de sagen afsluttende erklæringer. Scavenius deltog ikke i disse afsluttende forhandlinger (st. 198).

Under de førte forhandlinger blev der — ifølge Thune Jacobsen — ikke overfor nogen af parterne udøvet noget som helst pres, og spørgsmålet blev også drøftet med forskellige konservative, heriblandt Fibiger (st. 182 og A. nr. 198). Thune Jacobsen opfattede ikke sin opgave — udtaler han (st. 178) — som andet end at søge at tilvejebringe et forlig, og udenrigsministeren havde i et møde, hvor alle ministre var til stede, opfordret ham til at søge et sådant opnået, og da ingen af ministrene reagerede, forstod han, at man ønskede det således (st. 190). Hvad angår den interesse, udenrigsminister Scavenius havde i at beskytte Sthyr, forelå der — efter Scavenius' opfattelse — det, at generalkorrespondancens angreb ikke var rettet mod Sthyr, men mod Gunnar Larsen, idet der ved de udtryk, generalkorrespondancen havde anvendt (»en af vort lands højeste tillidsposter«), ikke kunne sigtes til Sthyr, da denne ikke kunne siges at indtage en sådan stilling, og når det i generalkorrespondancens senere erklæring blev forklaret derhen, at der menes Sthyr, var det ifølge Scavenius, fordi man ikke dristede sig til eller ikke mente det hensigtsmæssigt,

*) Jfr. om dette møde forklaringer til politirapport af Høyer, Hinné, Asmusen og Aage Henning Andersen, A. nr. 210, samt Robert Hansen, A. nr. 211, der alle erklærer ikke at have deltaget i et sådant møde.

at angrebet var rettet mod et medlem af regeringen; derfor drejede man det over på Sthyr.

Det var for Scavenius ikke et prestigespørgsmål, der her spillede ind ved hans beskyttelse af en embedsmand i ministeriet, men det var »en overmåde praktisk ting, en nødvendig ting, foruden at det er en anstændigheds-sag« (Scavenius st. 201, Thune Jacobsen herom st. 188 og 189).

Som det fremgår af referatet af de mundtlige afhøringer for kommissionen, blev der overfor den daværende justitsminister, Thune Jacobsen, fremholdt det besynderlige i, at justitsministeriet ikke, når man, som det skete ved fornævnte notits af 12. juni 1942, fik den slags oplysninger, hvorefter en fremstående embedsmand i udenrigsministeriet angaves at konspirere mod den danske regering, lod foretage en selvstændig undersøgelse af, hvorvidt de her rejste beskyldninger var rigtige. Thune Jacobsen erklærede heroverfor, dels at man ikke altid kunne tillægge den slags meddelelser, der tilgik politiet udefra, alt for stor betydning (st. 182), iøvrigt var forholdet ømtåligt overfor tyskerne, man kunne på dette tidspunkt ikke foretage undersøgelse mod nazister (st. 186)*), og man havde dengang den opfattelse, at sporene førte tilbage til presseattaché Meissner (st. 184).

V. Økonomisk støtte til redaktør Axel Høyer.

Den anklage, der ved Københavns byret rejstes mod Gunnar Larsen i anledning af, at han havde ydet økonomisk støtte til redaktør Axel Høyer, rejstes i henhold til straffelovstillæggets § 16, stk. 1 og 2 (senere ændret ved lov nr. 356 af 29. juni 1949), og anklagen gik nærmere ud på, at han havde overtrådt de nævnte lovbestemmelser ved at have ydet besættelsesmagten bistand på utilbørlig måde, modarbejdet den danske modstandsbevægelse og ydet væsentlig økonomisk støtte til organisationer, der på utilbørlig måde havde samarbejdet med eller støttet besættelsesmagten,

Anklagen ved
Københavns
byret.

idet han havde foranlediget, at der gennem få. »Dansk Cementcentral« i februar måned 1942 var udbetalt Axel John Høyer 20.000 kr., for at denne skulle anvende dem dels til understøttelse af den nationalsocialistiske organisation »Den nationale Aktion«, der var dannet ved sammenslutning af de nationalsocialistiske organisationer »Den danske Front«, »Dansk Enhedsparti«, »Den nationale Blok« og »Arbejdsfællesskabet« og dels til fremme af antikommunistisk virksomhed, hvilke 20.000 kr. senere med tiltaltes vidende anvendtes udelukkende til bestridelse af omkostningerne ved »Arbejdsfællesskabet«s antikommunistiske propagandavirksomhed.

Gunnar Larsen kom ind i sagen derved, at den daværende justitsminister Harald Petersen i vinteren 1940—41 henvendte sig til ham med anmodning om økonomisk støtte til redaktør Axel Høyer. Harald Petersen forklarede Gunnar Larsen, at Høyer, der havde været redaktør ved »Fædrelandet«, havde trukket sig tilbage fra denne stilling og nu stod uden midler. Da politiet

Henvendelse
til Gunnar
Larsen fra
Harald
Petersen.

*) Om hvorvidt man anlagde det samme synspunkt om lignende meddelelser vedrørende kommunister eller andre medlemmer af modstandsbevægelsen, st. 185—186.

benyttede Høyer som »stikker«^{*)} overfor nationalsocialisterne, ville man gerne støtte ham økonomisk, men politiet havde ikke midler dertil, og justitsministeren rettede derfor anmodning til Gunnar Larsen om hjælp. Harald Petersens henvendelse fandt sted efter Gunnar Larsens aktion med pjecen: »Rene folk med rene hænder« (jfr. det om Wilfred Petersen s. 50 bemærkede), og Gunnar Larsen mener derfor, at Harald Petersen var klar over Gunnar Larsens villighed til også gennem Høyer at medvirke til det mål, denne havde sat sig: at arbejde for splittelse indenfor L.S. og nationalsocialisterne. Harald Petersen betragtede — udtaler han — dette arbejde »for uhyre gavnligt og nyttigt« og — fortsætter han — »hvis Gunnar Larsens penge og Høyers arbejde har indvirket derpå, har det arbejde og de penge været vel anvendt«; havde Harald Petersen selv haft midler, ville han ikke have taget i betænkning at sætte dem ind for at få gjort det arbejde, for at få den splittelse indenfor L.S., og han anså »dengang koalitionen mellem nazipartiet og L.S. for yderst farlig« (st. 115).

Gunnar Larsen udbetalte derefter — såvidt han erindrer — 500 kr. pr. måned til Høyer. Pengene afhentedes af Høyer personligt hos Gunnar Larsen, og denne fik herved det indtryk, at Høyer var særdeles vel informeret om D.N.S.A.P.s planer og personer.

Efter Harald Petersens afgang som justitsminister fik Gunnar Larsen følelsen af, at ministeriet og politiet ikke længere interesserede sig noget videre for Høyer, men da han fandt, at dennes oplysninger kunne være nyttige, henviste han ham til udenrigsministeriet (direktør Sthyr), der formentlig måtte have interesse i at få oplysninger om L.S. og de danske nazister, navnlig i forholdet til tyskerne.

Axel Høyer henvendte sig herefter til direktør Sthyr (jfr. herom dennes forklaring A. 435) og præsenterede sig som nationalsocialist, men i opposition til Frits Clausen, og han erklærede overfor Sthyr, at det ville være en ulykke for landet, hvis Frits Clausen kom til at danne regering. Han udviklede endvidere planer, gående ud på, at man skulle søge at splitte det national-socialistiske parti ved at samle de små nazistiske fraktioner, der ligeledes stod i opposition til Frits Clausen. Sagen blev derefter drøftet mellem Scavenius, Sthyr og Gunnar Larsen, og man enedes om det hensigtsmæssige i at støtte Høyers splittelsesaktion, hvorefter der gennem cementcentralen udbetales et beløb på 20.000 kr. til Axel Høyer; men efter at den konservative generalkorrespondance havde indledt sine angreb på direktør Sthyr (jfr. foran), mistede såvel Sthyr som Gunnar Larsen kontakten med Høyer (herom Gunnar Larsen, st. 75).

^{*)} Høyer blev ved dom af 21. oktober 1940 idømt 15 dagbøder à 10 kr., subsidiært hæfte i 15 dage i henhold til lov nr. 388 af 22. juli 1940, § 1 (midlertidigt tillæg til borgerlig straffelov). Ved dom af 12. marts 1947 idømt fængsel i 7 år med rettighedsfortabelse for bestandig samt konfiskation af 25.000 kr. I henhold til lovekendtgørelse nr. 368 af 6. juli 1946, § 16, I, nr. 2, ved Østre Landsrets dom af 1. oktober 1948 forhøjedes fængselsstraffen til 10 år, iøvrigt stadfæstelse. Høyer benægter dog at have været »stikker«, jfr. st. 81. — Om Høyers virksomhed og hans samarbejde med politiet, derunder at han var folketingsmand Sv. E. Johansens presseattaché og i kraft af denne stilling lod politiet tilflyde værdifulde oplysninger, bl. a. om Broholm-mødet og splittelsen indenfor L.S. og det nazistiske parti, jfr. den udførlige redegørelse af Harald Petersen (st. 114).

På et ministermøde den 30. august 1942 havde som foran anført diskussion fundet sted vedrørende Gunnar Larsens støtte til de forskellige nazistiske fraktioner og personer, hvilket affødte Gunnar Larsens brev af 1. september 1942 til daværende statsminister Buhl, og Gunnar Larsen giver heri en redegørelse i anledning af, at aktionen vedrørende Høyer på nævnte møde var blevet karakteriseret som »værende illoyal mod regeringen« og af finansministeren var betegnet som »uredelighed i politik« (jfr. nærmere det pågældende aktstykke A. 263 og i denne forbindelse Harald Petersens erklæring af 27. august 1942, hvori han bl. a. bekræfter, at Gunnar Larsens støtte til Høyer skete efter samråd med ham (A. nr. 220, jfr. 218 og 219 samt st. 115)).

Gunnar Larsens redegørelse af 1. september 1942 til statsminister Buhl.

Scavenius var som foran omtalt indforstået med planen, og han udtaler herom bl. a. i sin skrivelse af 8. januar 1945, at han erindrer den samtale, han dengang havde med Sthyr angående Høyer, og vi var enige om — skriver Scavenius — »at den del af hans virksomhed, der gik ud på at samle de løsgående nationalsocialistiske grupper, kunne blive nyttig. Hvis han virkelig kunne gennemføre en sådan samling af disse grupper og andre personer, der ønskede et nærmere samarbejde med Tyskland, ville man derigennem have en modvægt over for D.N.S.A.P.s indflydelse i forholdet til tyskerne, og dette ville i en given situation kunne få den største betydning for landet.« (A. nr. 132).

Scavenius om støtten til Høyer.

Før beløbet på de 20.000 kr. blev udbetalt, havde Sthyr stillet som betingelse, at han fik sikkerhed for, at den tilsigtede sammenslutning af de omhandlede nationalsocialistiske smågrupper, der skulle stå i opposition til Frits Clausen, også virkelig havde fundet sted. Høyer mødte så op med en fuldmagt af 21. februar 1942 (A. nr. 224) underskrevet med navnene E. T. Baastrup, O. Raahauge-Andersen, Leif Ørnberg og Børge Martens, og i denne fuldmagtserklæring var det anført, at beløbet skulle anvendes for det nationale samlingsarbejde, der var indledet ved, at »Den danske Front«, »Dansk Enhedsparti«, »Den nationale Blok« og »Arbejdsfællesskabet« var gået sammen under navnet »Den nationale Aktion«. Redaktør Høyer fik herefter udbetalt de 20.000 kr. fra Dansk Cementcentral (herom Sthyr A. 438 og st. 80 samt statsadvokatens bemærkninger vedrørende erklæringens utilstrækkelighed st. 80). Det lykkedes Høyer — erklærer denne (A. nr. 221) — at samle en del af de mindre grupper, men efter nogen tids forløb sprang en gruppe omkring »Dansk Front« fra og dannede en ny organisation. Høyer forelagde dette for direktør Sthyr — og denne gav derefter — hævder Høyer — sin sanktion til, at det udbetalte beløb, der var så godt som ubeskåret, »derefter blev anvendt udelukkende til rent antikommunistisk oplysningsarbejde ved ugentlige møder samt udfærdigelse af tryksager.«

Hvad angår den antikommunistiske virksomhed, der udfoldedes af Høyer, fremgår denne af forundersøgelserforhørene, hvor Høyer besvarer en række spørgsmål herom, stillet af statsadvokaten (st. 83—89), der erklærede at se således på det, at et antikommunistisk arbejde under besættelsestiden kunne antage sådanne former, at det måtte siges at blive en støtte for besættelsesmagten og derfor være strafbart ifølge straffelovstillægget (st. 86 og 76).

Høyers antikommunistiske virksomhed.

Under sagen fremdroges en af Høyer udarbejdet pjeces: »Kommunismens onde sæd«. Pjecen angaves at være udgivet af organisationen »Dansk Anti-Kommunisme« og havde forord af daværende folketingsmand Hartel.

Denne pjece, der ifølge statsadvokaten tillige indeholdt strafbart angiveri og som udkom den 18. november 1942, blev dog — ifølge Høyer — ikke betalt af de 20.000 kr., men disse penge gik til andet antikommunistisk oplysningsarbejde, løbesedler, moder o. lign. (Høyer st. 85).

Overfor Høyers anbringende, at Sthyr skulle have sanktioneret, at restbeløbet af de 20.000 kr. anvendtes til antikommunistisk arbejde, erklærer Sthyr intet at kende til dette, men han var derimod — indrømmer han — klar over, at Høyer foruden med projektet vedrørende de nazistiske fraktioner virkede med antikommunistisk arbejde (st. 78 og 120). Havde Høyer fortalt ham om en anvendelse af de 20.000 kr. som af ham påtænkt, ville Sthyr — erklærer han — øjeblikkelig have ladet dette gå videre til Gunnar Larsen og til Scavenius, idet hovedformålet var det andet (st. 89).

Af nogle fra Sthyr-sagen modtagne bilag fremgår imidlertid, at Axel Høyer i den skrivelse (af 9. februar 1942) (A. nr. 222), hvori han bl. a. overfor Sthyr nærmere præciserer de store pengemidler, der skulle til (han anslog ca. 200.000 kr.) til realiseringen af sine planer, om disse oplyser, at de sammensluttede grupper kraftigt skulle gå ind for »at genoplive uviljen mod kommunismen«. Endvidere foreligger for kommissionen den skrivelse (af 20. februar 1942) (A. nr. 223) fra Sthyr til kontorchef Jørgensen, cementcentralen, hvori Sthyr med fremsendelse af brevet fra Høyer af 9. februar giver nærmere ordre med hensyn til udbetalingen af de 20.000 kr. Skrivelsen indledes med ordene: »Strengt fortroligt sender jeg Dem et brev, som jeg den 9. ds. har fået fra Høyer angående antikommunistisk propaganda og samling af de mange nationale smågrupper« o. s. v.

Få dage efter at de 20.000 kr. var udbetalt, den 24. februar 1942, sender Høyer en takkeskrivelse til Sthyr, hvori han — samtidig med fremsendelse af en antikommunistisk pjece, han havde lovet at sende Sthyr, erklærer, at han vil være Sthyr yderligere taknemlig, hvis denne, »når De taler med andre positivt indstillede danskere, vil minde om vor bevægelse, så den på den måde kan give os anledning til at hente støtte til videre fortsat arbejde i kampen for et nyt Danmark og imod den nedbrydende kommunistiske indflydelse« (A. nr. 225).

Hvad angår Gunnar Larsen havde Høyer ikke talt med denne om den nævnte anvendelse af restbeløbet (st. 89), og Gunnar Larsen erklærer overhovedet intet at kende til, at pengene skulle anvendes til Høyers antikommunistiske arbejde ((st. 76). Scavenius heller ikke (st. 108).

VI. Økonomisk støtte til Finlandsfrivillige.

Anklagen ved
Københavns
byret.

Den anklage, der ved Københavns byret rejstes mod Gunnar Larsen vedrørende dette spørgsmål, gik ifølge anlageskriftet ud på, at han efter Finlands indtræden i krigen på tysk side i 1941 med et beløb på 60.000 à 70.000 kr. havde »betalt rejsepenge og udstyr til et antal personer, der ville rejse til Finland for at melde sig som frivillige på finsk side i den af Finland påbegyndte aggressionskrig mod Sovjetunionen.« (A. 155).*)

Til nærmere belysning af hele dette forhold foretoges ved byretten un-

*) Vedrørende den nærmere juridiske begrundelse for, at der for dette forhold kunne rejses anklage mod Gunnar Larsen, jfr. skrivelse fra rigsadvokaten af 10. oktober 1945 til 2. ekstraordinære statsadvokat (A. nr. 248).

der forundersøgelsesforhørene en række afhøringer såvel af Gunnar Larsen som af en række vidner, efter at politirapporter var blevet optaget. Forholdet blev endvidere kort berørt i et kommissionsmøde den 12. juni 1947, hvor Gunnar Larsen imidlertid kun for et enkelt spørgsmåls vedkommende fandt anledning til at supplere det fra byretten og fra ministermødeprotokollerne foreliggende materiale (st. 176).

I en den 1. november 1945 (A. nr. 238) optaget politirapport gør Gunnar Larsen først udførligt rede for den støtte af militær, forsyningsmæssig og humanitær karakter, han under den første finske krig (vinterkrigen) ydede Finland (jfr. også st. 139), hvorefter han kommer ind på forholdet forsåvidt angår tiden, efter at Tyskland den 22. juni 1941 havde overfaldet Rusland, og af den til nævnte politirapport af Gunnar Larsen afgivne forklaring sammenholdt med dennes mundtlige forklaring i byretten fremgår herefter, at Gunnar Larsen, der dengang opholdt sig i Jylland, en dagstid eller to, efter at krigen var brudt ud, af daværende direktør Svenningsen blev anmodet om at komme til København straks. Gunnar Larsen tog straks af sted og havde efter ankomsten til København i de følgende dage samtaler med den finske gesandt og med forskellige danske officerer (st. 132). Gunnar Larsen fik gennem det finske gesandtskab at vide, at et stort antal unge danske, som havde været frivillige i vinterkrigen, nu påny havde meldt sig til tjeneste. Gesandtskabet vidste ikke rigtigt, hvad de skulle gøre med dem, idet gesandtskabet som sådant ikke kunne tage sig af dem, og legationen indskrænkede sig derfor til at opnotere navne og adresser på de pågældende. Omtrent samtidig fik Gunnar Larsen henvendelse fra en dansk officer, der meddelte ham omtrent de samme oplysninger, som han havde fået af gesandtskabet, men vedkommende udtrykte samtidig sin betænkelighed ved hele forholdet, idet man måtte befrygte, at et betydeligt antal af de frivillige vilde falde for de tyske lokketoner og gå ind i tyske formationer, i rent tyske korps eller tyske korps camoufleret som danske korps. Det senere frikorps Danmark var ganske vist endnu ikke formet, men der var allerede dengang visse tyske korps, som var hvervet frivilligt, og som var ude for at udnytte den sympati, der var for Finland fra vinterkrigens tid. Gunnar Larsen foreholdt — ifølge rapporten — den nævnte officer, at forholdet var betydeligt mere vanskeligt denne gang, da Finland var allieret med Tyskland, men at de følelser, man nærede for Finland som nordisk land, dog ikke burde påvirkes heraf. Gunnar Larsen lovede at ville drøfte sagen med Stauning og Scavenius, og i de følgende dage fandt forskellige samtaler sted mellem Gunnar Larsen og de to nævnte ministre samt med forsvarsminister Brorsen.*)

Gunnar Larsens redegørelse.

De tyske formationer.

Man enedes ifølge Gunnar Larsen om at gå videre med sagen, og han skulle søge oplyst, hvis man skulle kunne tænke sig at organisere, formere og udruste et korps af lignende art som det, der havde været tale om under vinterkrigen, hvad et sådant ville koste. Iøvrigt havde de tre ministre det samme syn på sagen, idet man var ængstelig for tyske frivillige korps og nazistiske

*) Omtrent samtidig stillede Th. M. Andersen og Svend E. Johansen (d. 24. juni) i folketinget forslag om økonomisk og materiel støtte til Finland, ophævelse af straffelovens § 128 (hvervning) og om at lade den danske forsvarsmagt uddanne frivillige til Finland. — Forslaget kom ikke til behandling (rigsdagstidende F. sp. 2383, A. sp. 4727).

korps, idet man ikke kunne se, hvad de indebar. Gunnar Larsen havde dog meddelt, at han ikke kunne tage sig af det, men at han var villig til at finansiere og til at snakke med forskellige personer, eventuelt også med dem, der havde haft med det at gøre forrige gang. I den følgende tid søgte Gunnar Larsen herefter forbindelse med folk, der kunne være ham behjælpelig med at realisere planen på bred basis, men det lykkedes ikke at komme i forbindelse med personer, der var villige til at tage opgaven op. (Om Gunnar Larsens henvendelse til grosserer Daell st. 133, A. nr. 235, st. 157, og om de divergerende meninger indenfor bestyrelsen af »Foreningen af danske Finlandsfrivillige«, Elsborg st. 143, og fabrikant G. J. Rich st. 153). Gunnar Larsen gik derefter påny til Stauning, og hele sagen blev refereret på et ministermøde, efter at Gunnar Larsen havde informeret Stauning og givet denne så udførlige oplysninger, som han kunne.*) Sagen blev — ifølge Gunnar Larsen — på to ministermøder underkastet en meget nøje drøftelse, hvor meningene var meget delte, men det endte med, at man ikke mente at kunne gå ind for en fornering og rustning af sådanne korps, som mere eller mindre skulle komme med officiel sanktion (st. 134).** Da det var en forudsætning fra officerernes side, at man havde ikke alene regeringens, men også kongens sanktion, og da dette ikke kunne nås, blev det ikke til noget; på den anden side var man — hævder Gunnar Larsen — af den opfattelse, at det ville være både beklageligt og uheldigt, om disse unge mennesker meldte sig til tyskerne, så man var i og for sig indforstået med, at de, der ville af sted, blev lempet af sted. (st. 134).

Ministermøder om spørgsmålet.

Ministermødeprotokollerne.

Af ministermødeprotokollerne fremgår, at spørgsmålet om de Finlandsfrivillige havde været drøftet på to ministermøder, første gang den 30. juni 1941, hvorom der i protokollen herom kun er anført, at spørgsmålet om hvervning af frivillige til Finland drøftedes, hvorefter sagens behandling blev udsat til næste møde. Dette afholdtes den 1. juli s. å., og der er her tilført protokollen:

»Spørgsmålet om frivillige til Finland blev drøftet. Det blev besluttet, at regeringen på nuværende tidspunkt ikke blander sig i spørgsmålet. Der var ingen betænkelighed ved, at der blev ydet Finland humanitær hjælp f. eks. gennem Røde Kors.

Handelsministeren ville undersøge muligheden for at nedsætte smørrationen til fordel for Finland***).

*) Herunder om omkostningerne, hvorom Gunnar Larsen havde afasket oberst Skjoldager (dennes vidneforklaring st. 129) oplysninger, ifølge hvilke udgifterne ville blive ca. 1 mill. kr. — Om Gunnar Larsens henvendelse til oberst Skjoldager om at træde i spidsen for et eventuelt frivilligt korps (st. 129).

**) Om Gunnar Larsens meddelelse til Skjoldager om, at regeringen ikke stod bagved og hans henstilling til Skjoldager om at fremskaffe et ønske fra Finland, samt at et sådant ønske ikke kunne imødekommes (Skjoldager st. 131 og 130).

***) Spørgsmålet, der iøvrigt forelå for regeringen samtidig med problemet om frikorps Danmark, dukkede igen op på et senere møde den 6. august 1941 og nu i den form, at »den tyske overkommando på foranledning af general Prior havde meddelt, at den danske indkaldte militærstyrke kunne forøges på betingelse af, at der sendtes et regiment til Finland for at indtræde i krigen mod Rusland«. Der var dog — hedder det i ministermødeprotokollerne — »enighed om ikke under de foreliggende omstændigheder at forøge de indkaldte styrker, hvorved også spørgsmålet om at sende et regiment til Finland bortfaldt« (jfr. ber. IV A. 447).

Om tilførelserne til ministermødeprotokollen vedrørende dette spørgsmål samt om de forhandlinger, der her har fundet sted og om regeringens stilling til spørgsmålet henvises nærmere foruden til de af daværende minister Gunnar Larsen foran anførte udtalelser til Erik Scavenius, der har den afvigende mening, at der var almindelig sympati indenfor regeringen for tanken om at sende et sådant korps af sted, og at spørgsmålet om, hvorvidt man sendte et organiseret korps eller man hjalp enkelte frivillige af sted, måtte bero på udviklingen, på den tilslutning korpset fik. Men dette var detaljer, som ifølge Scavenius ikke var blevet drøftet, og den handling, der her blev foretaget af Gunnar Larsen, harmonerede med den politik, der iøvrigt blev ført af regeringen (st. 161—162).

Gunnar Larsen opgav — da der var uenighed indenfor regeringen — erklærer han videre (A. nr. 238) — at realisere planen efter de store linier og indskrænkede sig til økonomisk støtte til enkeltpersoner. Han var allerede på et tidligere tidspunkt kommet i forbindelse med portner P. O. V. Elsberg, der var kasserer for Foreningen af Finlandsfrivillige. Efter at denne forening efter et møde i Grundtvigs hus var sprængt på spørgsmålet om, hvorvidt der, efter at krigen mellem Tyskland og Rusland var brudt ud, skulle sendes frivillige til Finland, dannedes der en ny forening: »Finlands venner«, hvori nævnte Elsberg blev bestyrelsesmedlem.*)

Foreningen
»Finlands
venner«.

Allerede nogle dage efter afholdelsen af mødet i Grundtvigs hus, den 25. juni 1941, havde Elsberg henvendt sig til Gunnar Larsen om rejsepenge til et antal mand, der ønskede at komme til Finland, men som ikke kunne rejse, da de manglede penge. Gunnar Larsen udbetalte herefter 2000 kr. og nogle dage senere rejsepenge til yderligere mandskab (A. nr. 234). Nogen tid efter ankom en kaptajn til København fra Finland, og efter nogle forhandlinger mellem denne, Elsberg og Rietbergen skal det være besluttet at oprette et korps »Dansk Finlandslegion«. Omkostningerne ved udrustninger og rejser skulle betales af Gunnar Larsen. Tanken blev dog ikke gennemført i denne form, idet man kun fik sendt nogle hold af sted på 4—5 mand, der indgik i de finske styrker, og der blev aldrig dannet nogen egentlig dansk afdeling. Alt i alt afsendtes 60—70 mand, som i København udstyredes med tæpper, rygsæk og støvler. Gunnar Larsen udbetalte hertil ca. 60.000 kr. (st. 137**).

Den finansiering, der således af Gunnar Larsen tilsigtede at hjælpe enkelte frivillige af sted til Finland, blev foretaget, efter at regeringen havde ta-

*) På et tidligere medlemsmøde i Grundtvigs hus, indkaldt af oberstløjtnant Skjoldager, havde denne forelagt Gunnar Larsens forslag om at sende et korps til Finland, men man havde her stillet sig afventende (herom Elsberg st. 143, Skjoldager st. 130 og formanden for »Finlands venner« Rietbergen st. 148). Der var ca. 200 medlemmer til stede ved det andet møde, og ca. 17 meldte sig ind i den nye forening. — Hvorvidt flertallet af den gamle forening lod sig hverve til frikorps Danmark og andre tyske korps, herom de fra hinanden afvigende forklaringer af Elsberg st. 147, Rietbergen st. 149, og af Rich (formand for den gamle forening) st. 153, hvilken sidste rettede henvendelse til general Gørtz, der ifølge Rich medvirkede til i stedet for at sende foreningens medlemmer til Finland at oprette militære grupper indenfor modstandsbevægelsen. (Rich havde iøvrigt ifølge Gunnar Larsen (A. 451) været medlem af D.N.S.A.P.).

**) At der også kom penge fra anden side, herom Gunnar Larsen st. 138.

get stilling til spørgsmålet om de Finlandsfrivillige i de fornævnte ministermøder, og den var, efter hvad der foreligger oplyst til politirapporter (A. nr. 227), ukendt for ministrene Brorsen, Bording, Harald Petersen, Knud Kristensen og Buhl. Gunnar Larsen hævder imidlertid — i modsætning til Halfdan Hendriksen (A. 227), at han ikke fra daværende statsminister Stauning modtog nogen henstilling om at lade sagen falde, men at Stauning senere havde billiget, at et mindre antal frivillige blev hjulpet af sted. Scavenius havde ligeledes — ifølge Gunnar Larsen — erklæret sig indforstået hermed. Gunnar Larsens drøftelser med de tre ministre (Stauning, Scavenius og Brorsen) fandt — fastholder han — sted hver for sig, og de gav alle sagen deres tilslutning (A. 455).

Udførsels-
tilladelse
gives af vare-
direktoratet.

Hvad angår den nødvendige udførselstilladelse til de forskellige udrustningseffekter til brug for de frivillige — ca. 170 personer — blev en sådan bevilget på et møde i krisekabinetet den 30. januar 1942, efter at udenrigsministeren havde anbefalet det foreliggende andragende — der tidligere var blevet afslået af handelsministeriet (varedirektoratet A. nr. 231).

Tysk mod-
stand mod de
Finlands-
frivillige.

Fra tysk side så man — hævder Gunnar Larsen (A. nr. 238) — og i samme retning Scavenius, st. 160 — i afsendelsen af frivillige til Finland en modarbejdelse af de tyske bestræbelser for at udnytte den finske krig propagandamæssigt i forsøget på at opnå stor tilgang under den igangsatte hvervning til den tyske hær eller dertil knyttede korps, og Gunnar Larsen modtog i den anledning henvendelser fra såvel Kanstein som Renthe-Fink om at standse afsendelsen, og spørgsmålet blev bragt på bane overfor Gunnar Larsen under et besøg, denne aflagde i Tyskland (A. nr. 238 og st. 140), ligesom tyskerne gennem presseensuren forbød enhver omtale af, at det kunne lade sig gøre at komme til Finland uden om tyskerne.

Konkurrence
med de tyske
korps.

Af de ved byretten foretagne forundersøgelserforhør fremgår, at statsadvokaten som et væsentligt punkt søgte at få opklaret, hvorvidt der ved Gunnar Larsens støtte til afsendelse af Finlandsfrivillige virkelig forelå en konkurrence med de tyske korps (tyskerne havde jo ikke nægtet udrejsetilladelse til de pågældende, herom statsadvokaten og Gunnar Larsens svar herpå, st. 141). Af de afgivne vidneforklaringer kan anføres, at Rietbergen på statsadvokatens forespørgsel herom erklærer, at det, selv om der ikke kunne antages at foreligge en egentlig konkurrence — alene de økonomiske betingelser var så forskellige, at der måtte antages at foreligge ideelle grunde for de Finlandsfrivillige — alligevel fra tysk side betragtedes som en sådan, hvorfor man ville sikre sig, at ingen rejste til Finland, som eventuelt ville lade sig hverve til frikorps Danmark (st. 150). Rich mener derimod — jfr. A. nr. 235 —, at kun ca. 11 mand af de 60, der blev sendt til Finland, var tidligere Finlandskæmpere og foreningen — den gamle forening — udsendte i juli 1941 en pjece »Til orientering for de danske Finlands-frivillige«, hvori henstilledes til medlemmerne om at blive i Danmark (jfr. A. nr. 237 og 236). (Rietbergen om nævnte pjece, st. 152). Elsborg erklærer, at det alle var folk, der havde været der i forvejen, og som også nu ønskede at kæmpe for Finland og ikke med tyskerne, idet de i den redegørelse, der før afrejsen afæskedes dem, udtrykkelig havde erklæret, at de ikke ville være i frikorpset. Det stod fast, bekræfter Elsborg overfor stadsadvo-

katen, at det store flertal af dem, der blev sendt til Finland, var nogle, der ikke ville være med i den tyske krigstjeneste, og Gunnar Larsens motiver var — ifølge Elsberg — »udelukkende dikteret af ønsket om at undgå, at vore kammerater gik ind i de tyske korps« (st. 146).

Hele dette forhold belyses yderligere ved en indberetning af 2. oktober 1941 fra rigspolitichefens visumafdeling for danske. Først bør dog anføres, at fremgangsmåden for ansøgerne var den, at vedkommende enten henvendte sig til den herværende finske legation eller til foreningen »Finlands venner« (de havde kontor Højbroplads 21), og legationen sendte de breve, denne havde modtaget, til foreningen. De pågældende fik herefter et skema til udfyldning (udfærdiget af legationen). Skemaet fremsendtes herefter i udfyldt stand til rigspolitichefen med ansøgning om rejsetilladelse (herom Elsberg st. 144). Af den fornævnte indberetning fra rigspolitichefens visumafdeling fremgår, at de første sager om udrejsetilladelser ret hurtigt gik igennem »Dagmarhus«, men så skete et stop i ekspeditionen omkring den 15. juli 1941, og fra tysk side stilledes krav om en finsk indkaldelsesordre og endvidere om en erklæring med udtalelse om, hvorfor andrageren ikke ønskede at melde sig til regiment Nordland eller frikorps Danmark. Fra det danske visumkontor ekspederede man herefter — da man var utilbøjelig til at forlange den ønskede erklæring — sagerne på den måde, at man ikke forlangte en sådan, men derimod bad ansøgerne om en nærmere motivering for, at de ønskede at melde sig som frivillige til den finske hær, og de modtagne erklæringer fik derfor et sådant indhold (»tidligere Finlandsfrivillig«, »særlig interesse for det finske folks skæbne« o. s. v.). På samme tid foregik gennem radio og presse en propaganda for at få folk til at melde sig til regiment Nordland og til frikorpset, og andragerne måtte herefter — oplyses det — være klar over, »hvad der i virkeligheden lå bag sagernes standsning og teksttilføjelserne« (jfr. nærmere det pågældende aktstykke, A. nr. 241).

På foranledning af Gunnar Larsen er for byretten afgivet en række vidnesbyrd fra personer, der i sin tid havde meldt sig til de tyske korps, og som gennemgående har erklæret, at de ikke havde meldt sig her, såfremt de havde haft kendskab til og mulighed for på anden måde at kunne komme til at kæmpe for Finland mod Rusland (jfr. A. nr. 229, 230, 240, 243, 244, 245 og 246).

Udbetalingerne fra Gunnar Larsen hørte op i januar 1942, altså efter at England i 1941 havde erklæret Finland krig. Om betydningen heraf, herunder at de i 1942 udbetalte beløb kunne være på udgifter afholdt i 1941, og at man ikke indenfor de pågældende kredse havde tillagt den engelske indtræden i krigen nogen betydning for krigen mellem Finland og Rusland, idet man betragtede dette som en nødvendighed, udsprunget af Atlanterhavsdeklarationen, herom Rietbergen st. 151, og Erik Scavenius, der om anklagemyndighedens grundelse for at rejse tiltale for hele forholdet om de Finlandsfrivillige bl. a. udtaler, at der ikke kan være tale om en modarbejdelse af de allieredes krigsbestræbelser*), da dette jo ikke forelå dengang. England erklærede først krigen i december 1941, og De Forenede Stater havde overhovedet aldrig erklæret Finland krig (st. 160).

*) (Hvilke udtryk anvendtes i straffelovstillægget af 1. juni 1945, nu straffelovstillægget nr. 356 af 29. juni 1946 § 16, jfr. A. nr. 96).

Endelig kan anføres, at Gunnar Larsen til politirapporten af 1. november 1945 (A. nr. 238), hvad hele det omhandlede forhold angik, nægtede sig skyldig i noget ulovligt, idet han hævdede, at han i omhandlede sag hele tiden havde handlet i forståelse med regeringen, og han havde også dennes godkendelse, da han medvirkede til at sende de frivillige af sted, efter at regeringen havde opgivet at interessere sig for organiseringen af et egentligt korps.

VII. Økonomisk støtte til presseorganet »Europa-Kabel«.

Tiltalen ved
Københavns
byret.

Ved Københavns byret var mod Gunnar Larsen rejst tiltale efter straffelovstillæggets § 16, stk. 2, for at have ydet væsentlig støtte til det med besættelsesmagten på utilbørlig måde samarbejdende og af denne delvis finansierede presseorgan »Europa-Kabel«, idet han tegnede for 23.000 kr. aktier i det i 1943 indregistrerede aktieselskab »Europa-Kabel«, der stiftedes med det formål her i landet at udgive en dansk udgave af det tyske økonomiske ugeskrift »Europa-Kabel«.

Vedrørende dette spørgsmål foreligger rapporter bl. a. optaget over Gunnar Larsen, samt over fhv. statsminister Buhl og fhv. direktør Sthyr m. fl., og kommissionen har på flere punkter indhentet supplerende oplysninger.

Udenrigs-
ministeriets
redegørelse af
september
1942.

I en redegørelse, dateret 23. september 1942 fra Gunnar Larsen til daværende statsminister Buhl (A. nr. 250), giver Gunnar Larsen denne underretning om, at han — som han udtrykker det — mere eller mindre indirekte vil komme til at medvirke til udgivelsen af et dansk-tysk økonomisk tidsskrift, og Gunnar Larsen havde derfor anmodet udenrigsministeriet om at udarbejde en udredning angående de forhandlinger, der indtil da havde været ført med det tyske gesandtskab om dette spørgsmål, og som havde foranlediget Gunnar Larsens medvirken ved sagens realisation. Af den af udenrigsministeriet således foranledigede redegørelse, der er optaget i Gunnar Larsens fornævnte skrivelse til Buhl, fremgår, at sagen overfor ministeriet var blevet rejst af minister v. Renthe-Fink, der i begyndelsen af året 1942 havde meddelt ministeriet*), at der i noget over et år i Amsterdam var udkommet et under tyske auspicer udgivet økonomisk ugeblad ved navn »Europa-Kabel«. Bladet, der tryktes såvel på hollandsk som på tysk, indeholdt markedsoversigter fra alle lande og tillige rent upolitiske, økonomiske artikler om produktions- og erhvervs- og pengeforhold i og udenfor Europa. Bladet var slået godt an i Holland, og den tyske regering ønskede, at det også skulle udkomme i Italien, Frankrig og Skandinavien, for Skandinaviens vedkommende skulle det udgives i Danmark, og dette blad skulle foruden oversættelse af fællesstof fra »Europa-Kabel« i andre lande indeholde artikler om danske økonomiske forhold, skrevet af danske økonomer.

Sthyr — til hvem henvendelse fra Renthe-Fink blev rettet, A. nr. 255 — forelagde straks sagen for Scavenius, der ifølge Sthyr var indforstået med, at selve optrykningen af varelisterne ikke kunne være til nogen skade, men at man måtte være på vagt med hensyn til de artikler, der skulle optages i bladet, og at man måtte søge at undgå et brud med Berlin i denne anledning. Om sagens vi-

*) Vedrørende det nærmere om henvendelse til ministeriet, der rettedes til daværende direktør K. H. Sthyr, og som foretoges af v. Renthe-Fink og en hollænder, se rapport over Sthyr A. nr. 255.

dere gang oplyses derefter i udenrigsministeriets fornævnte redegørelse, at man i ministeriet var enig om, at bladet på forhånd ville være dødsdømt, såfremt »Rosenvænget«^{*)} fik med udgivelsen at gøre, og at det kun havde mulighed for at slå an her i landet, såfremt det fremtrådte som dansk og udgivet af dansk redaktion, og v. Renthe-Fink havde straks fra begyndelsen fremhævet det ønskelige i, at andre personer end DNSAP-folk beskæftigede sig hermed. Sagen blev herefter drøftet med udenrigsministeren og med minister Gunnar Larsen, og udenrigsministeren var — hedder det — af den opfattelse, at sagen blev løst, således som man havde tænkt sig det fra tysk side. Opmærksomheden blev derpå henledt på direktør Boldsen og dennes studiekreds, som muligt kunne løse opgaven. Dette mislykkedes imidlertid på grund af uoverensstemmelsen mellem Boldsen og Meissner — jfr. herom nærmere udenrigsministeriets redegørelse —, og Renthe-Fink overtog herefter selv opgaven angående sagens ordning, og han lagde særlig vægt på, at sagen blev ført igennem, således at bladet var i sving, når det russiske felttog var tilendebragt. Da sagen allerede var ført så langt frem i forhandlingerne med den tyske legation, og denne havde meddelt den tyske regering, at sagen kunne føres igennem på den foreslåede måde med dansk og tysk-hollandsk kapital, ville det — hedder det videre i udenrigsministeriets redegørelse — være uheldigt, om de fornævnte personlige stridsspørgsmål skulle få sagen til at strande, og ved forhandlinger lykkedes det at samle den fornødne danske kapital derved, at bl. a. Gunnar Larsen og direktør Sthyr afgav tilsagn om at skaffe tegnet ialt 19.000 kr. af den danske andel på 50.000 kr. Dette tilsagn afgaves i maj 1942 (Gunnar Larsen herom A. 502), men herefter gik sagen i stå, da man fra tysk side ikke kunne skaffe de nødvendige penge overført til landet. Spørgsmålet var imidlertid igen — i september 1942, da udenrigsministeriet afgav nævnte redegørelse — blevet aktuelt, idet de tyske penge nu var skaffet tilveje, og fra tysk side lagde man vægt på, at sagen fremmedes hurtigst muligt, hvorfor man ikke nu kunne trække det givne tilsagn tilbage.

Gunnar Larsen blev derefter påny opfordret til at stille penge til rådighed, og han svarede da — erklærer han til en politirapport af 26. november 1945, A. nr. 254 —, at han var noget betænkelig ved sagen på grund af de angreb, han havde været udsat for fra konservativ side (jfr. om Sthyr-sagen foran s. 33), men efter ønske fra udenrigsministeriet gik han dog ind derpå, dog forudsat, at der ingen indvendinger ville være fra statsministerens side, i hvilken anledning der udarbejdedes fornævnte redegørelse fra udenrigsministeriet, som Gunnar Larsen sendte til statsministeren i sit fornævnte brev af 23. september 1942**). (Buhl om nævnte skrivelse og sin stilling hertil, politirapport af 29. november 1945, A. nr. 253). Om den nærmere begrundelse for, at Gunnar Larsen ikke lod sig nøje med den sidste anmodning fra udenrigsministeriet, oplyser han, at der mellem det første tilsagn og den anden henvendelse havde fundet forhandlinger sted på ministermøde den 12. august 1942, som resulterede i en erklæring vedrørende ønskeligheden af, at han forblev som minister mod det

Skrivelse af
23. september
1942 til da-
værende
statsminister
Buhl.

*) D.N.S.A.P.s hovedkontor.

**) At denne skrivelse havde været forelagt såvel daværende udenrigsminister Scavenius som daværende direktør Svenningsen, og at disse iflg. Gunnar Larsen havde erklæret sig for indforstået med brevet, herom Gunnar Larsen A. nr. 251 og 252.

af ham udtalte ønske om at fratræde (nærmere herom ber. IV, s. 47). Der skete derpå ikke videre i sagen i et stykke tid, men først i vinteren 1942, efter at Scavenius var blevet statsminister, fik Gunnar Larsen at vide, at sagen igen var aktuel, men at man nu skulle bruge 30.000 kr. i stedet for som tidligere 20.000 kr. Gunnar Larsen nærede nu — erklærer han til nævnte politirapport — ingen betænkeligheder, »idet den tidligere statsminister Buhl ikke havde haft indvendinger og den nuværende statsminister, Scavenius, selv var interesseret i sagen fra dennes begyndelse*). Gunnar Larsen betalte derfor en gang i vinteren 1942-43 30.000 kr. kontant til direktør Sthyr. Gunnar Larsen fik — erklærer han — ingen aktier udleveret, og iøvrigt interesserede han sig ikke for sagen, som han betragtede som et offer, der blev bragt »dagens politik«.

Bladaktieselskabet
»Europa-Kabel«.

Af aktiebogen for »Bladaktieselskabet Europa-Kabel«, der har været forelagt kommissionen, fremgår, at der var følgende aktionærer: Hollænderen van Raay med 51.000 kr., læge Carl Værnet med 24.000 kr., den tyske redaktør Kiy med 500 kr., direktør Leerbech med 1000 kr., redaktør Aage Jørgensen med 500 kr. og direktør Sthyr med 23.000 kr. Gunnar Larsen var som foran anført ikke optaget som aktionær, men Gunnar Larsen er — udtaler han — ikke i tvivl om, at det er hans penge, Sthyr har fået aktier for**), og de af ham foran omtalte 30.000 kr. er formentlig ved slutningen af forhandlingerne blevet nedsat til disse 23.000 kr.

Hvad iøvrigt de nærmere forhold vedrørende bladet, dets start, redaktion, aktionærforhold m. v. angår, henvises til de optrykte politirapporter (A. nr. 257 og 258), endvidere henvises til A. 260, hvori er optrykt bladets forside i facsimile.

Af andre forhold vedrørende støtte til antidemokratiske organisationer og personer, der blev fremdraget under forundersøgelserforhørene ved byretten, anføres

VIII. Økonomisk støtte til nationalsocialisten Wilfred Petersen. ***)

Økonomisk støtte til Wilfred Petersen i begyndelsen af året 1940.

Allerede i perioden fra 9. april til 8. juli 1940 havde Gunnar Larsen — oplyser han (A. 198) — modtaget en henvendelse fra Wilfred Petersen vedrørende

*) Jfr. en fra Scavenius herom indhentet erklæring, hvori Scavenius udtaler, »at det forholder sig rigtigt, at udenrigsministeriet på det daværende tidspunkt var interesseret i at muliggøre — ved private midler — en dansk udgave af det tyske handelsblad »Europa-Kabel«, på hvis fremkomst der lagdes så megen vægt på tysk side. Minister Gunnar Larsen viste sig hjælpsom ved denne som ved andre lejligheder«. Iøvrigt henviser Scavenius til fornævnte redegørelse fra udenrigsministeriet og til Gunnar Larsens fornævnte brev til statsminister Buhl (A. nr. 250).

**) I rapporten over Sthyr (A. nr. 255) benægter denne ganske vist såvel at have ydet bidrag til som på anden måde f. eks. ved aktietegning at have ydet tidskriftet økonomisk støtte, men dette modsiges af aktiebogen og af de til rapporten fra andre sider afgivne forklaringer.

***) Vedr. Wilfred Petersen: Den 21/2 1934 bøde på 50 kr. overtr. af lov nr. 120 af 12/4 1933. Den 16/1 1935 hæfte i 20 dage, strfl. § 291, stk. 1. Den 22/2 1937 hæfte i 40 dage, strfl. § 267, stk. 2. Den 22/2 1939 tiltalt men frifundet for overtrædelse af strfl. § 285, stk. 1, jfr. 281. Den 12/10 1942 bøde på 75 kr., overtrædelse af politivedtægtens § 5, 7. Den 21/1 1948 fængsel i 6 år og rettighedsfortabelse for bestandig for overtrædelse af strfl. § 261, stk 2, og straffelovstillæggene. Den 28/3 1949 frifundet ved Østre Landsret.

økonomisk støtte til splittelsesbestræbelser overfor Frits Clausen, Sehested og L. S. og havde givet bidrag hertil (A. 308). Nogen tid efter at han var blevet minister, fik han påny henvendelse fra Wilfred Petersens folk, og Wilfred Petersen var navnlig inde på de store vanskeligheder for samarbejde mellem L. S.-folkene og D.N.S.A.P. »Det syntes oplagt« — skriver Gunnar Larsen — »at et sådant samarbejde mellem L. S. og D.N.S.A.P. var farligt, idet der på et sådant samarbejdes baggrund var større mulighed for, at tyskerne kunne blande sig ind i forholdene og fremtvinge en ny regeringskrise«. Gunnar Larsen fandt det derfor rigtigt også denne gang at støtte Wilfred Petersen i hans ganske vist ikke særligt fine, men tilsyneladende ganske effektive muldvarpearbejde mod de pågældende kredse. Gunnar Larsen gav derfor bidrag til udgivelse af en pjece*) med en række angreb på L. S. Hen på efteråret kom Wilfred Petersen igen, og i betragtning af den situation, der da forelå, hvor tyskerne var ved at løbe storm på senere afdøde statsminister Stauning og krævede hans afgang, fandt Gunnar Larsen det berettiget, at man bragte alle midler i anvendelse, og man enedes om udgivelse af en ny pjece. Da denne skulle beskæftige sig med de ledende nationalsocialisters personer og vise, hvor korrumperede de var, blev det nødvendigt at fremskaffe udskrifter af politiets registre, og Gunnar Larsen satte sig derfor i forbindelse med justitsminister Harald Petersen, der i betragtning af de særlige omstændigheder erklærede sig indforstået hermed og gennem daværende overbetjent Weiss fremskaffede de nævnte udskrifter. (Harald Petersen herom st. 117, Weiss st. 126).

Pjecen »Rene folk med rene hænder«.

Ved pjecens udarbejdelse benyttede Wilfred Petersen herefter dels de nævnte udskrifter, der var udskrifter fra politiets lukkede kartoteker over forbrydere, dels de oplysninger, han i forvejen lå inde med fra anden side. Wilfred Petersen fik iflg. Gunnar Larsen ca. 20.000 kr. til pjecens udgivelse.

Pjecen, der udkom under pseudonymet Niels Olsen, vakte, da den udkom, ifølge Gunnar Larsen (A. 308) stor bestyrtelse indenfor både nazister**) og de »tyske kredse, og som iøvrigt havde stor indflydelse overfor visse danske kredse, som på det daværende tidspunkt ikke altid var slet så ranke i ryggen, som det havde været ønskeligt«. Pjecen — optrykt som bilag A. nr. 262 — blev bl. a. tilsendt rigsdagens medlemmer, og dens fremkomst resulterede i indgreb fra tysk side for at få den standset og forfatteren straffet***). Herom og om dens karakter af et stykke nyttigt illegalt arbejde, Gunnar Larsen A. 198, endvidere Weiss om pjecens nytte st. 126 samt daværende justitsminister Harald Petersen, der om den bl. a. udtaler »at det var en udmærket pjece, som de politiske partier skulle have benyttet, da den kom frem. Det var et fuldstændigt regnskab over al den smørelse, som var givet fra visse sider, og som var gået i lommen på Hartel og en hel masse andre koryfæer indenfor L. S.«. Det

*) Om en af en af Wilfred Petersens medarbejdere fremsat påstand, hvorefter Gunnar Larsen først skal have fået tilknytning til Wilfred Petersen 3 måneder efter pjecens fremkomst og således ikke har kunnet finansiere samme, herom Gunnar Larsen A. nr. 265 og nr. 265 a samt Weiss A. nr. 264.

**) jfr. telefonafltningsrapport af samtale mellem Børge og H. C. Bryld (A. nr. 261).

***) Wilfred Petersen arresteredes senere af tyskerne efter først at have været i dansk »sikkerhedsarrest«, foranlediget af overbetjent Weiss.

undrede Harald Petersen, at politikerne ikke gjorde spor ud af det; de lod sig angribe gang på gang af Hartel og konsorter i rigsdagen, i stedet for at de skulle være gået løs på dem (st. 117).*)

Støtte til
splittelse af
national-
socialistiske
partier.

Senere kom Wilfred Petersen igen til Gunnar Larsen med en anden idé af betydning. Denne gik ud på at få den nationalsocialistiske repræsentation på rigsdagen sprængt, da dette yderligere ville kunne anvendes som latterliggørelse af disse folk — ikke mindst overfor tyskerne, hvad der var god anledning til, idet der på daværende tidspunkt stadig blev udøvet et tryk på den danske regering for at hidkalde statsminister Staunings afgang (A. 199). Forholdet på rigsdagen var det, at D.N.S.A.P. havde tre repræsentanter i folketinget (Frits Clausen, Aage Henriksen og Th. M. Andersen). Om den sidste mente man at vide, at han var økonomisk ikke synderlig godt funderet, og om en løsgænger, Svend E. Johansen, vidste man, at han omgikkes med planer om at tilslutte sig den nationalsocialistiske rigsdagsgruppe. Disse to rigsdagsmedlemmer skulle derfor bestikkes til sammen med generalauditor Victor Pürschel**) at danne et nyt parti og herved sprænge D.N.S.A.P.s repræsentation på rigsdagen. Det var hertil, meddelte Wilfred Petersen Gunnar Larsen, nødvendigt ikke alene at bestikke dem ved kontant betaling, men han måtte også kunne dokumentere, at han havde en stor partikasse, og hertil skulle bruges 200.000 kr. foruden pengene til bestikkelsen. »Da hele sagen« — som Gunnar Larsen udtaler — »var af delikat natur«, henvendte han sig påny til justitsminister Harald Petersen, som overfor Gunnar Larsen udtalte, at han var ganske indforstået med tanken, som også sikkerhedspolitiet var enig i. Af daværende justitsminister Harald Petersens udtalelser herom fremgår iøvrigt, at initiativet til aktionen var kommet fra overbetjent Weiss (st. 116 og 117), og denne var af Harald Petersen blevet henvist til Gunnar Larsen (Weiss herom st. 121).

Gunnar Larsen lånte derefter Wilfred Petersen — gennem Weiss — de 200.000 kr., og aktionen blev heldigt gennemført (herom Weiss st. 122), hvorefter Gunnar Larsen fik sine penge tilbage. I bestikkelse udbetaltes ifølge Gunnar Larsen 30-40.000 kr.

Aktionen gav sig umiddelbart efter udtryk i, at tre mindre partier (Dansk socialistisk Parti, Det nationale Genrejsningsparti og Nationalt Samvirke) den 1. marts 1941 sammensluttedes til eet parti under navnet »Dansk Folkeparti« med folketingsmændene Th. M. Andersen***), Svend E. Johansen og generalauditor Victor Pürschel som politisk ledelse og med Wilfred Petersen som organisationsleder.

Udover de nævnte aktioner støttede Gunnar Larsen — oplyser han

*) Hartvig Frisch om pjecen og dens fremkomst i sin bog: Danmark besat og befriet (forlaget »Fremad«) s. 121—122. Gunnar Larsen om Frisch's omtale af pjecen (A. 307).

**) Victor Pürschel — medlem af folketinget fra 26/4 1920 til 10/4 1924 og fra 11/4 1924 til 2/4 1939. Formand for det konservative folkepartis folketingsgruppe 1922—28, for partiets rigsdagsgruppe 1928; fra 1/12 1938 udtrådt af partiet og dannede den 11/1 1939 i folketinget »Nationalt Samvirke«, var den 1/3 1941 med til dannelse af »Dansk Folkeparti«. Pürschel udtrådt heraf den 12/6 1941.

***) Th. M. Andersen om sin udtræden af D.N.S.A.P. og sit forhold til Wilfred Petersen (politirapport A. nr. 263).

(A. 200) — Wilfred Petersen i en lang række aktioner*), der alle havde til formål at svække, angribe og latterliggøre nazisterne. Efter den 29. august 1943 ophørte forbindelsen med Wilfred Petersen, fordi overbetjent Weiss måtte flygte til Sverige, hvorfor Gunnar Larsen ikke længere havde nogen politimæssig garanti for, at Wilfred Petersens aktioner forløb, som de skulle.

IX. Gunnar Larsen og forhandlingerne om en told- og møntunion med Tyskland.

Som det af beretning V, Udenrigsministeriet under besættelsen, fremgår, blev Gunnar Larsen efter regeringens opfordring formand for den danske forhandlingsdelegation, der ifølge aftale med de tyske forhandlere i august 1940 skulle rejse til Berlin og føre de nærmere forhandlinger vedrørende den påtænkte rammeoverenskomst angående den dansk-tyske told- og møntunion. Om Gunnar Larsens virksomhed ved de i Berlin afholdte møder og hans anden rejse derved henvises til den udførlige udredning i fornævnte beretning (s. 48—64) samt til de af Gunnar Larsen i hans redegørelse overfor kommissionen af 4. september 1946 (A. nr. 148) anførte betragtninger, hvori han bl. a. erklærer det for urigtigt, at han i modsætning til sine ministerkolleger skulle have været indforstået med, at Danmark skulle drøfte bindende forhåndsaftaler vedrørende en told- og møntunion. Hans standpunkt var derimod det, at en afbrydelse af forhandlingerne fra dansk side ville få politiske konsekvenser, idet det på det tidspunkt var hensigten fra tysk side at løbe storm mod statsminister Stauning, hvilket også skete i de følgende måneder. Gunnar Larsen så det derfor — erklærer han A. 300 — som delegationens opgave at få forhandlingerne med Tyskland afbrudt på så lempelig en måde som mulig, hvilket også lykkedes.

X. Gunnar Larsen og »Østrumudvalget«.

Om Gunnar Larsens tilknytning til Østrumudvalget henvises til den udførlige redegørelse i bind V, Udenrigsministeriet under besættelsen, afsnit H. (s. 64—67), der er baseret på en række oplysninger givet af udenrigsministeriet samt af daværende udenrigsminister Erik Scavenius, der i sin skrivelse af 8. januar 1945 til Gunnar Larsen udførligt kommer ind på en vurdering af Gunnar Larsens arbejde her (A. nr. 132). (Hvad angår den af Gunnar Larsen ydede økonomiske støtte til sekretæren ved Østrumudvalget N. E. V. Wilhelmsen henvises til politirapport af 12. oktober 1945 med udtalelser foruden af fornævnte Wilhelmsen af Gunnar Larsen og af direktør Juncker, A. nr. 266).

XI. Gunnar Larsen og de af ham som minister iværksatte offentlige arbejder.

Der var — udtaler Gunnar Larsen — fra forskellig side tillagt ham bestræbelser for at hjælpe tyskerne med at få mest muligt arbejde præsteret både inden for industrileverancernes område og indenfor entreprenørfaget,

*) Om Axel Høyers af Gunnar Larsen samtidig støttede arbejde for en sammenslutning af forskellige løsgående nationalsocialistiske grupper (hvorom nærmere foran s. 40) og om den tilsyneladende modsætning, der måtte ligge i, at Weiss ved hjælp af Wilfred Petersen — og ligeledes med støtte af Gunnar Larsen — søgte at sprænge en sådan sammenslutning, herom Weiss st. 122, Gunnar Larsen st. 127 og sidstnævntes skrivelse af 27. august 1947 til kommissionen og Weiss' svar herpå (st. 7 og 8).

ligesom der havde lydt kraftige røster om, at hans handlemåde var dikteret af privatøkonomiske interesser. I betragtning heraf mener han at kunne anføre, at afdøde statsminister Stauning, da Gunnar Larsen indtrådte i ministeriet, som en af grundene til, at man henvendte sig netop til ham, angav, at man ønskede at gøre en meget betydelig indsats indenfor begrebet offentlige arbejder for at løse arbejdsløshedsproblemet, som man dengang var bange for kunne blive en alvorlig politisk magtfaktor med fjenden i landet. Gunnar Larsen var derfor — udtaler han videre — af den formening, at der her burde gøres en indsats af betydeligt større format end den, der fra regeringens, respektive regeringens beskæftigelsesudvalg blev gjort, og han var på dette punkt særdeles uenig, i særdeleshed med finansministeriet, vedrørende den indsats, der her burde gøres, idet det stod ham klart, at hvis vi ikke selv løste dette problem, ville tyskerne gøre det. Indenfor beskæftigelsesudvalget, hvor han altid stod på den fløj, der ville foretage de størst mulige arbejder, uanset hvad de kostede, var der mange diskussioner*), og han klagede flere gange til Stauning, som principielt gav ham ret, men ikke formåede at trænge igennem overfor finansministeriet (A. 203). Beskæftigesspørgsmålet var — ligesom gennemførelsen af dækningspolitikken overfor tyskerne, hvorom nærmere nedenfor s. 66 — afgørende punkter for Gunnar Larsen, og disse to spørgsmål medførte flere gange, at han tog spørgsmålet om sin fratræden som minister op overfor afdøde statsminister Stauning og finansminister Buhl (jfr. A. nr. 136—138).

Ud fra de foran anførte betragtninger blev der herefter af Gunnar Larsen for bevillingsmyndighederne forelagt omfattende forslag om igangsættelse af en række større og mindre offentlige arbejder, hvoraf som de væsentligste og som de, der gav anledning til størst kritik, kan anføres forslagene om en Rødby—Fehmern-rute og forslaget om en motorvej ved København (Ringvejen) og Hørsholmvejen. Omtrent samtidig med, at ministeren i folketinget forelagde Rødby—Fehmern-projektet (den 22. november 1940, folketingets forh. sp. 743), blev den nyoprettede *Teknisk Central* sat i virksomhed, idet der som leder af denne indsattes en ledende ingeniør**) ***) hentet hjem fra udlandet med dette formål for øje. Om oprettelsen af Teknisk Central henvises til den fra ministeriet for offentlige arbejder på kommissionens anmodning modtagne redegørelse (A. nr. 267). Om baggrunden for oprettelsen af Teknisk Central og ansættelsen af direktøren oplyser Gunnar Larsen bl. a., at man ved behandlingen af »det størstiledede beskæftigelsesprogram« i efteråret 1940 meget hurtigt kom til at stå overfor det problem, at staten ikke havde organer, der var kompetente til at påtage sig den ingeniørmæssige side af sådanne opgaver i det format, det nu drejede sig om, idet den under arbejds- og socialministeriet oprettede beskæftigelsescentral først og fremmest var indstillet på den mere sociale og politiske side af sagen og ikke rådede over den nødvendige tekniske ind-

*) Jfr. som eksempel A. nr. 134 (memorandum vedrørende møde den 18. februar 1941 i regeringens beskæftigelsesudvalg).

**) Om den »skjulte forbitrelse«, de to ting vakte på rigsdagen, Hartvig Frisch i sin bog: »Danmark under besættelsen«, s. 147, samt Gunnar Larsens imødegåelse heraf, A. nr. 161.

***) Lederen blev ingeniør Kayser, der dengang var ansat som leder af Kampsax' arbejder i Persien, A. 333.

sigt. Der fandt derfor forskellige drøftelser sted om, hvorledes man bedst skulle løse problemet, og Gunnar Larsen stillede da det forslag, at staten burde henvende sig til et af de bestående, store ingeniørfirmaer og slutte kontrakt med et af disse om at optræde som en slags konsulent, teknisk rådgiver og projekterende ingeniørvirksomhed for staten. Man havde jo erfaring for, at de danske ingeniørfirmaer havde udført opgaver for udenlandske regeringer med held og til alles tilfredshed. Dette tog imidlertid — fortsætter Gunnar Larsen sin forklaring — finansminister Buhl meget skarpt afstand fra og udtalte, at når det var nødvendigt at råde over en teknisk organisation til løsning af de specielle opgaver, som beskæftigelsesplanen forudsatte, så måtte det være en statsinstitution. Fra finansministerens side var man af saglige grunde betænkelig ved at udbygge den under arbejds- og socialministeriet eksisterende beskæftigelsescentral med dette for øje, måske fordi denne ifølge sagens natur først og fremmest måtte være socialt og mindre sagligt præget.

Gunnar Larsen havde derefter på finansministeriets foranledning en række samtaler med den daværende departementschef, senere finansminister Kofoed om forholdet, og resultatet af disse forhandlinger blev, at han fremsatte forslag til oprettelse af en sådan teknisk organisation under ministeriet for offentlige arbejder.

»Teknisk Centrals opgaver blev« — fortsætter Gunnar Larsen sin redegørelse herom — »i højere grad begrænset, end man straks havde troet, idet det viste sig, at finansministeriet under Buhl, efterhånden som tiden skred frem, var en modstander af at sætte slet så mange og store beskæftigelsesarbejder i gang, som bl. a. jeg og iøvrigt også Stauning havde ment, at det var nødvendigt for at modvirke arbejdsløsheden og at modvirke tendensen hos danske arbejdere til at gå i tysk tjeneste.

Mange af de projekter, som blev udarbejdet af Teknisk Central, strandede derfor på modstand fra finansministeriet, bl. a. det store projekt til udbygning af Skern å*), hvor der var tale om et storstilet afvandingsprojekt på engene ned mod Ringkøbing fjord, samtidig med at man ville kunne udvinde en ikke ubetydelig mængde elektrisk kraft.

»Et af de argumenter, som herr Buhl anvendte i opposition mod dette projekt, var« — skriver Gunnar Larsen — »pudsigt nok, at det ville medføre en årlig kulbesparelse for landet, og Danmark måtte for enhver pris være i den stilling at kunne købe så mange kul som muligt i England efter krigen. Det var af hensyn til landbrugseksporten vigtigt, at Danmark kunne stå som den størst mulige aftager af kul fra England.

Jeg argumenterede herimod, idet jeg bl. a. tillod mig at udtale, at jeg ikke troede, at der ville være overskud af engelske kul efter krigen, men jeg talte for døve øren.

På grund af denne modstand fra finansministeriet, som jeg her har belyst eksempelvis med Skern å-projektet, blev det desværre Teknisk Centrals lod i overvejende grad at komme til at udføre arbejde, som tyskerne på den ene eller den anden måde havde interesse i, men dette var, som det fremgår af ovenstående, hverken min eller Teknisk Centrals egen skyld.«

*) Jfr. om Skern å tillige A. 272.

Medens der under behandlingen af den første finanslov, hvorpå bevilling til Teknisk Central var optaget, kun af et enkelt medlem fremkom udtalelse om denne*), rejste der sig under den næste finanslovdebat fra flere sider kritik af Centralens opretholdelse, og man ønskede centralen nedlagt (jfr. herom Elgaard, der karakteriserede denne som en »hitte-på-kommission«, folketingets forhandlinger 1941—42, sp. 198, og 1943, Oluf Pedersen, der bl. a. udtalte, »at man er lidt utryg ved, at ministeren, der foreslår disse anlæg, ikke kan siges at være fuldkommen fri for enhver indirekte personlig interesse i de stillede forslag«, sp. 244, ministerens svar herpå og hans redegørelse for centralens virksomhed, folketingets forhandlinger sp. 567). Den fremkomne kritik, sammenholdt med den kritik, der bl. a. fra dr. Kragss side var fremkommet vedrørende det formentlig for store cementforbrug**) ved de af ministeren samtidig foreslåede havneanlæg, jfr. folketingstidende 1940—41, sp. 2576, bevirkede, at Gunnar Larsen under fremholdelse af, at disse angreb på Teknisk Central i realiteten syntes mindre begrundede og mere møntet som et direkte angreb på ham, fordi man i den givne situation vanskeligt ville kunne angribe ham direkte på grund af hans holdning overfor Tyskland, tilskrev statsminister Stauning et brev af november 1941, hvori han tilbyder at trække sig tilbage (herom nærmere bind IV, A. 117 og A. 268).

Rødby-
Fehmern-
projektet.

De to love, Gunnar Larsen i rigsdagssamlingen 1940—41 fik gennemført

*) Boeck-Hansen, der konstaterede »med glæde, at ministeren havde fået nedsat en teknisk central«, jfr. folketingstidende 1940—41, F. sp. 636.

**) »Cementspørgsmålet« kommer Gunnar Larsen ind på i en anden forbindelse, og han giver herom følgende oplysninger (A. 213). Den danske cementindustri havde som bekendt meget betydelige leverancer af cement til de tyske myndigheder. Disse leverancer blev ikke fastsat af cementindustrien selv, idet cement var en rationeret vare, hvis fordeling foretoges af handelsministeriet, og det var umuligt for industrien at tilfredsstille den samlede efterspørgsel. Tyskerne fremsatte da i 1943 et forslag om, at kapaciteten skulle udvides med nye maskinanlæg. Man var villig til fra tysk side at levere de nødvendige råmaterialer, således at den Gunnar Larsen nærstående virksomhed, Valby maskinfabrik & jernstøberi, kunne fremstille maskinerne, og denne virksomhed kunne med lethed have påtaget sig denne opgave, da den kun arbejdede med halv kapacitet. Yderligere var Valby maskinfabrik & jernstøberi i besiddelse af så godt som samtlige råmaterialer til fabrikation. Det siger sig selv, at det for både cementindustrien, som gennem forslaget ville få en stærkt udvidet kapacitet, såvel som for F. L. Smidth & co. ville have været en betydelig økonomisk fordel, om man var gået ind på forslaget om denne store millionudvidelse. Det stod jo dengang klart, at det var uundgåeligt, at der også efter krigen ville blive et stærkt forbrug af cement. Imidlertid førtes forhandlingerne fra cementindustriens side i overensstemmelse med Gunnar Larsens direktiver, således at sagen blev trukket i langdrag, og på trods af et stærkt pres fra handelsministeriets side lykkedes det ved opstilling af en række forespørgsler og krav samt ved til stadighed at trække undersøgelserne i langdrag at få sagen trukket ud i næsten et år, således at tyskerne efterhånden mistede interessen for sagen, og denne blev herefter henlagt i 1944. Havde Gunnar Larsen været interesseret i at foretage leverancer til Tyskland af økonomiske grunde, ville der her have været en virkelig storslået mulighed, erklærer han. — Om en i september 1942 i tidsskriftet Clarté fremkommet artikel vedrørende Gunnar Larsen, hvori hele hans virksomhed som minister og navnlig spørgsmålet om hans privatøkonomiske interesser i cementfabrikationen gøres til genstand for stærk kritik, jfr. uddrag af nævnte artikel, A. nr. 268.

angående Rødby—Fehmern-projektet (den såkaldte »fugleflugtslinie«) drejede sig nærmere om følgende:

Jernbaneanlægget Nykøbing F.—Rødbyhavn, jfr. lov nr. 6 af 3. januar 1941 om tilvejebringelse af en jernbane- og automobilfærgefart over Femernbælt, udgående fra Rødby havn, med tilhørende jernbaneforbindelser og motorvejen fra Storstrømsbroen til Rødby-havn, jfr. lov nr. 191 af 17. april 1941 om anlæg af en motorvej fra Rødby havn til Storstrømsbroen, herunder bygning af en bro over Guldborgsund.

Hertil kom i den følgende rigsdagssamling motorringvejen om København i forbindelse med Hørsholmvejens udbygning som motorvej, jfr. lov nr. 168 af 11. april 1942 om anlæg af en motorvej vest om København samt udbygning af Hørsholmvejen som motorvej.

Det var ud fra tyske ønsker, disse projekter blev fremsat*), og der gik forud for lovforslagernes forelæggelse for rigsdagen en række forhandlinger, dels i ministermøder, dels i samarbejdsudvalget, således at forhandlingerne på rigsdagen herom ikke var »frie«, men af formel natur, idet de samarbejdende partier i forvejen havde givet tilslutning**), men ved behandlingen i rigsdagsudvalget kom kritikken stærkt frem, i særdeleshed fra venstres side (jfr. A. 313 og A. 321, hvor dr. Krag bl. a. udtaler, at det udelukkende drejede sig om at bygge en stor hærvej for Tyskland).***)

Om den imødekommenhed overfor tyske ønsker, der ved disse anlæg fandt sted, foreligger en af Gunnar Larsen på foranledning af revisionsudvalget for tyske betalinger udarbejdet redegørelse, hvortil henvises A. nr. 149.

I den samme redegørelse kommer Gunnar Larsen ind på bygningen af startbaner m. m. i Kastrup lufthavn.

Den første byggedes i 1941, og i perioden 1941—43 udførtes 3 startbaner samt nogle mindre arbejder.

Om igangsætningen af disse anlæg oplyser Gunnar Larsen bl. a., at det i foråret (marts) 1941 blev ham meddelt — såvidt han erindrer — af danske myndigheder på lufthavnen, at tyskerne nu stod overfor aldeles omgående at påbegynde bygningen af startbaner, og for at forhindre, at tyskerne ved selv at bygge disse ville påføre den danske civilflyvning store skader for fremtiden, da civilflyvetrafikken måtte antages at ville tage et endog meget stærkt opsving, forelagde Gunnar Larsen for udenrigsminister Scavenius, statsminister Stauning og finansminister Buhl et forslag, hvorefter man skulle søge at få arbejdet udført af den danske stat, hvis det kunne lykkes at få de tyske militære krav og hensynet til lufthavnens udbygning som civilflyvning til at stemme nogenlunde

Bygningen af startbaner m. m. i Kastrup lufthavn.

*) Om et samtidigt tysk ønske om en autostrada Hamburg-Aalborg, hvilket projekt det ifølge Gunnar Larsen lykkedes at afværge, A. 305.

**) Om lovforslagernes behandling på rigsdagen og om disses nærmere indhold henvises til rigsdagsårbog 1940—41, s. 394 og 399, og årbog 1941—42, s. 397.

***) Jfr. her Gunnar Larsens redegørelse overfor folketingsudvalget vedrørende »ringvejen«, A. nr. 155, og korrespondancen mellem ham og formanden for udvalget, folketingsmand Ole Bjørn Kraft, i anledning af, at dr. Krag i udvalget havde bebrejdet Gunnar Larsen, at denne havde meddelt regeringen og det tyske gesandtskab, at man fra partiernes side havde lovet, at forslaget skulle blive vedtaget i løbet af januar måned, A. nr. 156 og 157.

overens. Statsministeren og udenrigsministeren var ganske enige heri (Scave-
nius herom A. nr. 286), men finansministeren var — fortsætter Gunnar Larsen
sin redegørelse — noget betænkelig, dels på grund af det økonomiske spørgsmål
og dels på grund af, at det her drejede sig om tyske militære krav, som man
på denne måde fra dansk side i en vis grad kom til at lægge ryg til og her i
større udstrækning, end tilfældet var for de andre militære tyske arbejder
rundt omkring i landet. Finansministeren bøjede sig imidlertid for den risiko,
der lå i, at man kunne risikere at få Kastrup lufthavns fremtid ødelagt, og han
frafaldt sine betænkeligheder vedrørende det finansielle spørgsmål, da det var
ganske klart, at hvis arbejderne blev udført af den danske stat som almindeligt
dansk statsarbejde, ville udførelsen blive meget billigere end ved den sædvanlige
værnemagtsudførelse med alle de til de tyske arbejdspladser hørende unoder.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt der forelå et egentligt tysk krav
— skriver Gunnar Larsen i sin redegørelse —, »kan dette bedst besvares der-
ved, at der ikke forelå noget tysk krav om, at den danske stat skulle udføre disse
arbejder, men der forelå derimod definitiv meddelelse om, at tyskerne selv ville
lade arbejderne udføre; for at undgå dette blev arbejderne udført på dansk for-
anledning.«

Revisionsud-
valget for
tyske beta-
linger. Tyske
planer eller
krav.

Af de for kommissionen foreliggende oplysninger fremgår, at revisions-
udvalget for tyske betalinger under udvalgets behandling af spørgsmålet om,
hvorvidt disse anlæg og de foran under s. 57 omtalte vejanlæg måtte falde ind
under tilbagebetalingsloven*), var kommet til det resultat, at der her forelå ar-
bejder, som det havde været lovgivningsmagtens hensigt at lade omfatte af de
pågældende lovbestemmelser. Herefter måtte de entreprenørfirmaer, der havde
været beskæftiget ved de pågældende anlæg, se deres interesse i, at de her kunne
siges at have arbejdet for anlæg, hvis udførelse udelukkende skulle tjene danske
interesser (jfr. herom en række bilag, modtaget fra revisionsudvalget, A. nr.
269—295). Det spørgsmål, der her, for så vidt startbanerne angår, måtte komme
stærkt i forgrunden, blev en nærmere afklaring af holdbarheden af de oplys-
ninger, der i så henseende af Gunnar Larsen blev afgivet i 1941, da han overfor
de andre ministre, overfor beskæftigelsesudvalget og overfor bevillingsmyndig-
hederne meddelte, at der forelå oplysninger om, at tyskerne havde planer om at
lade arbejderne udføre (jfr. Gunnar Larsens forannævnte bemærkning om, at
der forelå »definitiv meddelelse« herom, A. 316).

Tyske krav
1942.

At der senere i 1942, efter at den første startbane i 1941 var fuldført,
forelå tyske krav om yderligere startbaner, er ubestrideligt og fremgår bl. a. af
en skrivelse af 6. marts 1942 fra »Der Reichsminister der Luftfahrt und Ober-
befehlshaber der Luftwaffe«, ved ministerialdirektør Fisch, jfr. A. nr. 158, og
tillige af Gunnar Larsens skrivelser af 23. marts 1942 til daværende finans-
minister Buhl (A. nr. 281) og af 3. september 1942 til daværende udenrigs-

*) Jfr. § 15 i avancebegrænsningslov nr. 499 af 9. december 1945, omfattet
af lov nr. 330 af 12. juli 1945 om revision af visse tyske betalinger, jfr. lov nr. 401
af 12. juli 1946 og § 21 i lov nr. 500 af 9. oktober 1945 om tilbagebetaling af for-
tjeneste ved erhvervsvirksomhed m. v. i tysk interesse, jfr. lov nr. 401 af 12. juli
1946, hvori det fastsættes, at bestemmelserne i de omhandlede love finder tilsva-
rende anvendelse på arbejder, der udført for dansk regning dog har været udført i
tysk interesse og efter tysk krav. (A. nr. 269).

minister Scavenius (A. nr. 282), samt skrivelse af 26. januar 1943 fra Gunnar Larsen til henholdsvis Scavenius, finansminister K. N. Kofoed og handelsminister Halfdan Hendriksen (A. nr. 283), men vedrørende spørgsmålet om, hvorvidt der allerede i 1941, før den første startbane anlagdes, som af Gunnar Larsen anført forelå tyske planer i så henseende, foreligger en række oplysninger fra Det Danske Luftfartselskab og fra embedsmænd ved luftfartsvæsenet, hvoraf det fremgår, at spørgsmålet om udvidelse af lufthavnen, navnlig ved anlæg af startbaner, var et gammelt ønske fra dansk side, ligesålidt som Gunnar Larsen her finder støtte i sine anbringender om, at der i 1941 forelå tyske ønsker eller tyske planer om sådanne anlæg. (Om DDL's forhandlinger med danske og tyske myndigheder om anlæg af startbaner endvidere direktør Kampmann A. nr. 291).

I en skrivelse af 5. juli 1947 fra statens luftfartstilsyn oplyser overingeniøren således bl. a., at forhandlingerne om anlæg af betonstartbaner ikke blev indledt som følge af et tysk krav; allerede før krigens udbrud tænkte man på en fremtidig udvidelse af havnen ved Kastrup, men mere faste overvejelser fremkom først i 1941 (jfr. herom A. nr. 293), og havnechefen ved lufthavnen erklærer noget tilsvarende. samt at man allerede i tre måneder før besættelsen havde behandlet spørgsmålet »startbaner« (herom A. nr. 295).

Tidligere danske planer om udvidelse af lufthavnen.

Af sagens akter fremgår yderligere, at spørgsmålet har været forelagt daværende stats- og finansminister V. Buhl, der herom har afgivet en erklæring, A. nr. 270, hvoraf bl. a. fremgår, at Gunnar Larsens hovedargument ved planernes forelæggelse var værnemagtens stilling, men Buhl mente ikke nu at have nogen sikker erindring om, hvorvidt Gunnar Larsens fremstilling dengang gik ud på, at der var fremsat et tysk krav med tilkendegivelse af, at værnemagten, såfremt kravet ikke blev imødekommet, selv ville iværksætte arbejdet, eller om han gav udtryk for, at værnemagten allerede havde planlagt selv at sætte arbejdet i gang.*)

Daværende Finansminister Buhls redegørelse.

Når regeringens beskæftigelsesudvalg i sit møde den 9. april gav tilslutning til arbejdets påbegyndelse, var — ifølge Buhl — den afgørende grund her til trafikministerens meddelelse om værnemagtens holdning, og udvalget erkendte, at der lå en betydelig dansk interesse i, at startbanerne blev planlagt på en sådan måde, at de kunne indgå som et led i lufthavnens fremtidige udbygning, ligesom man i det hele taget lagde vægt på, at arbejdet blev udført under dansk ledelse.

Iøvrigt havde Buhl ikke selv haft forbindelse med tyske autoriteter angående dette spørgsmål, og han mente sig derfor ikke, da han ikke havde nogen selvstændig viden om værnemagtens holdning, i stand til at udtale sig om, hvorvidt der fra tysk side blev stillet krav om eller var gjort skridt til det første startbaneanlæg.

*) Iøvrigt henviser Buhl til protokollen over forhandlingerne i det af de samarbejdende partier nedsatte samarbejdsudvalg, hvori er refereret, at trafikministeren i udvalgets møde den 4. juni 1941 under omtalen af forskellige tyske flyvepladsanlæg havde sagt, »at der var klaget over Kastrup, men han ville have, at vi selv ordnede den. Det blev billigere, og det blev efter vore ønsker.« (Jfr. ber. IV. A. nr. 572).

Buhl havde — udtaler han endelig i nævnte erklæring til revisionsudvalget — gjort ministrene Bording og Kjærboel, der begge i 1941 var medlemmer af beskæftigelsesudvalget, bekendt med sin fornævnte besvarelse af revisionsudvalgets forespørgsel, og de havde begge erklæret, at sagen for deres vedkommende stillede sig på samme måde som af Buhl anført.

Skrivelser
fra ministeren
for offentlige
arbejder.

I en skrivelse fra ministeriet for offentlige arbejder af 29. januar 1946 hævdes ganske vist, at startbaneønskerne var iværksat »efter tysk ordre i krigsmæssigt øjemed« (A. nr. 285), men i en senere skrivelse af 17. marts 1947 (A. nr. 289) tilføjes, at den opfattelse, der her var givet udtryk for, støttede sig på de i sin tid af minister Gunnar Larsen overfor ministeriets tjenestemænd fremsatte udtalelser desangående, som lå på linie med, hvad der var anført i en skrivelse fra ham til statsminister Erik Scavenius med flere (jfr. A. nr. 277, og Gunnar Larsens skrivelse til Buhl af 23. marts 1942, A. nr. 281), og de dengang af de danske myndigheder udvekslede skrivelser indskrænkede sig til at omtale de danske interesser (A. nr. 289).

Tyskernes
manglende
interesse for
anlæggene.

Tyskerne var ikke — hævder overingeniør Eskildsen, statens luftfartstilsyn — særlig interesseret i anlægget af disse startbaner, da planerne kom frem, og senere — 1943-44 — havde den tyske værnemagt store betænkeligheder ved at give tilladelse til anlægget af den sidste og fjerde startbane, der ligesom de tidligere udførtes i overensstemmelse med de danske planer (A. nr. 293), og tyskerne havde mange betænkeligheder og fik kun liden gavn af anlæggene (herom havnechef Leo Sørensen, A. nr. 295, jfr. endvidere redegørelse af civilingeniør Ejner Nielsen om, at arbejderne kun blev udført for danske interesser og efter danske krav og om tyskernes ukendskab til det nærmere vedrørende arbejderne udførelse, A. nr. 287). — At der endnu ikke den 28. juni 1941 — altså flere måneder efter, at Gunnar Larsen havde rejst spørgsmålet — var givet tilladelse af »Kommando Flughafenbereich Seeland« til arbejdets udførelse, fremgår af en skrivelse af denne dato fra direktøren for luftfartsvæsenet til ministeriet for offentlige arbejder (A. nr. 272).

Ud fra et referat (A. nr. 271) afgivet den 18. februar 1942 af daværende ekspeditionssekretær i finansministeriet H. C. Andersen, der var ministeriets repræsentant i det vedrørende projekteringen af fremtidige nyanlæg i lufthavnen nedsat udvalg, var det, at Buhl — da spørgsmålet om startbanernes anden fase lå for — overfor Gunnar Larsen fremsatte bemærkninger om, at det af forhandlingerne i dette udvalg skulle have fremgået, at man fra tysk side ikke var interesseret i bygningen af de omtalte startbaner. Dette foranledigede Gunnar Larsens foran omtalte skrivelse af 23. marts 1942 til Buhl, hvori Gunnar Larsen gør nærmere rede for de misforståelser, der efter hans opfattelse her havde fundet sted (A. nr. 281).

Havneud-
videlser.

Et andet større projekt, der gennemførtes af Gunnar Larsen som trafikminister, omfattede forskellige havneudvidelser. Ifølge lovforslag, forelagt for rigsdagen i samlingen 1940—41 og vedtaget i en påfølgende samling, vedtoges en lov om havneudvidelser af Frederikshavn og Skagen. (Lov nr. 257 af 18. juni 1942). Det var under behandlingen af dette forslag, dr. Krag fremsatte sin kritik af det store cementforbrug (jfr. foran s. 56). De pågældende havneanlæg var — hævder Gunnar Larsen i sin meget udførlige redegørelse

om disse havneanlæg — ikke baseret på tyske krav, og cementforbruget lå relativt lavt, herom Gunnar Larsen, A. 334 og en af ham den 16. oktober 1941 i pressen offentliggjort specificeret redegørelse, hvorefter der til de foreslåede havneanlæg kun skulle bruges for 1,18 mill. kr. cement af den samlede overslagssum, 19 mill. kr. (vedrørende andre havnespørgsmål, der samtidig var under diskussion, henvises til Gunnar Larsens bemærkninger om Hirtshals havn, havneanlæg ved Hvide Sande samt anlæggene ved Thyborøn, A. 334, hvilket sidste anlæg, der gennemførtes under en senere minister, var »det mest cementslugende projekt, der nogensinde var fremsat i Danmark af nogen dansk eller tysk myndighed.« A. 335).

I sin redegørelse for den virksomhed, Gunnar Larsen udfoldede for ved igangsætning af offentlige arbejder at skaffe beskæftigelse, kommer han ind på en række andre projekter, hvoraf kan anføres en række forslag, han bragte på bane i regeringens beskæftigelsesudvalg i juli 1942, således: en bevilling på 50 mill. kr. til ekstraordinære vejarbejder*), til viaduktarbejder 16 mill. kr., landvindings- og grundforbedringsarbejder, en Fanøbro og en Langelandsbro m. m. (A. 271). Endvidere havneanlæg ved Nyborg og Århus havn og elektrificering af Slangerupbanen (A. 274). Om et større projekt vedrørende omkørselsveje omkring Vejle by, hvilket Gunnar Larsen modsatte sig, A. 305.

Andre projekter.

XII. Andre forhold, udsendelse af en mand til Grønland, Gunnar Larsens rejser og taler.

Under imødegåelse af den række angreb, der fra forskellig side på en række andre punkter såvel i de illegale blade under besættelsen som efter denne blev rettet mod Gunnar Larsen, citerer denne i sin redegørelse følgende linier i den af professor Hartvig Frisch udgivne bog »Danmark besat og befriet«:

»Medens de politiske ministre i denne haglbyge af indblandinger dårligt vidste, hvordan de skulle genvinde et fast stade, eller om der overhovedet var en grænse for Scavenius' eftergivenhed, var der en minister, som svømmede som en fisk i vandet, nemlig Gunnar Larsen. Snart slog han til lyd for at få en mand til USA vedrørende Grønland og tilbød at *stille* en sådan mand, snart havde han hos tyskerne hørt, at der var megen interesse for det danske vejvæsen, ikke mindst for Rødby—Femern-ruten og for en autostrada Hamborg—Ålborg. I forbindelse hermed spurgte han i ministermøde udenrigsministeren, om denne havde noget imod, at han rejste til Berlin for at forhandle, hvilket denne anbefalede. Den 21. juli samlede han efter bedste nazistiske mønster alle F. L. Smidths arbejdere og holdt en storpolitisk tale om den nødvendige omlægning af erhvervslivet, idet han tilføjede, at det sikkert ville blive nødvendigt også på anden måde at tilpasse vore sociale og politiske forhold på et sådant grundlag, at det bedst mulige samarbejde med Tyskland kunne iværksættes. Samtidig med alt dette lod han nedsætte en stor vejkommission med ingeniør Højgaard som formand, hvorved ingeniør-partiet endelig skulle vise, hvad det duede til. Efter alt dette kunne det ikke undre nogen, at denne travle *agent voyageur* også fik betroet formandsskabet i den delegation, som blev en følge af minister Mohrs omtalte samtale med ambassadør Ritter i Berlin« (told- og møntforhandlingerne).

*) Om den af ham nedsatte vejkommission med ingeniør Højgaard som formand og kritikken heraf, A. 306.

Udsendelse af
en mand til
USA angående
Grønland.

Vedrørende spørgsmålet om at få en mand til USA og udtalelsen om, at han tilbød at stille en sådan, hvilket — ifølge Gunnar Larsen — »åbenbart udlægges som utidig nævenyttighed«, anfører han, at i det første samlingsministeriums tid, vistnok i maj måned 1940, søgte Grønlands styrelse at få sendt direktør Oldendow til USA for derigennem at få lejlighed til at varetage Grønlands interesser.

Han modtog dengang en henvendelse fra direktør Oldendow og fra en af direktørerne for kryolit-selskabet, altså på et tidspunkt, hvor han endnu var direktør for F. L. Smidth & co., om han ikke ville være Grønlands styrelse og kryolit-selskabet behjælpelig med at skaffe dollars til rådighed i USA for direktør Oldendow gennem F. L. Smidth & co.s afdeling i New York, da man lagde den allerstørste vægt på, at der via New York eller Washington blev skabt en forbindelse af en eller anden art.

Gunnar Larsen erklærede sig naturligvis straks rede til at gøre noget sådant og gav direktør Oldendow et brev med til F. L. Smidth & co.s kontor i New York med anmodning om at udbetale de nødvendige midler til direktør Oldendow. Både direktør Oldendow og kryolit-selskabet udtalte deres uforbeholdne tak for hans bistand, men sagen blev som bekendt ikke til noget, da direktør Oldendow ikke fik indrejsetilladelse til USA (jfr. nærmere herom ber. V, udenrigsministeriet under besættelsen, s. 27).

Spørgsmålet om på en eller anden måde at skabe forbindelse med Grønland gennem gesandtskabet i Washington blev dog — ifølge Gunnar Larsen — flere gange drøftet, dels på ministermøde, dels mellem Stauning og Gunnar Larsen personlig, og ved Gunnar Larsens foranstaltning lykkedes det at stille en mand fra F. L. Smidth & co. til rådighed og få ham sendt afsted (herom nærmere Gunnar Larsen, A. 305).

Gunnar Larsens rejser og talen til arbejderne på Valby Maskinfabrik & Jernstøberi.

Hvad angår Gunnar Larsens omtalte rejse, oplyser Gunnar Larsen, at han først var i Berlin til forhandlinger vedrørende Rødby—Femern-ruten, efter at told- og møntunionsforhandlingerne havde fundet sted (A. 306)*). Om den af Hartvig Frisch anførte storpolitiske tale til arbejderne på Valby Maskinfabrik & Jernstøberi, hvorom Gunnar Larsen først havde konfereret med Stauning og Scavenius, Gunnar Larsen A. 306 samt 298 og 299). Om en af Hartvig Frisch i samme værk fremsat udtalelse, der kunne forstås således, at Gunnar Larsen, hvis han havde været tilstede ved et bestemt ministermøde, ville have støttet Staunings afgang, ønsker Gunnar Larsen kun at udtale, at han gang på gang overfor Renthe-Fink og andre tyske myndigheder havde fremhævet betydningen af, at det netop var Stauning, der førte forsædet i regeringen (A. 309).

Middag i Nordische Verbindungsstelle.

Den 11. marts 1941 var Gunnar Larsen tilstede ved en middag i Berlin i Nordische Verbindungsstelle, hvor han holdt tale (om denne A. nr. 300) og bl. a. var sammen med nazisten H. C. Bryld. For dette forhold var han senere blevet angrebet (jfr. Hartvig Frisch i omtalte bog, s. 158). Gunnar Larsen for-

*) Om rejsen jfr. referat i »Fædrelandet« af 18. november 1941 (A. nr. 297). Om Gunnar Larsens tidligere rejse til Leipziger messen i 1941 henviser Gunnar Larsen til dagbogsreferatet af 25. februar 1941, hvori refereres forhandlingerne herom på et ministermøde, A. 335. — Om Gunnar Larsens rejse til Moskva som leder af dansk handelsdelegation, A. 307.

klarer herom, at middagen var arrangeret til ære for ham og for den danske gesandt, og han vidste ikke i forvejen, at H. C. Bryld kom tilstede. Ved sin hjemkomst havde Gunnar Larsen straks både overfor Stauning og overfor kongen redegjort for, hvorledes det var gået til, at han var kommet i dette selskab (herom A. 309 og 336), hvor Gunnar Larsen udtaler, at det ikke var noget enestående, at danske ministre var tilstede ved tyske selskabelige foranstaltninger, og han henviser her til en modtagelse i det tyske gesandtskab, hvor bl. a. den danske finansminister var tilstedeværende, A. 337.)

Om Gunnar Larsens motiver til at henlægge statsradiofonien fra ministeriet for offentlige arbejder til undervisningsministeriet, hvad der dengang indenfor administrationen blev betragtet som særlig geschæftighed fra hans side«, herom A. 306.

Statsradiofonien henlægges under undervisningsministeriet.

XIII. Gunnar Larsens forhold til England og til sabotagen.

I sine overfor kommissionen afgivne redegørelser kommer Gunnar Larsen udførligt ind på hele den virksomhed, han udfoldede såvel før han blev minister som under ministertiden, og han gør nærmere rede for de bevæggrunde, der her havde været ledende for ham, herunder navnlig hans ønske om ud fra den angelsaksiske opdragelse og uddannelse, han havde fået, at deltage i kampen mod Tyskland (st. 169).

Han havde — oplyser han — allerede før den 9. april 1940 på forskellig måde stillet sig til rådighed for vestmagterne, i dette tilfælde England*), og den informationstjeneste, han før besættelsen havde virket i, fortsatte han såvel efter besættelsens begyndelse, som da han senere blev minister.

Gunnar Larsens forhold til England.

Allerede i efteråret 1939 havde han stillet sig til rådighed for den engelske efterretningstjeneste, hvor han fik forbindelse med Lord Wolmer, den senere Jarl af Selborne, der i februar 1942 blev minister for den økonomiske krigsførelse, og umiddelbart før den 9. april 1940 førte Gunnar Larsen forhandlinger med en amerikaner, mr. Gowen, om hvem Gunnar Larsen vidste, at han tidligere havde arbejdet for secret service. Gowen indlogeredes på hotel d'Angleterre, hvor han opretholdt samkvem med tyskerne (jfr. hans beretning: Tyske officerer fortalte mig, A. 232, samt hans erklæring om den hemmelige forbindelse, han opretholdt med Gunnar Larsen, A. 230). Hans opgave var — meddeler Gunnar Larsen — at skaffe et skib i Danmark, der lastet med cement skulle sænkes i Luleåkanalen for at blokere malmtransporterne til Tyskland. Iøvrigt var han interesseret i tysk aktivitet i Jylland, især på flyvepladserne, og Gunnar Larsen foretog derfor rejser til Jylland, hvorefter han gav Gowen informationer herom (st. 172 og A. nr. 106**). (Om Gunnar Larsens senere rejser til Jylland, hvor han havde medarbejdere med, A. nr. 110 og 104, samt om den hjælp der her ydedes af Christmas Møller, st. 173 og A. 227).

*) At Gunnar Larsen måtte regne med at stå på tyskernes sorte liste og om hans tilbageholdelse på Hamborg flyveplads i 1937, st. 170 og A. 217.

**) Om Gunnar Larsens samtidige forbindelse med en nordmand, Alfred Holter, st. 172 og A. 226, der bl. a. omtaler Gunnar Larsens antityske sympati og dennes ønske om at forblive her i landet for derigennem bedre at kunne hjælpe England, A. nr. 107.

På sine rejser til Sverige, hvortil han rejste for at kunne aflevere sine oplysninger*), fik Gunnar Larsen forbindelse med ingeniør Drescher, der meddelte ham, at han fra England havde fået særlig besked om at interessere sig for observationer vedrørende svæveplaner, da man fra engelsk side nærede bekymring for sådannes anvendelse ved en eventuel invasion, og Gunnar Larsen afgav herom en række informationer.

Kort tid efter at Gunnar Larsen var blevet minister, fik han — erklærer han — påny besøg af Drescher, der spurgte ham, om han fortsat — uanset sin indtræden i regeringen — ville stå til disposition og være behjælpelig med at skaffe efterretninger til englænderne. Gunnar Larsen svarede, at han var villig hertil, men ifølge sagens natur måtte han nu vise en langt større forsigtighed for ikke at kompromittere den danske regering og fremkalde en situation, som han netop var gået ind i regeringen for at hjælpe med til at afværge.

Iøvrigt forklarede Gunnar Larsen ved den nævnte lejlighed Drescher — udtaler han —, at han under hensyn til de opgaver, han nu havde påtaget sig som medlem af regeringen, udadtil var nødt til at slå en kolbøtte**), således at tyskerne kunne få tiltro til ham, dels fordi dette ville være den bedst mulige dækning for ham, og dels fordi han på anden måde mente bedst at kunne gavne danske interesser som et led i hele forhandlings- og forhalingspolitikken.

Samarbejdet med den engelske efterretningstjeneste igennem ingeniør Drescher fortsattes herefter dels ved afgivelsen af meldinger og informationer, dels på anden vis lige indtil 1. september 1944, da Gunnar Larsen måtte rejse til Sverige.

De af Gunnar Larsen givne informationer var baseret på oplysninger, indhentet på hans rejser i Tyskland, eller ved hans samvær med tyske personligheder og ved forhandlinger med regeringen og udenrigsministerielle embedsmænd, men af loyalitetsmæssige grunde afholdt han sig fra at give udenrigske oplysninger af intern dansk politisk natur, såsom de enkelte regeringsmedlemmers stillingtagen til forskellige problemer o. lign. (A. 198).

Hvad iøvrigt angår det nærmere samarbejde med Drescher og den økonomiske støtte, Gunnar Larsen ydede denne, henvises til den for byretten af Drescher afgivne vidneforklaring, hvoraf, sammenholdt med Gunnar Larsens forklaring, fremgår, at Gunnar Larsen bl. a. fremskaffede generalstabskort til den engelske generalstab. Den økonomiske støtte, Gunnar Larsen gav

*) Om Gunnar Larsens deltagelse i en luftfartskonference i maj 1940 i Stockholm og hans forbindelse dør med mr. Jimmi Sinclair, tidligere Royal Airforce, i hvem Gunnar Larsen fandt en kanal for aflevering af militære oplysninger, jfr. A. 228, jfr. også erklæring fra John Kyme Cordeaux, A. 256, samt fra overretssagfører Gunnar Germundssen, A. nr. 313.

**) Jfr. vedrørende Gunnar Larsens antityske indstilling forklaringer til politirapporter afgivet af Gunnar Larsens søster, fru Poula Nissen (»jeg vil måske komme til at gøre og sige ting, som I vil finde besynderlige«), A. 221; orlogskaptajn Jørgen Münther om Gunnar Larsens danske indstilling, A. 223, hofjægmester F. Lüttichau, A. 223, fru Gerda Svanholm, A. 224. — Om udsendelse af F. L. Smidths folk til Amerika i maj 1940 og om henvendelse til en nevø om at gå i allieret krigstjeneste, st. 173 og 221.

Drescher, ansloges til 30.000 kr. (Om anskaffelsen af et skib, der skulle anvendes til sænkning i Kielerkanalen for at blokere denne, A. 197). Med Drescher havde Gunnar Larsen allerede i 1942 ført en række samtaler baseret på Dreschers direkte kontakt med de første faldskærmsfolk, men først i juni 1943 fik han gennem en person, der angav sig som Finn Lund (hvis virkelige navn var Finn Nielsen), et brev dateret oktober 1942 (A. nr. 314), fra direktør Max Jensen, London, med anmodning om at stille 500.000 kr. i kontanter til rådighed for de engelske organisationer. (Lord Selborne herom, A. 220 og 630). Af den af Gunnar Larsen herom givne fremstilling (A. 211) fremgår, at der med Christmas Møller, der dengang opholdt sig i England, var ført forhandlinger om spørgsmålet. Christmas Møller havde hellere set beløbet fremskaffet af andre*), men da dette ikke kunne lade sig gennemføre, skete henvendelsen herom til Gunnar Larsen, der herefter udbetalte beløbet i rater, således at det samlede beløb nåedes i august 1944.

I august 1944 fremkom påny anmodning fra englænderne om yderligere 300—400.000 kr. kontant, og Gunnar Larsen, der dengang igen opholdt sig i Sverige, rejste derfor tilbage til København og indbetalte beløbet, hvorpå han så sig nødsaget til at rejse tilbage til Sverige og forblive her resten af besættelsestiden. (Beløbet var ifølge Lord Selborne 388.000 kr., og Gunnar Larsen havde hermed til den danske modstandsbevægelse indbetalt ca. 850.000 kr.)

I samme periode — april til september 1944 — afleverede Gunnar Larsen ved gentagne rejser til Sverige også informationsmateriale til redaktør Kai Otting**), hvem Gunnar Larsen havde fået opgivet som kontaktmand til den engelske legation af ingeniør Drescher. Som eksempeel på de givne informationer meddeler Gunnar Larsen, at han blev anmodet om at tage en samtale med dr. Best på Dagmarhus for at kunne referere indholdet af samtalen, ligesom han på et vist tidspunkt blev anmodet om at søge at skaffe oplysninger om fabrikationen af V-våbendele på danske fabrikker.

Til støtte for sine anbringender vedrørende sit informationsarbejde og den af ham ydede støtte til englænderne og den danske modstandsbevægelse henviser Gunnar Larsen bl. a. til de afgivne edelige erklæringer af fornævnte colonel John Kyme Cordeaux, »British Intelligence Service«, A. nr. 123, og af Jarlen af Selborne, A. nr. 101, samt til de foran anførte vidneafhøringer af ingeniør Drescher og redaktør Kai Otting. Hvad angår Jarlen af Selborne ønskedes denne af Gunnar Larsens forsvarer ved byretten ført som vidne

Vidneafhøring af Jarlen af Selborne nægtes.

*) Om modstandsbevægelsens stilling til, at pengene fremskaffedes gennem Gunnar Larsen, jfr. vidneforklaringer af redaktør Ebbe Munck, A. nr. 301, professor Mogens Fog, A. nr. 302, major Flemming Muus, A. nr. 303, og salgschef Finn Nielsen, A. nr. 304.

**) Om Ottings forhold til Gunnar Larsen og om de svære komplikationer for Gunnar Larsen personlig, der opstod, da han skulle skaffe pengene, samt om protesten fra de danske flygtninges side overfor »Utlännings-kommissionen« mod Gunnar Larsens ophold i Stockholm samt om Gunnar Larsens forhold til englænderne, der på et vist tidspunkt »afskrifer« Gunnar Larsen, herom den af redaktør Kai Otting for byretten afgivne vidneforklaring, A. nr. 140. Om Gunnar Larsens tilbud om at tage til Berlin for ad denne vej at fremskaffe oplysninger til englænderne, Otting A. nr. 141.

for denne ret, og under sit Sverigesophold i 1944 opnåede Gunnar Larsen Jarlens tilsagn om at ville give møde, men den daværende udenrigsminister Christmas Møller modsatte sig dette (herom Gunnar Larsen, A. 214, og Christmas Møller herom, A. nr. 318 og 319).

Gunnar Larsen var — erklærer han — klar over, at den kontakt, han gennem Drescher havde fået med sine venner indenfor den engelske regering — først og fremmest ministeren for søtransporten, lord Leathers —, kunne blive yderst farlig, hvis det blev opdaget af tyskerne, og det kunne blive en katastrofe for den danske regering, medmindre der kunne skaffes passende dækning*) for en sådan forbindelse for det tilfældes skyld, at den skulle blive opdaget. Af sikkerhedsgrunde fandt han det imidlertid umuligt at nævne noget om sine planer — hverken Stauning eller de andre ministre havde noget kendskab til Gunnar Larsens efterretningstjeneste, men for at skaffe dækning udkastede Gunnar Larsen en plan overfor Scavenius, gående ud på, at han skulle forsøge en fredsmæglingsaktion ved i tysk interesse at sætte sig i forbindelse med Lord Leathers gennem det engelske gesandtskab i Stockholm. Scavenius ville dog under ingen omstændigheder gå med hertil, da han var af den opfattelse, at det kunne blive farligt for danske interesser, hvorfor Gunnar Larsen opgav planen, da han ikke fandt det opportunt at informere Scavenius om de virkelige forhold (A. 198).

Fredsmæg-
lingsaktio-
nen.

Anden støtte
til mod-
standsbevæ-
gelsen.

Også på anden måde støttede Gunnar Larsen — hævder han — modstandsbevægelsen. Han gav således på et vist tidspunkt i 1943 10.000 kr. til studenternes efterretningstjeneste og et lignende beløb, der senere efterfulgtes af nogle tusinde kroner, til P. M. Daells fond. Til indkøb af våben til danske søofficerer udbetaltes i 1944 22.000 kr. (A. 210).

Gunnar Lar-
sens stilling
til sabotagen.

Den 9. april foretog Gunnar Larsen — erklærer han, st. 173 — forskellige dispositioner af antiværnemagermæssig art. I perioden 1938—40 havde han finansieret bygningen af en flyvemaskinedieselmotor af en helt ny konstruktion, konstrueret af ingeniør Kristian Rasmussen, der også var fader til Bur-Wains dieselmotor. Denne nye flyvemaskinemotor var opstillet på prøve på Valby maskinfabrik. For at ikke tyskerne ved en eventuel inspektion på fabrikken skulle få nys om den, gav Gunnar Larsen ordre til, at det hele skulle demonteres, hvilket skete, og tyskerne fik ikke under hele besættelsen nys om denne konstruktion, der, efter hvad de afholdte prøver havde vist, ville kunne have ydet mere end de hidtil kendte konstruktioner, jfr. st. 173, A. 222, 238 og 239, hvori ingeniør Kr. Rasmussen bekræfter Gunnar Larsens fremstilling.

Hvad iøvrigt angår Gunnar Larsens stilling til sabotagen, udtaler han, at han »såvel som mange andre« var imod sabotagen forud for den 29. august 1943**), idet han ikke mente, at den skade, der blev forvoldt, og den risiko, man løb for alvorlige skæbnesvangre indgreb fra tyskernes side, stod i noget

*) Om den dækning overfor tyskerne af Gunnar Larsen, der fandt sted ved de gentagne angreb i den engelske radio og Gunnar Larsens ønske om af denne grund ikke at få angrebene standset, herom A. 196 samt erklæring af Gunnar Larsens sekretær i Stockholm, Birthe Levin, A. nr. 305 og 306, direktør Max Jensen herom, A. nr. 307, F. Smidth herom, A. nr. 308.

**) Jfr. i denne forbindelse A. nr. 309—311.

rimeligt forhold til den krigsmæssige nytte, der kunne opnås på et så tidligt tidspunkt. Dette spørgsmål havde Gunnar Larsen drøftet med Drescher, og dette var — udtaler han — en af grundene til, at han gerne ønskede nærmere direkte kontakt med englænderne (A. 209).

Imidlertid udviklede forholdene sig, og da der af justitsministeriet den 4. december 1942 ifølge tysk krav blev fremsat påbud om, at en række virksomheder skulle have sabotagevagtkorps, oprettedes et sådant på den Gunnar Larsen nærstående Valby Maskinfabrik & Jernstøberi a/s. Gunnar Larsen fik det ordnet således — erklærer han —, at der her oprettedes et korps af nationalt pålidelige folk, der senere kunne anvendes i modstandsbevægelsen (nærmere herom samt om Gunnar Larsens indkøb af et parti illegale våben. A. 209, samt direktør L. Højerslevs vidneforklaring for byretten, A. 282 ff.).

Sabotage-
vagtkorps.

Hvad angår de af Valby Maskinfabrik & Jernstøberi foretagne leverancer til tyskerne, anfører Gunnar Larsen i denne forbindelse, at fabrikkens samlede leverancer holdtes nede på et minimum, idet disse i besættelsestiden lå omkring 4,5 pct. af fabrikkens kapacitet (herom Gunnar Larsen, A. 213. Om demonteringen af gearskæremaskine, Gunnar Larsen A. 213 og A. 290 og 291, hvori ingeniør Erik Ramsby bekræfter Gunnar Larsens fremstilling).

Leverancer
til tyskerne
fra Valby Ma-
skinfabrik &
Jernstøberi
A/S

Om den mod Gunnar Larsen for byretten rejste tiltale for værnemageri m. v. i forbindelse med finansieringen af a/s Hans Olsens børstefabrik, henvises til det foran s. 24 bemærkede.

Vedrørende spørgsmålet om Gunnar Larsens og den daværende regerings stilling i det hele taget til kontrollen med danske arbejdsydelse til Tyskland oplyser Gunnar Larsen, at udenrigsministeriet i begyndelsen søgte at holde priserne på de ekstraordinære industrileverancer indenfor rimelige grænser, men medens det for entreprenørydelserne i begyndelsen var vanskeligt at øve nogen kontrol, idet man fra tysk side modsatte sig dette, var forholdet gunstigere for industrileverancerne. Denne manglende kontrol førte til åbent misbrug af visse grupper af entreprenører, såvel som af visse arbejdere, beskæftigede med værnemagerarbejder. Foranlediget af en henvendelse til udenrigsministeriet fra et entreprenørfirma i efteråret 1940, der ankede over, at de ved fabrikation af nogle barakker til værnemagten under firmaet beskæftigede tømrere krævede en timebetaling på 10 kr. i stedet for den normale timebetaling på 4 kr., førtes en række forhandlinger, hvori foruden Gunnar Larsen deltog embedsmænd fra udenrigsministeriet, arbejds- og socialminister Kjærbo, hvorved en rimelig ordning blev bragt i stand, og dette forhold førte til, at Gunnar Larsen tog spørgsmålet om ønskeligheden af at få indført en kontrollantordning taget op til overvejelse. Dette resulterede i, at udenrigsministeriet anmodede Gunnar Larsen om at tage sig af sagen og indenfor hans ressort at udpege nogle sagligt kvalificerede priskontrollører. Disse, der skulle stilles til rådighed for værnemagten, var til at begynde med rådgivende, men efterhånden som tiden gik, lykkedes det ved en forsigtig politik at få dem indarbejdet på en effektiv måde. Efterhånden som de tyske arbejder blev af større omfang, blev det dog øjensynligt, at de eksisterende kontrolorganer ikke var tilfredsstillende, og det lykkedes, i særdeleshed med støtte af ministerialrat, dr. Walter at indføre en effektiv priskontrol med de

Gunnar Lar-
sen og kon-
trollen med
danske ar-
bejdsydelse
til tyskerne.

ekstraordinære industrileverancer, idet der nedsattes et særligt udvalg under ledelse af underdirektør Odel (Odel-udvalget)*), jfr. nærmere herom Gunnar Larsen A. 201—202, samt skrivelse fra daværende direktør i udenrigsministeriet O. C. Mohr vedrørende den officielle stilling til danske entreprenørers udførelse af værnemagtsarbejder, A. nr. 125.

Scavenius om
den almindelige
linie i
Gunnar Lar-
sens politik.

I den i det foregående ofte citerede skrivelse af 8. januar 1945 fra Scavenius til Gunnar Larsen (A. nr. 132) kommer Scavenius ind på en række betragtninger vedrørende den af Gunnar Larsen udførte virksomhed som minister, og efter at have udtalt den mening, at der, efter hvad der havde fundet sted på ministermødet den 12. august 1942, hvor man tog stilling til Gunnar Larsens forbliven som minister (herom ber. IV., 46), hermed fra politikerne var givet Gunnar Larsen et tilstrækkeligt klart tillidsvotum, fortsætter han:

»Om hele den almindelige linie i Deres politik og om Deres stilling som det, Deres angribere sammenfattende ville kalde »kollaborationist«, skal jeg iøvrigt ikke sige mange ord. Deres stilling var her parallel med min egen, og betragtningerne om nødvendigheden af den førte politik har jeg fremført i ovennævnte skrift. Det synes ganske klart, at for at bevare regeringsmagten på danske hænder var det nødvendigt at oparbejde en vis tillid hos tyskerne til regeringen, herunder også at opnå en vis personlig kontakt med de retningsgivende og formidlende tyske personligheder. Herom var der også ganske enighed i regeringen, og medens de politiske ministre mente at måtte spille et dobbeltspil af hensyn til vælgerstemningen, var De ikke bundet af sådanne hensyn. Man kunne derfor benytte Deres forhandlingsdygtighed i en lang række forhandlinger med tyskerne, ligesom De var i stand til at aflaste mig ved at formidle en personlig kontakt mellem danske og tyske personligheder gennem en privat selskabelighed o. l., som var en nødvendig forudsætning for, at man kunne komme på talefod med de tyskere, som havde afgørende indflydelse på holdningen overfor Danmark i disse år. Uden dette ville den linie, som man havde valgt at følge den 9. april 1940, ikke have kunnet holde i så mange år, som det nu faktisk blev tilfældet.«

I henhold til de kommissionen givne forskrifter gives foranstående betretning til det høje folketing.

Christiansborg, den 21. april 1949.

Kristen Amby.	Alfred Andreassen.	Holger Eriksen, Næstformand.	Niels Eriksen.	
Jørgen Gram.	Victor Gram.	Poul Hansen (Grenå).	Holm, Form.	
Hækkerup.	Arnth Jensen.	Peder Knudsen.	Thisted Knudsen.	
Ladefoged.	Holger Larsen.	Johs. Larsen.	M. Larsen.	Lindberg.
Aksel Møller.	Harald Nielsen.	Karl Olsen.	Th. Poulsen.	
	Viggo Starcke.	Steen.		

Eigil Olsen.

*) Om de forskellige forslag vedrørende den mand, der skulle forestå ledelsen, herunder Sthyr's kandidatur, A. 201.

